

Запрещението и правата на човека в България

Анализ на законодателството,
политиката и практиката

Бях под запрещение през последните двадесет години. Не ми беше разрешено да ползвам парите си, нито да решавам къде да живея. Не ми позволяваха дори да работя или гласувам. Искях да взимам самостоятелно решения.

MDAC придвижва напред правата на човека.

Ние уважаваме неприкосновеността на нашите клиенти и затова решихме на покажем на тези снимки модели, а не нашите клиенти.

Център за застъпничество за правата
на лица с умствени увреждания
Mental Disability Advocacy Center (MDAC)

Запрещението и правата на човека в България

Анализ на законодателството,
политиката и практиката

2007

© Център за застъпничество за правата на лица с умствени увреждания, 2007
Всички права запазени

ISBN: 978-963-87607-4-6

Този доклад е достъпен на английски и български на сайта на: www.mdac.info.

Mental Disability Advocacy Center
Rákóczi út 27/B
1088 Budapest
Hungary
Телефон: +36 1 413 27 30
Факс: +36 1 413 27 39
Електронна поща: mdac@mdac.info
Интернет адрес: www.mdac.info

Изследването и публикуването на този доклад станаха възможни благодарение на щедрия финансов принос на

Тръст "Зигрид Раузинг" и

материалният принос на
Съвета на Европа

Мненията, изразени с този документ са мнения на авторите и не отразяват мнението на други дарители. Отговорността за съдържашата се информация е само на MDAC. Дарители не поема никаква отговорност за съдържанието и всякакво ползване на съдържашата се информация в този доклад.

СЪДЪРЖАНИЕ

Резюме	5
Препоръки	7
1. Въведение	10
1.1 Запрещение	10
1.2 Изследване на запрещението	12
1.3 Признателност	13
1.4 Метод	14
1.4.1 Първи етап: Преглед на законодателството	14
1.4.2 Втори етап: Събиране на теренни данни	15
1.5 Показатели на MDAC за оценка на системите на запрещение, базирана на правата на човека	15
2. Законодателство и политика по запрещението в България	17
2.1 Въведение	17
2.2 Демографска и социална картина в България	17
2.3 Правната система в България	18
2.4 Законодателство относно запрещението в България	19
2.5 Двуетапният процес за поставяне под запрещение/лишаване от дееспособност в България	21
2.5.1 Процедура за лишаване от дееспособност	21
2.5.2 Процедура по назначаване на настойник/попечител	24
2.6 Оценка на българското законодателство от гледна точка на правата на човека	26
2.6.1 Принципи, на които почива правната уредба (Показател 1)	27
2.6.2 Процесуални права по време на производството за поставяне под запрещение (Показатели 2-7)	29
2.6.3 Качество на представените пред съда доказателства при производство за поставяне под запрещение (Показатели 8-12)	41
2.6.4 Права на пълнолетното лице след поставяне под запрещение (Показатели 13-17)	49
2.6.5 Задължения на настойника след учредяване на настойничеството (Показатели 18-25)	56
2.6.6 Необходимост от запрещението и алтернативи (Показатели 26-29)	68
3. Практика по запрещението в България	72
3.1 Цели и намерения	72
3.2 Методология	72
3.3 Съдебни заседания	73
3.4 Съдебни дела	74

3.5	Преписки на органите по настойничество	75
3.6	Интервюта	76
3.7	Описание на типично съдебно заседание	77
3.7.1	Типично съдебно заседание за поставяне под запрещение на лице с интелектуално затруднение	78
3.7.2	Типично съдебно заседание за поставяне под запрещение на лице с психосоциално (психично) увреждане	79
3.7.3	Типично съдебно дело	81
3.7.4	Настойнически дела	82
3.8	Наблюдения и заключения	85
3.8.1	Искова молба	85
3.8.2	Призоваване и право на участие в съдебните производства	86
3.8.3	Процесуално представителство	92
3.8.4	Принудително задържане	93
3.8.5	Представяне и оспорване на доказателства	93
3.8.6	Как съдиите решават делата	94
3.8.7	Експертиза	97
3.8.8	Връзка между диагнозата и функционалната неспособност	104
3.8.9	Изборът на настойник/попечител се основава на обективни критерии и желанията и чувствата на лицето, поставено под запрещение, се взимат предвид	107
3.8.10	Обжалване	108
3.9	Ролята на органите по настойничество и попечителство	108
3.10	Достъп до правосъдие	111
3.11	Интервюта	120
3.12	Заключения	123
3.13	Общ коментар и нуждата от по-нататъшно проучване	124
	Приложение А	127
	Приложение Б	129
	Приложение В	132
	Приложение Г	135
	Приложение Д	136
	Таблица 1	159
	Таблица 2	164
	Таблица 3	167

РЕЗЮМЕ

Този доклад е първият по рода си задълбочен поглед върху законодателството и практиката, свързани със запрещението в България. Той съдържа пълно разбиране за законодателството, което оказва влияние върху процеса на запретиране. Но на Центъра за застъпничество за правата на лица с умствени увреждания (MDAC) бе отказана възможността да придобие цялостно впечатление за действителната практика. Причината за това бе проста: достъпът до важни източници за информация бе отказан поради поверителност. Така докладът предлага само един поглед, макар и важен, върху това как работи запрещението.

Много работа предстои по привеждането на законодателството за запрещението в съответствие с международните правозащитни стандарти. Те, както и съответствието на България с тях по отношение на законодателство и практика, са целта на този доклад. Правните и моралните задължения на България да промени законите си за запрещението намериха израз в доклада, който е особено навременен предвид скорошното приемане на Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН.¹ Тя призовава за смяна на парадигмата към по-хуманни модели, в които се осигуряват подкрепа и помощ, без да накърняват права.

Докладът предлага анализ на вътрешното законодателство за запрещението, разгледано през призмата на правозащитните стандарти. Това законодателство не се съдържа в единна кодифицирана форма, а е разпръснато в многобройни актове. Докладът изследва дали са осигурени подходящите гаранции в тези закони, които да са в основата на правна система, която напълно зачита международните правозащитни стандарти.

Резултатът от изследването показва, че макар българската Конституция да разпорежда изрично зачитане на правата на човека за хората с увреждания, тези принципи рядко се споменават относно хората с психо-социални (психични) или умствени увреждания и са малко разбирани от професионалистите, ангажирани със запрещението. Освен това, редица законодателни пропуски водят до много от слабостите в законите. Тези пропуски се отразяват на практиката в самия процес. Основните изводи на доклада разкриват, че България не може да изпълни задължението си за защита на правата на хората под запрещение, което показва спешната нужда от реформа. Най-важните изводи от изследването са:

- Около 85% от хората под запрещение са поставени под пълно запрещение и са лишени изцяло от дееспособност. Тези хора са обект на съществено, произволно и автоматично лишаване от техните човешки права. Те включват

¹ Конвенция за правата на хората с увреждания, приета от Общото събрание на ООН на 6 декември 2006 г., виж A/61/611, чл. 12.

лишаване от право на собственост, на работа, на семеен живот, на брак, на глас, на свобода на сдружаването, на достъп до правосъдие. Дори да не са лишени от определени права изрично, липсата на дееспособност им отнема възможността да ги упражняват.

- Запрещението в България е правен отговор за хората, които имат нужда от помощ, за да взимат решения. Няма налични алтернативи, като подпомогнатото вземане на решения (при което някой предоставя помощ по структуриран начин), бъдещите напътствия (при които лицето уточнява своите желания в случай на бъдеща неспособност за функциониране) или пълномощните (при които лицето посочва лице, което да взема решения от негово име в случай на бъдеща неспособност за функциониране).
- Законодателството за запрещението е твърде вяло и неясно: регулиране от няколко закона води до честа непоследователност и несигурност.
- Лицата, които участват в процеса по поставяне под запрещение, нямат пълен достъп до адекватна консултация и представяване, които да ги подпомагат да преминат през него.
- Професионалистите, които участват в процеса по запретяване, имат малко разбиране за неговото отношение към правата на човека.
- Няма алтернативи на запрещението (например, бъдещи напътствия, подпомогнатото вземане на решения) за хората с увреждания, които се нуждаят от помощ при вземане на определени решения.

В допълнение към ограниченията, наложени на изследването на МДАС, в много, ако не всички случаи, не бе забелязана никаква отговорност от страна на професионалистите, участващи в процеса по запрещение, за подпомагане на лицата, поставяни под запрещение. МДАС призовава българското правителство да поеме отговорност за реформа на цялото законодателство, свързано със запрещението.

Докладът съдържа редица препоръки с цел подобряване на законодателството и практиката и за по-пълното зачитане на човешките права на хората с увреждания в България. МДАС по-специално насърчава правителството да проведе реформата по начин, който активно да включи и зачете хората с психо-социални (психични) и умствени увреждания, както и техните местни и национални организации.

ПРЕПОРЪКИ

Този доклад изхожда от позицията, че българското законодателство и практика за запрещението не отговарят на основни международни правозащитни стандарти. Ясен показател за това са животите на няколко хиляди лица под запрещение в България, които могат да се подобрят значително. Това може да се случи, само ако правителството поеме ангажимент за по-нататъшна реформа на законодателния пейзаж. Взимайки това предвид, МДАС прави няколко препоръки по-долу към българското правителство, които, ако бъдат спазени, биха довели до съответствие на законодателството и практиката с основни международни стандарти. Показателите, които се посочват (в скоби) са 29 основни гаранции, изисквани с оглед съответствие на системата по запрещение с правата на човека. Те са изредени тук, за да насочат читателя към техния по-подробен анализ в основните глави на доклада. Четирите принципни препоръки са:

1. Осигуряване на алтернативи на запрещението: българското правителство трябва да изисква използването на най-малко ограничителната алтернатива, която допринася за независимостта и закрилата на пълнолетното лице като:
 - ⇒ Създава услуги за подпомогнато взимане на решения. Такива услуги трябва да се основават на следните основни принципи:
 - Лицето запазва пълна дееспособност, докато получава услуги от лице или мрежа за подкрепа.
 - Лицето или мрежата за подкрепа не трябва да се назначават без съгласието на лицето.
 - Трябва да има отношение на доверие между лицето и лицето/мрежата за подкрепа. Съд не може да създава такова отношение, а само да го признава.
 - Лицето/мрежата за подкрепа не трябва да действат от името на лицето. Тази роля е ограничена до предоставяне на подкрепа или помощ на лицето, за да взема или предва своите решения.
 - Трябва да има гаранции, които да защитават лицето от злоупотреби и експлоатация.
 - ⇒ Да се регламентира правото за създаване на правно-обвързващи насоки за бъдещето (в които лицето определя своите желания в случай на бъдеща функционална неспособност). (показател 26).
 - ⇒ Да се изисква запрещението да се използва само като последна възможност. (показател 26).
2. Увеличаване на самостоятелността. Да се осигури лицата да запазват правото си да взимат решения във всички области на живота, в които те имат функционална способност. По-специално:

- ⇒ Да се премахне автоматичното лишаване от основни права на лицата под запрещение на:
 - Собственост.
 - Труд.
 - Семейен живот.
 - Сключване на брак.
 - Гласуване.
 - Сдружаване.
 - Достъп до правосъдие.
 - Завещание (показатели 13, 15-17).
 - ⇒ Да се изисква настойниците да търсят най-малко ограничаващите условия за живеене на лицата под запрещение (показател 21).
 - ⇒ Да се гарантира от законодателството определянето на обсега на задълженията на настойниците в светлината на способностите на лицата под запрещение (показател 20).
 - ⇒ Да се гарантира законодателството да уточни, че установяването на недееспособност се основава на видима връзка между диагнозата и функционалната способност (показател 8).
 - ⇒ Да се установи редовно преразглеждане на запрещенията (показател 28).
3. Подобряване на производствата. Да се регламентират достатъчно гаранции за правото на лицата за смислено участие в процеса на поставяне под запрещение от началото на производството и докато лицето е под запрещение. По-специално:
- ⇒ Да се определят в законодателството достатъчно ясни и специфични основания за подаване на искова молба за поставяне на дадено лице под запрещение (показател 2)
 - ⇒ Да се гарантира, че лицето е подходящо уведомено и има достъп до информация за всички производства, свързани с процедурата за поставяне под запрещение и да се гарантира, че лицето присъства и е изслушано на тези производства. Също да се уточни ясно кога присъствието на лицето не е необходимо (като изключение) на съдебните заседания за запрещението (показател 3)
 - ⇒ Да се предоставя безплатна правна помощ на лицето за всички съдебни заседания (включително обжалвания), заплащана от държавата (показател 4).
 - ⇒ Да се гарантира, че желанията на лицето се взимат под внимание и им се дава необходимата тежест, когато се назначава настойник (показател 10)
 - ⇒ Да се гарантира, че лицето има право и възможност да смени назначения настойник (показател 12)
 - ⇒ Да се гарантира, че лицата действително са попитани относно взимане на решения, които се отразяват на живота им (показател 19)
 - ⇒ Да се изисква настойниците периодично да посещават и да разговарят с лицата, за които са отговорни (показател 23)

- ⇒ Да се установи ефективен механизъм за жалби за лицата под запрещение, включително достъп до съдебни механизми. (показател 25).
 - ⇒ Да се установи процедура за периодичен преглед на дейността на настойниците от обективен орган, който ще се изисква да взима предвид информация, получена от лицето и който ще държи настойника отговорен за всичките му решения (показател 24).
4. Предотвратяване на злоупотреби. Да се намалят възможностите за злоупотреби с лица под запрещение. По-специално:
- ⇒ Да се установят обективни критерии за провеждане на оценка на неспособността (експертиза) и ясни основания за съдебно установяване на липса на дееспособност. Това трябва да включва разпореда, която гарантира, че решенията са взети на основата на актуални медицински и психологически заключения. (показатели 7 и 8).
 - ⇒ Да се гарантира, че законодателството уточнява вида и качеството на доказателствата, необходими за съдебно установяване на липсата на дееспособност (показател 9).
 - ⇒ Да се установят критерии за подбор на настойници, които ясно да забраняват на лица в конфликт на интереси (като директори на социални домове) да работят като настойници (показатели 10 и 11).
 - ⇒ Да се гарантира, че законодателството налага задължително и смислено преразглеждане на запрещението, при което лицето е напълно включено и адекватно правно представлявано (показател 27)
 - ⇒ Да се идентифицират онези области в живота, където настойниците имат право да действат, както и тези, в които нямат такова право.

MDAC вярва, че изпълнението на тези препоръки, съчетано с обучение на професионалистите, работещи в областта на запрещението, би подобрило значително качеството на българската система за запрещеност. Препоръките ще приведат законодателството в синхрон с международното право и стандарти чрез засилване на защитата на човешките права и интереси на лицата под запрещение. MDAC очаква с нетърпение да започне работа с българските власти и гражданското общество по планиране и провеждане на реформа.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

1.1 Запрещение

Този доклад е за запрещението (настойничество и попечителство) на пълнолетни лица и не се отнася за учредяване на настойничество и попечителство над деца. MDAC определя “запрещението” като правно отношение, учредено чрез съдебно производство, между лице, за което се счита, че няма нужната дееспособност да взема лично решения, и лицето, определено да взема решения от негово име.² Правният механизъм на запрещението е наличен под някаква форма в почти всяка държава по света и е широко възприет като средство за защита на лицата, за които се счита, че са неспособни да управляват личните си дела като следствие от психическо заболяване, интелектуално или тежко физическо увреждане.

Запрещението обикновено се учредява чрез съдебно производство или съчетание от съдебно и административно производство, в рамките на което по отношение на пълнолетното лице е установено, че частично или напълно липсва способност за вземане на решения от собствено име. Резултатът от подобна процедура е, че лицето може да бъде приемано за правно недееспособно.³ При това положение съдът (или административен орган) назначава друго лице, което да действа като настойник. Конкретните правомощия на настойника са определени или по закон, или в съдебното решение. Най-общо на настойника са възложени правомощието за вземане на решения по отношение на пълнолетното лице и задължението да защитава благосъстоянието му. Ефективността на настойничеството като институт много зависи от личните качества на настойника като неговата компетентност, старание, съзнателност.

Въздействията на запрещението върху живота на хората, поставени под неговия защитен статут, са дълбоки. Изследването на MDAC разкрива, че в много случаи, лицето под запрещение губи правото да взема дори и най-простите решения, както и правото да упражнява най-основни права на човека. Злоупотребите и нехайството по отношение на пълнолетното лице могат се дължат на това, че настойникът не изпълнява задължението да защитава или пък взема решения,

² Бележка относно терминологията: До терминологията на английски език, използвана в настоящия доклад, се достигна след множество спорове. Най-вероятно подобни спорове ще възникнат и на останалите езици. За да се помогне на читателя да разбере терминологията, подбрана и използвана в тези доклади, в Приложение А може да се намери речник на термините.

³ В настоящия доклад термините “дееспособност” и “недееспособност” се използват съгласно определението в Приложение А. Трябва обаче да се отбележи, че различните държави използват различна терминология за определяне на правната неспособност за действие на лицето от собствено име, като го определят като “неспособно” или “некомпетентно”. Освен това някои закони предвиждат установяването на “частична” дееспособност, която понякога се нарича “ограничена” дееспособност.

които противоречат на желанията и/или интересите на пълнолетното лице. Следователно, за да бъдат ефективни, системите за запрещение трябва да следят действията на настойниците и да им търсят отговорност.

Тъй като световното правозащитно движение на хората с увреждания набра сила по света, моделът на запрещение като средство за защита и подкрепа на хората с ментални увреждания все повече се критикува. Принципно е подложен на критика заради невъзможността си да предостави нужните адекватни процесуални защитни механизми при учредяването и ръководството на настойничеството и поради неговия неуспех да гарантира правото на самоопределяне на лицата, поставени под запрещение.⁴ В много малко юрисдикции, като Канада и Великобритания, законите за запрещение бяха реформирани и така възникнаха алтернативни средства за осигуряване на защита и помощ. Възможно най-забележителното от тях е подпомогнатото вземане на решения.⁵ Като следствие, законодатели и съдии в тези юрисдикции разглеждат запрещението като последно средство, което се използва единствено след като са изчерпани рестриктивните мерки за подпомагане и защита.

Запрещението с доста закъснение бе формално признато от международното правозащитно законодателство и се разглежда като належащ проблем в международен план. В Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН, дееспособността – идея, съдържаща се в запрещението, е специално уредена в чл. 12, който гласи:

Равнопоставеност пред закона

1. Страните потвърждават, че лицата с увреждания имат право на признаване където и да било като лица пред закона.
2. Страните трябва да признаят, че хората с увреждания имат дееспособност, както всички останали във всички области на живота.
3. Страните трябва да предприемат подходящи мерки за осигуряване на достъп на хората с увреждания до помощта, от която се нуждаят при упражняване на дееспособността си.
4. Страните трябва да гарантират, че всички мерки за упражняване на дееспособност предоставят подходящи и ефективни гаранции за предотвратяване на злоупотребив съответствие с международното правозащитно законодателство. Тези гаранции трябва да гарантират, че мерките за упражняване на дееспособност

⁴ Доклад на Канадската асоциация за живот в общността (КАЖО). Подкрепа за алтернативите на запрещението, август 1992, http://www.worldenable.net/rights/adhoc3meet_guardianship.htm.

⁵ Виж речник на стр. 126 за определение на подпомогнано вземане на решения.

способността зачитат правата, желанията и предпочитанията на лицето, не създават конфликт на интереси, са пропорционални и съобразени с обстоятелствата около лицето, прилагат се за възможно най-кратък срок и са обект на редовно преразглеждане от компетентен, независим, безпристрастен орган или съд. Гаранциите трябва да са пропорционални на степента, до която подобни мерки не засягат правата и интересите на лицето.

5. Задължени от разпоредбата на този член, страните трябва да предприемат подходящи и ефективни мерки, за да подсиgurят равни права на хората с увреждания да притежават и наследяват собственост, да контролират своите финансови дела и да има равен достъп до банкови заеми, ипотекни и други форми на финансов кредит, и трябва да гарантират хората с увреждания да не бъдат произволно лишавани от собствеността си.

Тези разпоредби са директно свързани със запрещението. Те придават още повече вяра на призива на MDAC за незабавна промяна на парадигмата от произволно отнемане на всички човешки права на лицата под запрещение към приемане на национални политики и закони, които ще направят разпоредбите на Конвенцията за правата на хората с увреждания и “на чл. 12 реалност. Желанието и намерението на MDAC е този доклад да повлияе на посоката и скоростта на тази промяна в България.

1.2 Изследване на запрещението

В много от държавите, в които работи MDAC, законите относно запрещението остават непроменени в продължение на десетилетия. Те обаче преминават през значителна реформа, тъй като държавите привеждат своето законодателство в съответствие с международно признатите правозащитни стандарти, включително Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН. С цел да подчертае запрещението като област, нуждаеща се от спешна реформа, MDAC започна свой “Проект за оценка на запрещението”, за да посочи силните и слаби страни на съществуващите законодателни режими. Проектът има два етапа. Първият преглед на специфичните законодателни режими, които оказват влияние на запрещението. Поради факта, че законодателството и практиката често се разминават, вторият етап преглежда практиката, като разглежда прилагането или неприлагането на това законодателство и как то се отразява на лицата, които участват в производството за поставяне под запрещение, и на живота им след това.

Първият етап на изследването MDAC започна в края на 2004 г. с проучване на правната структура на системите за настойничество в няколко държави. Първоначално то бе съсредоточено върху четири държави: България, Унгария, Сърбия и Русия.⁶ През 2006 г. MDAC започна изследване в други четири държави:

⁶ Поради огромната територия на Русия на MDAC бе невъзможно да разгледа настойничеството в цялата държава. С население малко под пет милиона души Петербург

Хърватска, Чешката Република, Грузия и Киргизстан. За всяка от изследваните държави бе подготвен отделен доклад.

Целта на първия етап на изследването е да се проучи до каква степен националното законодателство относно запрещението в разглежданите държави е в съответствие с международно признатите правозащитни стандарти и най-добрите практики, да посочи празнотите в законодателството на разглежданите държави и да очертае областите, които се нуждаят от реформиране. Както се случва с много изследователски проекти, които за пръв път изследват непозната територия, този проект може да повдигне повече въпроси, без да е в състояние да отговори на всички тях. Това е особено вярно, тъй като той не осъществява статистическо проучване, а по-скоро сравнителноправен анализ на съществуващите системи за настояничество.

1.3 Признателност

Изследването бе проведено от юристи от всяка от целевите държави. Изследователите осъществиха цялото изследване в рамките на отделните държави, написаха първите проекти на докладите за държавите и участваха в процеса на редактиране. Изследователи бяха: Славка Кукова (България), Петар Сарделич (Хърватска), Зузана Бенешова (Чехия), Нина Дадалаури (Грузия), Даниел Кадеряк (Унгария – изпълнявал функцията и на асистент по проекта), Медер Дастанбеков (Киргизстан), Анна Сморгунова (Русия) и Видан Хаджи-Виданович (Сърбия).

От февруари 2003 г., много преди да започне теренното изследване по проекта за запрещението, MDAC събра група лица, която да формира Консултативен съвет по запрещението. Последният бе активно ангажиран в замисъла, разработването и осъществяването и на двата етапа от проекта, като неговите членове щедро отдаваха своето време и компетентност. Консултативният съвет по запрещението се състои от петима международно признати експерти в областта на психичното здраве, запрещението и правозащитното законодателство:

- **Д-р Робърт М. Гордън**, директор и преподавател, Школа по криминология, Университет “Саймън Фрейзър”, Ванкувър, Канада.
- **Д-р Георг Хойер**, преподавател по обществена медицина, Университет на Тромсьо, Норвегия.
- **Д-р Красимир Кънев**, председател, Български хелзинкски комитет, София, България.

е вторият по големина след Москва град в Русия. Макар че е възможно местните практики по прилагането на закона да се различават, руското законодателство относно настояничеството е федерален закон. Така поводите за загриженост, повдигнати от анализа в Петербург (на етап две от изследването), могат да се отнесат към цяла Русия.

- **Г-н Марк Кели**, ръководител, Хюман райтс кнсалтънтс, Дъблин, Ирландия, и независим експерт към Съвета на Европа.
- **Д-р Джил Пей**, преподавател по право, Лондонско висше училище по икономика, Лондон, Великобритания.

МДАС би искал да изкаже своята най-гореща благодарност на Консултативния съвет по запрещението за индивидуалния и колективен принос към проекта. Всякакви грешки са допуснати единствено от МДАС. Бившият директор “Изследвания и развитие” на МДАС Марит Расмусен разви и ръководи този проект повече от две години. Стажантите Присила Адамс, Джил Дайамънд, Джил Роше и Николас Цанг помогнаха за изготвянето на докладите по проекта и Иштван Феньвешки изготви дизайна и препечатната подготовка на докладите.

Изследването в България бе осъществено от Славка Кукова, която написа първия проект на доклада. Георг Хойер го коментира на по-късен етап, а Иштван Феньвешки и Оливер Луис създадоха окончателния доклад.

1.4 Метод

1.4.1 Първи етап: преглед на законодателството

Първият етап от изследването, резултатите от което за България се намират в Глава 2 на този доклад, е проучване де юре⁷ по-скоро на законите, а не на тяхното прилагане. Проучването определя видовете уредба за запрещение, налична по националните закони, както и всякакво друго релевантно национално законодателство чрез:

- Изучаване на правните процедури за налагане, промяна или прекратяване на запрещение и правата на страните по такива производства.
- Документиране на материалните права на лицето, за което се твърди липсата на дееспособност, в течение на настойничеството.
- Оценяване на това кои права се отнемат от лицето, след като му/й се отнеме или ограничи неговата дееспособност.
- Анализиране на правомощията и пълномощията на настойниците, тяхната отчетност и как биват контролирани, както и процесът, ако има такъв, за повдигане на жалби срещу тях.

⁷ “Съществуващ по право или по закон” – проучване по-скоро на това какво гласи законът, а не по какъв начин се прилага, Black’s Law Dictionary (West 8th ed. 2004).

1.4.2 Втори етап: събиране на теренни данни

Вторият етап, резултатите от който за България се намират в Глава 3 на доклада, се фокусира върху де факто⁸ проучване на практиките по запрещение в рамките на всяка отделна целева държава чрез наблюдаване на съдебните заседания, преглед на съдебните дела и, доколкото е възможно и осъществимо, наблюдаване дейността и преглед на преписките на органите по настояничество.

Тъй като определена информация може да се получи единствено от лица, които са участници по правоотношения, свързани с настояничеството, MDAC пробва да наблюдава дела в съда и органите по настояничество, да прегледа архивирани дела и да проведе интервюта. Този начин за събиране на данни щеше да улови моментната картина на практиките по настояничество.

Осъществяването на изследване, което включва интервюта с участниците, някои от които имат психо-социално (психично) или умствено увреждане, повдига етични въпроси. Те са относно поверителността и способността на лицата, обект на изследването, да разбират целта на изследването и да дават информирано съгласие за участие в него. MDAC разглежда внимателно етичните въпроси, които този аспект на изследването повдига, и е включил етически указания за изследователите в протокола за изследването в усилие да защити участниците и данните, които те предоставят. Всеки изследовател има цифрова система за поддържане на информацията и съхранява ключа и необработените данни на различни места. Освен това, протоколът дава насоки за информиране на “изследваните лица” относно доброволното естество на участието в изследването, правото на отказ от участие по всяко време и условията на поверителност, които са приложими относно дадената от тях информация.

1.5 Показатели на MDAC за оценка на системите на запрещение, базирана на правата на човека

В течение на проекта MDAC използва двадесет и девет показателя за разглеждане на законодателството.⁹ Тези показатели са извлечени от множество ключови документи относно запрещението и подпомогнатото вземане на решения, а именно Препоръка Р(99)4 на Комитета на Министрите на Съвета на Европа, озаглавена “Принципи за правна защита на недееспособни пълнолетни лица”, обяснителния меморандум към препоръката,¹⁰ както и преглед на извадка от законодателството на САЩ и Канада относно запрещението. MDAC формулира

⁸ “Действителен; действително съществуващ; имащ въздействие, дори и да не е официално или юридически признат”, Black’s Law Dictionary (West 8th ed. 2004).

⁹ Виж Приложение В за таблично оформено резюме на всички двадесет и девет показателя.

¹⁰ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=407333>.

тези показатели като има предвид, че всички разглеждани държави (с изключение на Киргизстан) са ратифицирали Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи и като държави – членки на Съвета на Европа се очаква те да спазват неговото “меко законодателство”,¹¹ като например Препоръка Р(99)4.

Показателите на MDAC отразяват основните гаранции, необходими за съсредоточена върху човека система на настояйничество, която защита правата на човека. Намерението е показателите да се запазят прости и кратки, дори когато основните проблеми са всичко друго, но не и ясни.

Показателите не са изчерпателни, но очертават най-важните проблеми, пред които са изправени пълнолетните лица, субект на производство по поставяне под запрещение. Изпускането на отделен аспект или проблем от даден показател не трябва да се тълкува в посока на това, че въпросът е маловажен или не представлява проблем в законодателната уредба на въпросната държава. Чрез стандартизиране на изследването и анализа на системите на настояйничество, MDAC се стреми да създаде способ за сравнение и контрастиране на системите за запрещение в различните държави и се надява, че тази система от показатели ще създаде изследвания и в други държави.

¹¹ Мекото законодателство се отнася до правила, препоръки, указания или общи принципи, които макар и не стриктно правно задължителни, са не по-малко правно значими, Black’s Law Dictionary (8мо Изд. 2004 г.). Мекото законодателство означава до известна степен поемане на политическо и морално задължение от страна на държавите и е полезно средство за тълкуване на съществуващите правнообвързващи норми. Препоръките на Комитета на министрите към Съвета на Европа са “меко законодателство”. Комитетът обаче е оправомощен да изисква държавите-членки да “го информират относно действията, предприети от тях” във връзка с препоръките, с което им се придава значителна потенциална сила.

2. ДОКЛАД ЗА БЪЛГАРИЯ ОТ ПЪРВИ ЕТАП

2.1 Въведение

Република България е държава в Югоизточна Европа. На изток тя граничи с Черно море, на юг – с Гърция и Турция, на запад – със Сърбия и Република Македония, и на север по протежение на река Дунав – с Румъния. България е била под комунистическо управление от 1944 г., когато е завладяна от Съветския съюз. Въпреки че той се изтегля през 1947 г., при своето отпътуване оставя комунистическо правителство. Комунистите управляват България до 1989 г., когато нейният дългогодишен министър-председател Тодор Живков е отстранен от ръководството на Комунистическата партия. През 1990 г., когато вълната на демократизация се разпростира из Източна Европа, България също бива повлияна и на власт идва първото посткомунистическо правителство. Оттогава насам българската демокрация се запазва и задълбочава въпреки наличието на известни периоди на неустойчивост. Правни реформи започват през 90-те, а през 2004 г. България се присъединява към Организацията на Северноатлантическия пакт (НАТО). След ратифицирането на договора за присъединяване към Европейския съюз през май 2005 г. България е в очакване на членство в ЕС през 2007 г.¹²

2.2 Демографска и социална картина в България

Към декември 2003 г. в България живеят приблизително 7 801 273 души, представляващи 3 790 840 мъже и 4 010 433 жени.¹³ Съгласно данните, предоставени от Националния център за здравна информация (НЦЗИ) към Министерство на здравеопазването, към края на 2004 г. в България има малко над 46 000 лица, за които се счита, че са с интелектуални увреждания. От тях 28 365 интелектуални увреждания са категоризирани като леки, 12 952 – като средни и 4 695 – като дълбоки и тежки. За някои нивото на интелектуални увреждания не е конкретизирано.¹⁴ Съгласно данни на НЦЗИ към същата дата, броят на хората, регистрирани като “психично болни”, е 178 447.

Съгласно данните, събрани от неправителствената организация Български хелзинкски комитет (БХК) през юни 2004 г., има приблизително 4 500 пълнолетни

¹² http://ec.europa.eu/comm/enlargement/bulgaria/eu_relations.htm (разгледана на 13 юни 2006 г.).

¹³ Данни, публикувани от Националния център за здравна информация. Виж <http://www.nchi.government.bg/>.

¹⁴ Интервю с Красимира Дикова, служител към отдел “Събиране на медицински статистически данни” на Националния център за здравна информация, София, 13 декември 2005 г.

лица, настанени в 52 държавни дома за социални услуги.¹⁵ Домовете за социални услуги са държавни институции за пълнолетни лица с умствени и/или интелектуални увреждания.¹⁶ Въпреки че не съществува официална статистика, БХК преценява, че по време на техните посещения приблизително 85% от живеещите в домовете за хора с интелектуални увреждания, 73% от живеещите в домовете за хора с психични заболявания и приблизително 44% от живеещите в домовете за хора, страдащи от деменция, са поставени под запрещение.¹⁷ Като цяло, съгласно данните на БХК, приблизително 3 300 – над 70% от институционализираните пълнолетни лица, са поставени под запрещение. От запретените, приблизително 85% са поставени под “пълно” запрещение и са напълно лишени от правна дееспособност.¹⁸ Тези термини са описани по-долу в речника на термините.¹⁹

2.3 Правната система в България

България е парламентарна република с президент, който се избира, и 15 министъра. Парламентът е еднокамерен законодателен орган, състоящ се от 240 народни представители. Парламентът отговаря за гласуването на закони и ратифицирането на международни договори. Съдебната система в България е независима, макар че редица доклади поставят под въпрос степента ѝ на независимост.²⁰ Върховният административен съд и Върховният касационен съд наблюдават прилагането на законите от съдилищата от по-ниска степен и определят законността на актовете на правителството. Конституционният съд тълкува Конституцията и се произнася относно конституционността на българските закони.

Върховният закон на страната е Конституцията, която има пряко приложение. Конституцията предвижда че “международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, са

¹⁵ Български хелзински комитет (БХК) проведе тригодишно мониторингово проучване на домовете за социални услуги за възрастни с умствени затруднения. Цитираните данни са резултат от това проучване, проведено между 2001 и 2004 година и публикувано в “Архипелагът на забравените: Домове за лица с умствени затруднения в България”, София, август 2004 г.

¹⁶ От 52-та дома за социални услуги в България 26 са определени като домове за възрастни с интелектуални увреждания, 13 са определени за хора с психически заболявания и 13 са за лица, страдащи от деменция.

¹⁷ БХК, “Архипелагът на забравените: Домове за лица с умствени затруднения в България”, София, август 2004 г., стр. 136.

¹⁸ БХК, “Архипелагът на забравените: Домове за лица с умствени затруднения в България”, София, август 2004 г., стр. 21.

¹⁹ Виж Приложение А.

²⁰ Виж, Даниел Смилов, “Разширяването на ЕС и съдебната независимост в България”, ноември 2003 г. На разположение на: http://www.iue.it/LAW/Events/WSWorkshopNov2003/Smilov_paper.pdf и EUMAP, “Съдебната независимост в България”, Институт “Отворено общество”, 2001 г. На разположение на: http://www.eumap.org/topics/judicial/reports/judicial01/sections/bulgaria/judicial_bulgaria.pdf.

част от вътрешното право на страната. Те имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат.”²¹

България е страна по всички основни правозащитни конвенции. Тя е ратифицирала Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП),²² Международния пакт за икономически, социални и културни права (МПИСКП),²³ Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (КПВФДОЖ),²⁴ Конвенцията за правата на детето (КПА),²⁵ Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ),²⁶ Ревизираната европейска социална харта²⁷ и Конвенция 111 на Международната организация на труда относно дискриминацията в областта на труда и професиите (МОТ 111).²⁸ България тепърва трябва да подпише Протокол 12 от ЕКПЧ, който гарантира отделно правото на защита от дискриминация.

2.4 Законодателство относно запрещението в България

Материалноправната уредба на запрещението се съдържа в Закона за лицата и семейството и Глава 10 “Настойничество и попечителство” от Семейния кодекс. Процесуалните въпроси се уреждат от Гражданския процесуален кодекс. Оскъдността на правни разпоредби по отношение на запрещението до известна степен се компенсират от практиката на Върховния съд. Правната рамка за поставяне под запрещение и настойничество остава непроменена от началото на 80-те години и отразява преобладаващите по онова време в българското общество нагласи спрямо хората с психични заболявания или интелектуални увреждания.

Накратко казано, българското законодателство използва двуетапен процес. Първият етап е процесът на поставяне под запрещение, чрез който лице може да бъде лишено от своята дееспособност, било частично или напълно. Това се извършва в рамките на съдебно производство, с което правната дееспособност на лицето да упражнява права и поема правни задължения, се ограничава или отнема. Вторият е моментът, в който се назначава настойник или попечител на лицето, което е било частично или напълно лишено от правна дееспособност.

²¹ Конституция на Република България, (обн. ДВ, бр. 56 от 13 юли 1991 г.) Глава I, чл. 5, ал. 4 (КРБ).

²² Ратифициран на 23 март 1976 г.

²³ Ратифициран на 3 януари 1976 г.

²⁴ Ратифицирана на 10 март 1982 г.

²⁵ Ратифицирана на 3 юли 1991 г.

²⁶ Ратифицирана на 7 септември 1992 г.

²⁷ Ревизирана на 7 юни 2000 г. (влязла в сила на 1 август 2000 г.).

²⁸ Ратифицирана на 22 юли 1960 г.

Не съдилищата, а по-скоро органът по настойничеството и попечителството – служба, която се състои от органи на местната власт, извършва назначението. След като бъде назначен, настойникът упражнява правата и поема правните задължения от името на лицето, поставено под запрещение.

Законът за лицата и семейството предвижда две категории на правна недееспособност:

- Пълно запрещение, което означава че правната дееспособност на пълнолетното лице се отнема напълно и лицето остава без правни възможности.
- Ограничено запрещение, което означава, че правната дееспособност на пълнолетното лице е по-скоро ограничена, отколкото отнета. Ограниченото запрещение позволява участието в правни действия единствено със съгласието на попечителя.²⁹ Следва да се отбележи, че по българското законодателство лице с ограничена дееспособност се поставя под грижите на “попечител”, а не на “настойник”.³⁰

Законът за лицата и семейството приравнява поставянето на диагноза на правна недееспособност чрез правилото, че пълнолетни лица, които поради своите интелектуални или умствени увреждания³¹ не могат да се грижат за своите работи, се обявяват за недееспособни от съда и се поставят под пълно запрещение.³² Законът предвижда лицата с по-леки умствени увреждания да могат да бъдат поставяни под ограничено запрещение.³³ Счита се, че пълнолетните лица под ограничено запрещение имат същите права и задължения като децата на възраст между 14 и 18 години, докато пълнолетните под пълно запрещение са приравнени с децата на възраст под 14 години.³⁴ Приравняването на пълнолетните лица с децата се подчертава допълнително в Семейния кодекс, който урежда запрещението над пълнолетни лица със същите разпоредби, които се прилагат за деца без родителски надзор. Така Семейният кодекс не съдържа специални задължения или признаване, че предприемането на действия като настойник на пълнолетно лице може да има изисквания, различни от предприемането на действия при настойничество над дете.³⁵

²⁹ Закон за лицата и семейството, чл. 3 до 5, (обн. ДВ, бр. 182, 9 август 1949 г.).

³⁰ По българското законодателство лице с ограничена дееспособност са поставя под грижите на “попечител”, а не на “настойник”: виж Семейен кодекс, чл. 109, ал. 1 и 2. Настоящият доклад използва “частично настойничество” и “настойничество” равнозначно.

³¹ Следва да се отбележи, че терминологията, използвана в закона, е “поради слабоумие или душевна болест”, Закон за лицата и семейството, чл. 5 (попр. ДВ, бр. 89 от 6 ноември 1953 г.).

³² Закон за лицата и семейството, чл. 5 (попр., ДВ, бр. 89 от 6 ноември 1953 г.).

³³ Закон за лицата и семейството, чл. 5, ал. 2.

³⁴ Закон за лицата и семейството, чл. 5.

³⁵ Семейен кодекс, Глава 10, чл. 117, (обн. ДВ, бр. 41 от 28 май 1985 г.).

2.5 Двуетапният процес за поставяне под запрещение/ лишаване от дееспособност в България

Както беше споменато по-горе, в България има два отделни етапа за лишаване на лицето от неговата правна дееспособност и назначаване на настойник. Първият етап, който се осъществява пред съд и се урежда от Гражданския процесуален кодекс, е производството за поставяне под запрещение, което започва, когато се счита, че на дадено лице липсва способността да се грижи за своите дела. Вторият етап включва назначаването на настойник и представлява административно производство, което се провежда от местния орган по настойничество/попечителство.

Частта за поставяне на лице под запрещение не се урежда от специални законови норми, а се прилага Гражданският процесуален кодекс. Кодексът предвижда устно разглеждане на делата в открито заседание освен ако законът не предвижда друго.³⁶ Ако обстоятелствата по делото се отнасят до интимния живот на страните или могат да се окажат вредни за обществения интерес, съдът служебно или по молба на някоя от страните може да постанови провеждане на част или цялото заседание по делото при закрити врата.³⁷ Законът мълчи относно процедурите, които се следват от органа по настойничество по време на втория етап от производството за поставяне под запрещение.

2.5.1 Процедура за лишаване от дееспособност

Резултатът от това производство е установяване дали пълнолетното лице има правната дееспособност да упражнява своите права. Правните основания за производството са умственото или интелектуалното увреждане, които причиняват невъзможност лицето да се грижи за своите интереси и действия.³⁸ Върховният касационен съд постановява, че основната цел на лишаването на пълнолетно лице от дееспособност е законовата защита на това лице, докато защитата на обществения интерес от действията или бездействията на пълнолетното лице е второстепенна цел.³⁹ Анализът на очертаната по този начин законова политика показва, че тя се съсредоточава главно върху защитата на активите на

³⁶ Граждански процесуален кодекс, чл. 105, ал. 1, който предвижда разглеждане на делата устно в открито заседание, освен ако законът не предвижда това да става в закрито заседание.

³⁷ Граждански процесуален кодекс, чл. 105, ал. 3: “Ако поради обстоятелствата на делото публичното му разглеждане може да се окаже вредно за обществения интерес или ако тези обстоятелства се отнасят до интимния живот на страните, съдът служебно или по молба на някоя от страните постановява разглеждането на делото или извършването само на някои действия по него да стане при закрити врата. В такъв случай в съдебната зала се допускат страните, техните пълномощници, вещите лица и свидетелите, както и лицата, на които председателят разреши това.”

³⁸ Върховен касационен съд, Решение No. 456/16.02.1976 (дело No. 2727/75).

³⁹ Върховен касационен съд, Решение No. 2188/30.07.1979 г.

заинтересованото лице в полза на неговите/нейните наследници, тъй като има повече разпоредби, съдържащи подробности относно имуществените аспекти на запрещението в сравнение с личната защита и грижа за лицето, поставено под запрещение.

В България няма обществен орган, на който е възложено да разследва твърдения за лошо отношение или немарливост спрямо хората с умствени увреждания. Обаче длъжностни лица, обществени организации и граждани, които считат, че дадено лице се нуждае от поставяне под запрещение, са длъжни да уведомят общината, в която живее лицето.⁴⁰ Кметът на всяка община или лично действа като орган по настойничеството/попечителството, или определя длъжностно лице, което да бъде орган по настойничество/попечителство в общината.⁴¹ Производството за поставяне под запрещение започва когато някой, който е оправомощен по закон, направи искане за обявяване на лицето за недееспособно.

При започване на съдебното производство, се предполага, че лицето е дееспособно. Българското законодателство не предвижда специална защита. На пълнолетното лице са предоставени същите процесуални права, както на останалите страни по граждански дела. Тези права са разгледани подробно по-долу. Сред процесуалните права са правото на уведомяване относно искането за лишаване от дееспособност,⁴² на участие в съдебните заседания,⁴³ на заседание при закрити врата,⁴⁴ на процесуално

⁴⁰ Семейен кодекс, чл. 109, ал. 3.

⁴¹ Семейен кодекс, чл. 110.

⁴² Граждански процесуален кодекс, чл. 46, ал. 1 “Призовката се връчва срещу подпис лично на призоваваното лице или на неговия пълномощник по делото. Когато лицето е недееспособно, призовката се връчва на законния му представител или попечител или на неговия пълномощник по делото.”

⁴³ Граждански процесуален кодекс, чл. 275, ал. 3 “Лицето, чието запрещение се иска, трябва да бъде разпитано лично и ако стане нужда, се довежда принудително. Когато лицето е в болнично заведение и здравословното му състояние не позволява да бъде доведено лично в съдебното заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние.”, чл. 16, ал. 1: “Дееспособните лица могат да извършват лично всички съдопроизводствени действия”.

⁴⁴ Граждански процесуален кодекс, чл. 105, ал. 3 “Ако поради обстоятелствата на делото публичното му разглеждане може да се окаже вредно за обществения интерес или ако тези обстоятелства се отнасят до интимния живот на страните, съдът служебно или по молба на някоя от страните постановява разглеждането на делото или извършването само на някои действия по него да стане при закрити врата. В такъв случай в съдебната зала се допускат страните, техните пълномощници, вещите лица и свидетелите, както и лицата, на които председателят разреши това.”

представителство,⁴⁵ на представяне на доказателства и призоваване на свидетели,⁴⁶ на разглеждане и оспорване на доказателствата, представени от другата страна,⁴⁷ и на обжалване на съдебното решение.⁴⁸

Прокурорът трябва да взема участие в съдебните заседания, дори в случаите, в които той не е ищец.⁴⁹ Ролята на прокурора в тези дела е да предостави на съда своето становище за това дали има или няма достатъчни доказателства за лишаването на лицето от дееспособност.⁵⁰

Ако съдът се увери, че пълнолетното лице е информирано относно производството, съдът разглежда доказателствата, включително изслушва свидетелите и вещите лица, и взема решение по делото. Производството може да продължи

⁴⁵ Граждански процесуален кодекс, чл. 20, ал. 1 “Представители на страните по пълномощие могат да бъдат:

- а) Адвокатите.
- б) Родителите, децата и съпругът.
- в) Юрисконсултите или други служители с юридическо образование при учрежденията, предприятията и другите обществени организации и юридически лица...”

⁴⁶ Граждански процесуален кодекс, чл. 109:

- “1) В това заседание всяка страна е длъжна да направи и обоснове всичките си искания и възражения и да се произнесе по наведените от другата страна обстоятелства. След това съдът поканва страните да се спогодят. Ако спогодба не се постигне, по покана на съда ответникът посочва доказателствата си, а ищецът – своите допълнителни доказателства, ако има такива.
- 2) Съдът поставя на всяка от страните въпроси по фактическите твърдения на другата страна. Отговорите на тези въпроси се продиктуват накратко от председателя, за да бъдат вписани в протокола.”
- 3) (Изм., ДВ, бр. 64 от 1999 г.) С оглед обясненията на страните съдът може да постанови с определение за отделяне на спорното от безспорното, че известни обстоятелства не се нуждаят от доказателства. Това се отбелязва в протокола.

Чл. 110 от Кодекса гласи:

- 1) (Нов – Изв., бр. 90 от 1961 г., попр., бр. 99 от 1961 г.; изм., ДВ, бр. 124 от 1997 г.) В първото заседание ответникът е длъжен да представи всичките си писмени доказателства по спорните фактически обстоятелства и да посочи другите доказателства и обстоятелства, които ще установява с тях.
- 2) (Нова, ДВ, бр. 124 от 1997 г.) Във връзка с възраженията на ответника ищецът в определен от съда срок може да представи и да посочи нови доказателства.
- 3) (Нова, ДВ, бр. 105 от 2002 г.) По изключение в следващото заседание страните могат да навеждат нови обстоятелства и да представят и посочват нови доказателства само ако без тях не може да се постанови правилно решение и ако е внесена допълнителната държавна такса по чл. 65, ал. 1. В този случай ал. 4 на чл. 63 не се прилага.”

⁴⁷ Граждански процесуален кодекс, чл. 109, чл. 110.

⁴⁸ Граждански процесуален кодекс, чл. 196, ал. 1 “Решенията на районните съдилища подлежат на въззивно обжалване пред окръжните съдилища, а решенията на окръжните съдилища като първа инстанция – пред съответния апелативен съд.”

⁴⁹ Граждански процесуален кодекс, чл. 275, ал. 2.

⁵⁰ Граждански процесуален кодекс, чл. 27, ал. 2. (изм. ДВ, бр. 124 от 1997 г.).

в повече от едно заседание, ако например съдът нареди представянето на допълнителни доказателства.

2.5.2 Процедура по назначаване на настойник

След като лице бъде поставено под пълно запрещение, съдът съобщава решението на органа по настойничество, за да се назначи настойник.⁵¹ Механизмът за това съобщаване от съда до органа по настойничество не е указан, нито пък сроковете, в които съобщаването трябва да се извърши. Семейният кодекс посочва ограничени обстоятелства, при които самият съд назначава настойник, без да препраща случая на органа по настойничество. Ако пълнолетното лице има правно дееспособен/на съпруг/а, той или тя може да бъде назначен/а за настойник, а ако няма съпруг/а, може да бъде назначен един от родителите на пълнолетното лице.⁵² В повечето случаи обаче, попечителят/настойникът се назначава от органа по настойничество или попечителство. Органът по настойничество отговаря за надзора и проследяването на уредбата на настойничеството в рамките на общината и подпомагането на настойниците при изпълнение на техните задължения.⁵³

Когато органът по настойничество получи решението на съда относно недееспособността на дадено лице, той открива производство за назначаване на настойник. Органът по настойничество е задължен да избере лице от роднините на пълнолетното лице, което най-добре ще защитава неговите интереси. За да улесни този процес, законът определя няколко отрицателни изисквания по отношение на потенциалните попечители/настойници. С други думи законът предвижда няколко дисквалифициращи критерия, но не винаги дава указания за това как следва да се оценяват подходящите потенциални настойници. Съгласно закона съдът не трябва да съобщава на органа по настойничество решенията, включващи ограничено запрещение, като органът по настойничество/попечителството е не по-малко задължен да назначи попечител и в тези случаи. Следователно органът по настойничество/попечителството не разполага с разписан в закона механизъм, по който да получи тази информация за пълнолетни лица, частично лишени от дееспособност.

При откриване на производство за назначаване на настойник, органът по настойничество може да назначи и настойнически съвет. За лица под пълно запрещение органът трябва да образува такъв съвет, който се състои от настойника, заместник-настойник и в случая на пълно запрещение – двама съветници, избрани най-често измежду роднините и близките на пълнолетното лице, за които

⁵¹ Граждански процесуален кодекс, чл. 276, ал. 3. (изм. ДВ, бр. 124 от 1997 г.) “След като влезе в сила решението, с което лицето се поставя под пълно запрещение, съдът съобщава за това на органа по настойничество, за да се учреди настойничество или попечителство.”

⁵² Семейен кодекс, Глава 10, чл. 128, ал. 3.

⁵³ Семейен кодекс, чл. 124.

органът по настойничество счита, че “най-добре ще се грижат” за интересите на пълнолетното лице.⁵⁴ Поради тази причина, изглежда настойническият съвет е замислен да бъде съобразен с индивидуалните особености на всяко пълнолетно лице. Функцията на настойническия съвет е да оказва съдействие на настойника при осъществяване на неговите задължения. Когато е възможно, настойническият съвет за лицата под пълно запрещение трябва да включва и лица с “педагогическа подготовка”.⁵⁵ Освен това “не могат да бъдат членове на настойнически съвет, попечители и заместник-попечители недееспособните, лишените от родителски права, осъдените за тежки умишлени престъпления, както и лицата, които поради болест, алкохолизъм, неморален живот, користо поведение, противоречие с интересите на поставените под настойничество или попечителство или по други причини не са в състояние да изпълняват настойнически или попечителски функции.”⁵⁶ За пълнолетни лица, частично лишени от дееспособност, органът по настойничеството назначава единствено заместник-настойник измежду роднините и близките.⁵⁷

Ролята на съветника в органа по настойничество е да подпомага настойника и заместник-настойника при изпълнение на техните задължения. Съветниците са задължени да информират органа по настойничеството относно неизпълнение от страна на настойника на задължението му да защитава интересите на лицето, поставено под настойничество. Те получават отчети от настойника и се предполага да участват във всички решения, които органът по настойничеството взема относно одобрението на отчета.⁵⁸

Органът по настойничество има правомощието да променя настойническия съвет, когато интересите на пълнолетното лице изискват това, когато задълженията на настойника не са изпълнени или нуждите на пълнолетното лице не са задоволени, или когато настойникът не е в състояние да изпълнява нужните задачи.⁵⁹ Макар и органът по настойничеството да има правомощието да прави тези промени, от него се изисква да вземе предвид мнението на роднините на пълнолетното лице, въпреки че не трябва да се допитва до него самото.

Преди да бъде назначен настойник самият орган по настойничество или някой, посочен от него, трябва да извърши опис на имуществото на пълнолетното лице и да вземе други предпазителни мерки по отношение на личното имущество и

⁵⁴ Семейен кодекс, чл. 111, ал. 1 и чл. 113, ал. 1.

⁵⁵ Семейен кодекс, чл. 111. “Педагогическа подготовка” е буквален превод на закона на английски. Значението е, че се предполага наличието на специално педагогическо образование.

⁵⁶ Семейен кодекс, чл. 116.

⁵⁷ Семейен кодекс, чл. 112. Както беше отбелязано по-горе, МДАС използва думата “настойник”, когато българският закон гласи “попечител”, който се назначава за пълнолетни лица, частично лишени от своята дееспособност.

⁵⁸ Семейен кодекс, чл. 121.

⁵⁹ Семейен кодекс, чл. 113.

останалите интереси на пълнолетното лице. Когато е нужно, настойникът може да посочи друго лице, което временно да изпълнява функциите на настойник. Органът по настойничество може да изиска службата за социално подпомагане към общината да настани “детето” в приемно семейство или в специализирана институция.⁶⁰ Органът по настойничество може да преустанови дейността на настойника и да предложи други действия след консултиране с настойническия съвет.⁶¹ Предложеният настойник не е задължен по закон да информира органа по настойничество относно своя план за грижи към момента на назначаването си, което означава, че няма разясняване на начина, по който предложеният настойник предвижда да предоставя грижи на пълнолетното лице и следователно липсва оценка на уместността на плана на настойника в светлината на конкретните нужди на пълнолетното лице. Решенията (и отказът за вземане на решение) на органа по настойничеството могат да бъдат обжалвани от “заинтересованите лица” или от прокурор пред районния съд. Значението на “заинтересовани лица” не е определено в закона, но, както може да се предположи, това биха било същите “заинтересовани лица”, които имат право да подават молба пред първоинстанционния съд, съгласно посоченото в Гражданския процесуален кодекс.⁶² Решението на районния съд не подлежи на обжалване.⁶³

Съгласно Семейния кодекс настойникът трябва винаги да е едно лице, което се подпомага от заместник и единствено в случаите на пълно запрещение – от членовете на настойническия съвет. Законът не разрешава на агенции или сдружения да бъдат настойници, въпреки че разрешава на длъжностни лица (като например директори на институции за социални грижи) да бъдат назначавани за настойници.⁶⁴

2.6 Оценка на българското законодателство от гледна точка на правата на човека

MDAC разработи поредица от 29 показателя, които да се използват при оценка на законодателството относно запрещението. Тези показатели са изведени от международното правозащитно законодателство и стандарти, например Европейската конвенция за правата на човека и Препоръка Р(99)4 на Съвета на министрите на Съвета на Европа относно пълнолетните лица и недееспособността. Тук трябва да се отбележи, че когато даден въпрос или твърдение не е ясно установено в международното законодателство или стандарти,

⁶⁰ Семейен кодекс, чл. 114. Законът упоменава “детето”, но тъй като този закон се прилага както за възрастни под настойничество, така и за деца под настойничество, е възможно разпоредбата за “приемно семейство” да се прилага по отношение на пълнолетни лица, както и за деца.

⁶¹ Семейен кодекс, чл. 125.

⁶² Граждански процесуален кодекс, Гл. 27, чл. 275, ал. 1.

⁶³ Семейен кодекс, чл. 115.

⁶⁴ Семейен кодекс, чл. 128, ал. 1.

са взети предвид националните закони и практики на различни държави. Първият показател очертава принципите, които стоят в основата на правната уредба и вероятно отразяват общите нагласи в обществото спрямо хората с умствени увреждания. Останалите показатели, например самите системи за настойничество, са разделени на три главни области. Първата област се отнася до правата на пълнолетното лице преди поставянето му под запрещение. Втората – до правата на пълнолетното лице след лишаването му от дееспособност, както и със съответните задължения и отчетността на настойника. Третата област проучва по-малко ограничаващите алтернативи, както и механизмите за преглед и прекратяване на вече уреденото настойничество.

Във всяко оградено поле има кратко описание на показателя. Заключениеето относно съответствието на закона с дадения показател се представя по-долу, следвано от анализ на специфичните разпоредби на българското законодателство, които го подкрепят. Накрая в раздела, озаглавен “Правозащитни стандарти”, MDAC предоставя основа, изведена предимно от Препоръка Р(99)4 и Европейката конвенция за правата на човека. В няколко случая, в които тези два документа не възприемат ясен стандарт, са предоставени примери за приемливи правни норми.

2.6.1 Принципи, на които почива правната уредба (Показател 1)

Показател 1	<i>Нормативно уредената цел или преамбюлт на закона постановяват зачитане правата на човека, достойнството и основните свободи на хората с умствени увреждания.</i>
-------------	---

Заключение: Конституцията и някои закони предвиждат равни права за хората с умствени увреждания, но националното законодателство относно запрещението не е задоволително проникнато от принципите, изброени в Показател 1.

Анализ: Съгласно българската Конституция “всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права”.⁶⁵ Конституцията гласи още, че “всички граждани са равни пред закона” и че “не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние”.⁶⁶ Формулировката “всички хора се раждат свободни и равни” ясно включва хората с всякакъв вид увреждания. Конституцията гласи още, че “основните права на гражданите са неотменими”, а по отношение на лицето “не се допуска злоупотреба с права, както и тяхното упражняване, ако то накърнява права или законни интереси на

⁶⁵ КРБ, Гл. I, чл. 6, ал. 1.

⁶⁶ КРБ, Гл. I, чл. 6, ал. 2.

други”.⁶⁷ Като упоменава конкретно хората с умствени увреждания, Конституцията предвижда, че такива хора се радват на “особена закрила на държавата и обществото”.⁶⁸ Спорно е дали запрещението е мярка на “особена закрила”.

Тези конституционни разпоредби се прилагат общо, но освен член втори от Семейния кодекс, който заключава, че целта на Семейния кодекс е да осигури защита на правата и интересите на лицата, поставени под настойничество или попечителство, конкретната уредба на дееспособността и настойничеството не съдържа формулировка, която да подсказва наличието на такава цел.⁶⁹

Правозащитни стандарти: Принцип 1 от Препоръка R(99)4 предвижда, че зачитането на правата на човека и достойнството на хората с умствени увреждания проникват цялото законодателство:

“Във връзка със защитата на недееспособните пълнолетни лица основният принцип, водещ спрямо всички останали, е зачитане достойнството на всяко лице като човешко същество. Законите, процедурите и практиките по отношение защитата на недееспособните пълнолетни лица се основават на спазването на техните основни права и свободи, като се вземат предвид всички квалификации относно тези права, които се съдържат в съответните международни правни инструменти.”⁷⁰

Този принцип може да се приложи в законодателството, като се включи в преамбюл или изложение за целите на определен акт. Подобно заявяване на признаването и значението на принципите на правата на човека би насочвало съдебната система да ги разглежда при вземане на решения. Световната здравна организация (СЗО) също препоръчва този подход, за да се подпомогнат “съдилищата и други органи да тълкуват законови разпоредби, когато е налице двусмисленост в материалните разпоредби на определен акт”.⁷¹ СЗО цитира преамбюла на полския закон за защита на психичното здраве като съдържащ този принцип. В него се казва: “...като признава психичното здраве като основна човешка ценност и приема защитата на правата на хора с психични разстройства като задължение на държавата, този акт заявява...”⁷² Преамбюл като този установява висша ценност, която трябва да бъде имана предвид при прилагане на закона, който следва.

⁶⁷ КРБ, Гл. 2, чл. 57, ал. 1.

⁶⁸ КРБ, Гл. 2, чл. 51, ал. 3.

⁶⁹ Семейен кодекс, чл. 2.

⁷⁰ Препоръка R(99)4, Принцип 1.

⁷¹ Световна здравна организация, Книга за психичното здраве, правата на човека и законодателството: Спрете изключването, имайте смелост да проявите грижа, (Женева, Швейцария, 2005), стр. 19.

⁷² Закон за защита на психичното здраве, M284 1994, Полша, както е цитиран от СЗО, Книга за психичното здраве, правата на човека и законодателството: Спрете изключването, имайте смелост да проявите грижа, (Световна здравна организация, Женева, Швейцария, 2005), стр. 19.

2.6.2 Процесуални права по време на производството за поставяне под запрещение (Показатели 2-7)

Тази група показатели се отнася до процесуалните права на пълнолетните лица по време на производството за поставяне под запрещение. Дори националното законодателство да предвижда допълнителни права и защитни механизми, тези показатели представляват минимално необходимите стандарти за справедлив процес и безпристрастно производство. Съгласно европейското правозащитно законодателство “специални процесуални гаранции могат да се окажат необходими с оглед да се защитят интересите на лицата, които поради своите умствени увреждания не са изцяло в състояние да действат от свое име”.⁷³

Показател 2	<i>Законодателството ясно посочва кой може да поиска назначаване на настойник и основанията, които са необходими за удовлетворяване на искането.</i>
-------------	--

Заклучение: Законодателството ясно указва кой може да поиска поставяне под запрещение, но не предвижда в достатъчна степен фактическите основания, на които заявителите могат да направят това.

Анализ: Молба за лишаване на дадено лице от дееспособност и за назначаване на настойник може да се подаде до окръжния съд като първа инстанция.⁷⁴ Член 275 от Гражданския процесуален кодекс указва хората, които имат право да подават искова молба: съпругът, близките роднини, прокурорът и всеки, който има “правен интерес” от установяването на недееспособност.⁷⁵ Законът не определя понятието “правен интерес”, но съдебната практика показва, че приемлив “правен” би бил финансовият интерес.⁷⁶ Като примери за лица, които имат правен интерес да отправят такова искане, съдебната практика посочва кредиторите на пълнолетното лице и хората, които са сключили договори с лице, за което се иска поставяне под запрещение.⁷⁷ Списъкът на тези, които се считат за “близки роднини” за целите на този режим, може да се открие в член 46 от Семейния кодекс.⁷⁸ По същество статутът на “близък роднина” се

⁷³ Европейски съд по правата на човека по делото Винтерверп срещу Холандия, Жалба No. 6301/73, решение от 24 октомври 1979 г., (A/33) (1979-80) 2 EHRR (Европейски известия за правата на човека) 387, ал. 60.

⁷⁴ Граждански процесуален кодекс, чл. 80, ал. 1 (изм. ДВ, бр. 90 от 1961 г.) (ал. 1, изм. ДВ, бр. 28 от 1983 г.).

⁷⁵ Законодателството действително предвижда, че участието на прокурор в такива производства е задължително, независимо от това дали прокурорът е отправил искането или не.

⁷⁶ Върховен касационен съд, Постановление 5/79, 13 февруари 1980 г.

⁷⁷ Върховен касационен съд, Постановление 5/79, 13 февруари 1980 г.

⁷⁸ Семейен кодекс,

“Чл. 46. 1) Родство по права линия е връзката между две лица, от които едното произхожда пряко или непряко от другото.

определя съгласно българските закони за наследството.⁷⁹ Изглежда, че онези, които се явяват потенциални наследници на лицето, което се поставя под запрещение, също имат право да поискат установяване недееспособността на лицето. Законодателството в България изглежда определя правото да се поиска поставяне под запрещение по-скоро в зависимост от интереса на заявителя, а не от нуждите на заинтересованото лице. Законодателството не упоменава изрично отправянето на искане с цел защита на уязвимото лице от злоупотреби или експлоатация.

Всяко лице, което желае да подаде молба, но не е в законовия списък, може да поиска районния прокурор да направи това, но прокурорът има известна свобода на преценка дали да направи това или не. Например директорите на психиатрични болници и домове за социални услуги могат да поискат прокурорът да подаде молба за поставяне на техните пациенти и настанените в техните домове под запрещение. Освен това директорите на домове за социални услуги са задължени по закон да направят това съгласно заповед, издадена от заместник-министъра на труда и социалните грижи.⁸⁰ Тази заповед изисква бланкетното прилагане на запрещението спрямо всички, за които държавата се грижи, и така не оставя място за преценка на способността на лицето да ръководи собствените си дела.⁸¹ Заповедта, макар и да не е заместител на съдебното решение относно дееспособността на дадено лице, все пак дава основание за подаването на молба с такова искане, което MDAC счита за проблематично. Молбата не е основана на нуждите или психическото състояние на пълнолетното лице, а единствено на това, че лицето е настанено в дом за социални услуги. Макар съдът да запазва своята независимост, той не функционира във вакуум и може да бъде повлиян от министерската заповед в посока удовлетворяване на молбата.

- 2) Родство по сребрена линия е връзката между две лица, които имат общ родоначалник, без едното да произхожда от другото.

Чл. 47. 1) Между двама роднини по права линия има толкова степени, колкото са поколенията.

- 2) Между двама роднини по сребрена линия има толкова степени, колкото са поколенията от единия от тях до общия родоначалник и от последния до другия роднина.”

⁷⁹ Върховен касационен съд, Решение No. 667/14.03.1970 (съдебно дело No. 329/70).

⁸⁰ Писмо ДВ-91-00-77, 20 октомври 1999 г., издадено от Министерство на труда и социалната политика, раздел 9. В съответната част писмото гласи, че “когато лице, настанено в дом за социални грижи, няма родители, нито назначен настойник, директорът на институцията е задължен: а) да представи пред местния клон на Националния осигурителен институт необходимите документи за получаване на пенсията на лицето в дома; б) да изпрати до съда молба за поставяне под настойничество; в) след като решението на съда бъде постановено, да подаде заявление пред органа по настойничество към съответната община за назначаване на настойник”.

⁸¹ Виж Показател 9.

Правозащитни стандарти: Препоръка Р(99)4 посочва в Принцип 11, ал. 1, че:

“Списъкът на онези, които имат право да започнат производство за вземане на мерки за защита на недееспособни пълнолетни лица, трябва да е достатъчно широк, за да гарантира, че мерките за защита могат да бъдат разглеждани като възможност при всички случаи, в които са необходими. Може по-специално да е нужно да се предвиди производство, което се възбужда от длъжностно лице или орган, или от съда, или друг компетентен орган по негова инициатива.”

Препоръката изисква “справедливи и ефективни процедури за вземане на мерките за защита на недееспособни пълнолетни лица”.⁸² Справедливостта в този контекст изисква разпоредба на закон, която ясно да указва кой може да подава молби. Изискването за конкретност – че молбата за поставяне под запрещение трябва на пръв поглед да е основателна, е необходимо с оглед да се защити пълнолетното лице от злонамерени обвинения в недееспособност. По делото *Х.Ф. срещу Словакия* Европейският съд по правата на човека разглежда производство, водещо до лишаване на лицето от дееспособност. То е иницирано от бивш съпруг на лицето и по него е представена експертиза от психиатър, изготвена повече от една година преди заседанието. Съдът намира нарушение на чл. 6, ал. 1, защото освен други процесуални пропуски, словашкият съд не е могъл да осигури достатъчно доказателства според принцип 12 от Препоръка Р(99)4, който изисква да се представи “актуална експертиза от поне един квалифициран за това експерт”.⁸³ Когато законодателството предписва вида на доказателствата, които трябва да се представят с исковата молба, подобна процедура, засягаща жалбоподателя, както в *Х.Ф. срещу Словакия*, може да се избегне.

Показател 3	<i>Пълнолетното лице има право да бъде реално уведомено, да присъства и да бъде изслушано в рамките на всички производства във връзка с молбата за лишаване от дееспособност и назначаване на настойник.</i>
-------------	--

Заклучение: Законодателството предвижда сравнително обстойна схема за уведомяване на заинтересованото лице. Това уведомление обаче се отнася до процеса, а не до нуждата действително да се информира лицето относно неговото право да се яви и да участва в производството за поставяне под запрещение. Освен това, макар да е налице похвалното изискване съдията, който разглежда делото, да получи лично впечатление за лицето, обект на запрещение,

⁸² Препоръка Р(99)4, Принцип 5, ал. 1.

⁸³ *Х.Ф. срещу Словакия*, жалба No. 54797/00, решение от 8 ноември 2005. Решението е достъпно само на френски. За резюме на английски, вижте Съобщение за медиите, ЕСПЧ, 8 ноември 2005, достъпно на: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Press/Press+service/Introduction/>.

законодателството позволява изключване на заинтересованото лице от понататъшно участие в производството.

Анализ: Съгласно българското законодателство пълнолетното лице има право да бъде уведомено не по-късно от седем дни преди съдебното заседание.⁸⁴ Пълнолетното лице трябва да бъде разпитано лично и, ако е нужно – може да бъде доведено пред съда принудително. Ако лицето е в болница и лекуващият лекар определи, че то има здравословен проблем, който му пречи да се яви в съда, съдията е задължен да придобие лично впечатление за здравословното състояние на лицето.⁸⁵ Това може да се постигне например, като се посети болницата и се проведе разговор с пълнолетното лице. Макар това изискване да способства лицето да бъде изслушано от съдия, лично посещение от съдията наместо явяване пред съда не гарантира, че пълнолетното лице има възможност да отговори на доказателствата, нито пък гарантира, че то има адекватна възможност да представи доказателства, включително да призове свидетели.

Има няколко способа, по които дадено пълнолетно лице може да бъде информирано относно съдебните заседания и те са подробно уредени в законодателството.⁸⁶ Такова уведомление трябва да се направи от надлежния съдебен служител,⁸⁷ който с подписа си удостоверява датата и начина на връчване.⁸⁸ Пълнолетното лице или негов представител трябва да подпише, че призовката е връчена.⁸⁹ В случаите, когато личното връчване на призовката е неуспешно, тя може да бъде изпратена по пощата с препоръчано писмо с обратна разписка.⁹⁰ Призоваване по телефона

⁸⁴ Граждански процесуален кодекс, чл. 41, ал. 5.

⁸⁵ Граждански процесуален кодекс, чл. 275, ал. 3.

⁸⁶ Призовката трябва да съдържа следното: съда, който я издава, името и адреса на призовавания, по кое дело и в какво качество се призовава, мястото и времето на заседанието и посочване законните последици от неявяването.

⁸⁷ Ако в мястото, където трябва да стане връчването, няма съдебно учреждение, връчването става чрез общината или кметството, Граждански процесуален кодекс, чл. 41, ал. 2.

⁸⁸ Граждански процесуален кодекс, чл. 41, ал. 1, Законът предвижда, че когато връчителят не намери призоваваното лице, той връчва призовката на пълнолетно лице от домашните му или на съсед. Лицето, чрез което става връчването, се подписва в разписката със задължение да предаде призовката на този, до когото се отнася. Връчителят удостоверява с подписа си датата и начина на връчването, като отбелязва и качеството на лицето, на което е била връчена призовката. При дела по брачни искиове призовката не може да се връчва на съседите или на другия съпруг. Интересно е да се отбележи, че докато при дела по брачни искиове връчителят не може да връчва призовката на съседите като средство за защита на брачната неприкосновеност, няма такава разпоредба за защита на личната неприкосновеност в случаите, в които става дума за психично здраве и дееспособност. Лицето, което връчва призовката, трябва да удостовери с подписа си датата, начина на връчване и на кого е връчена тя или ако връчването е било невъзможно – причините.

⁸⁹ Граждански процесуален кодекс, чл. 46, ал. 2.

⁹⁰ Граждански процесуален кодекс, чл. 41, ал. 3. В неотложни случаи призоваването може да става по телефона, телекса, факса или с телеграма; какво обаче представлява “неотложен случай”, който позволява подобен ред за връчване, не е ясно в закона.

или по факс също е възможно, при което длъжностното лице трябва да представи писмено потвърждение.⁹¹ За призоваване с телеграма или по телекс процедурата е сходна.⁹² Ако пълнолетно лице откаже да приеме призовката, отказът трябва да се удостовери с подписа на свидетел. Ако тези искания бъдат изпълнени, лицето се смята призовано.⁹³ Макар и процедурите да са подробно описани, те не гарантират, че пълнолетното лице получава действително уведомление, тъй като няма начин да се разбере кой получава даден факс, телеграма или дори телефонно обаждање.⁹⁴

Практиката на Върховния съд гласи изрично, че първата работа на съда в производството по поставяне под запрещение трябва да бъде провеждането на задължителен разпит на засегнатото лице.⁹⁵ Очевидната обосновка за задължителния разпит е, че “особеностите на това производство са свързани основно с изискването за пряк разпит на лицето, което се поставя под запрещение”.⁹⁶ Чрез изискване съдията да получи лично впечатление за пълнолетното лице в началото на делото вероятно Върховният съд е имал намерението да защити психически “зdravi” лица от безскрупулни роднини, които имат финансови интереси или други незаконни мотиви за подаване на молба за поставяне под запрещение.⁹⁷ Върховният съд приема, че въпросите по време на този разпит трябва да се отнасят до “интелектуалните възможности, начина на комуникация, бързината на ума на лицето”. Неясно е какво се има предвид под “бързина на ума” или самата подготовка, която съдиите трябва да преминат, за оценка на тези качества.⁹⁸ Ако пълнолетното лице е болно и не може да се яви в съда, съдията трябва да добие лично впечатление за него чрез посещение у дома или в болницата.⁹⁹

Макар Гражданският процесуален кодекс да предвижда, че пълнолетното лице, обект на запрещение, има правото да бъде лично изслушано на първото съдебно заседание, няма задължение съдът да включи засегнатото лице в последващите заседания, което отваря възможност пълнолетното лице да не може да участва в тях, а там могат да бъдат представени важни доказателства и да

⁹¹ Граждански процесуален кодекс, чл. 41, ал. 5.

⁹² Граждански процесуален кодекс, чл. 41, ал. 4.

⁹³ Граждански процесуален кодекс, чл. 47.

⁹⁴ Освен това, дори и член на семейството да откаже да приеме призовката, заинтересованото лице се смята призовано. Ако призовката не бъде връчена директно в ръцете на пълнолетното лице, проста демонстрация, че призовката е подписана или че е изпратен факс не гарантира, че засегнатото лице е било уведомено, че са заложили правата му.

⁹⁵ Съдията разпитва заинтересованото лице дори преди да разпита експертите, роднините или събирането на други доказателства. Върховен касационен съд, Постановление 5/79/13.02.1980.

⁹⁶ Върховен касационен съд, Решение No. 1664/21.06.1976 (съдебно дело No. 1051/76) (Неофициален превод).

⁹⁷ Върховен касационен съд, Решение 5/79/13.02.1980, ал. 3.

⁹⁸ Върховен касационен съд, Решение No. 1892/14.07.1978 (съдебно дело No. 1010/78).

⁹⁹ Върховен касационен съд, Решение No. 2133/12.12.1978 (съдебно дело No. 1089/84).

бъдат взети важни решения. След като съдът вече е добил “лично впечатление” за пълнолетното лице и след като всички заинтересовани страни са били призовани, той може да продължи производството въпреки неявяването на някоя от страните.¹⁰⁰ Преди да направи това обаче, съдът трябва да отложи производството по делото, докато не бъдат разгледани всички дела, по които страните присъстват. Освен това по време на административното производство за назначаване на настойник по закон не се изисква нито присъствието, нито мнението на пълнолетното лице.

Правозащитни стандарти: Правото на присъствие и изслушване по време на съдебното производство е пряко свързано с правото на получаване на призовка за производството, тъй като правото на присъствие и изслушване по време на съдебното производство не може да се упражни без смислено и навременно призоваване. Принцип 11 на Препоръка Р(99)4 ясно казва, че лицето трябва да бъде уведомено за производството и че това трябва да бъде сторено “на език, или чрез други средства, които той или тя разбират”.¹⁰¹ Обяснителният меморандум към Препоръка Р(99) 4 повтаря необходимостта от процесуална гаранция, цитирайки изискването на чл. 6 от Европейската конвенция за правата на човека.¹⁰² Езикът, използван в Принципа признава факта, че за лицето призовка, каквато се предвижда от общите гражданско-процесуални закони, може да не успее да предаде смисъла или възможните ходове на производството. Следователно трябва да бъде доставена призовка, която да може да предаде това. Възможно решение е, в иначе вялите закони, да се включи разпоредба, подобна на тази в американския Закон за настойничеството и другите производства за защита. Той просто добавя разпоредба, изискваща “призовката по този закон да е на прост език”.¹⁰³

Препоръка Р(99)4 просто предвижда, че “заинтересованото лице трябва да има правото да бъде изслушано лично в рамките на всички производства,

¹⁰⁰ Граждански процесуален кодекс, чл. 71, (Изм.-ДВ, бр. 55 от 1992 г., бр. 124/97 г., бр. 105 от 2002 г.), предвижда страните, които не се явят в съда след като са били редовно призовани, да бъдат глобени от съда.

¹⁰¹ Принцип 11(2) също предвижда изключение от призоваването, когато призовката “би била без значение за лицето или би представлявала сериозна опасност за здравето на лицето”. MDAC е на мнение, че призовка трябва да се предоставя на лицето, тъй като няма никаква вреда от предоставяне на призовка във всички ситуации и изглежда малко вероятно информацията за това производство да създаде “сериозна опасност” за здравето на лицето.

¹⁰² Съвет на Европа, Комитет на министрите. Обяснителен меморандум към Препоръка Р(1999)4 за принципите относно правната защита на недееспособни лица, Приета на 23 февруари 1999, пар. 52.

¹⁰³ Виж Закон за настойничеството и производства по защита (1997) ал. 113(с). Това е примерно законодателство, разработено на Националната конференция на комисиите за щатските закони. Внесено е от американската адвокатска колегия. Целта на този закон е била да се осигури защита по време на производството за лица, поставени под запрещение, и да се поставят настойниците под юрисдикцията на съдилищата в целите САЩ; след това процесуалните разпоредби можело да послужат за пример и в други юрисдикции. Достъпен на: www.nccusl.org, посетен на 1 май 2007 г.

които могат да засегнат неговата дееспособност”.¹⁰⁴ Член 6 от Европейската конвенция за правата на човека предвижда правото на справедлив процес по дела, при които гражданските права и задължения на лицето са поставени под въпрос. Според ЕСПЧ запрещението определено попада в тази категория граждански права и следователно такива производства трябва да отговарят на изискванията по член 6.¹⁰⁵

Показател 4

Пълнолетното лице има право на безплатно и ефективно процесуално представителство през време на производството за поставяне под запрещение.

Заключение: Наличието на адвокат, който да представлява пълнолетното лице, обект на запрещение, е предвидено в закона. Той обаче пропуска да упомене, че такова процесуално представителство се предоставя безплатно. Следователно упражняването на правото на адвокат е илюзорно за пълнолетните лица, които не могат да си позволят да наемат такъв.

Анализ: Българската Конституция гласи, че “Всеки гражданин има право на защита, когато са нарушени или застрашени негови права или законни интереси. В държавните учреждения той може да се явява и със защитник.”¹⁰⁶ Става ясно обаче, че законодателството относно запрещението не задължава съда да предостави защитник на заинтересованото лице, дори това да му бъде поискано. Освен липсата на финансови средства за наемане на адвокати много хора, изправени пред производство за поставяне под запрещение, живеят в институции за социални услуги, които се намират на стотици километри от градски центрове. Настанените в такива институции е малко вероятно да имат възможност да потърсят правна услуга, дори и в случай, че могат да я заплатят. Следователно правото на адвокат съществува теоретично, но поради практически и финансови пречки за много лица то е илюзорно.

Правозащитни стандарти: Принцип 10 на Препоръка Р(2004)10 подчертава, че “лицата с психични разстройства трябва да имат право да упражняват всички свои граждански и политически права”.¹⁰⁷ Добре познат принцип в международното

¹⁰⁴ Принцип 13.

¹⁰⁵ Виж *Винтерверп срещу Холандия*, Жалба No. 6301/73, решение от 24 октомври 1979 г., (A/33) (1979) 2 EHRR 387, в което съдът заявява, че “способността за разпореждане с личното си имущество включва упражняването на частни права и следователно оказва въздействие върху “гражданските права и задължения” по смисъла на член 6, ал. 1 [...]. Лишаването на Г-н Винтерверп от тази способност е равнозначна на “определяне” на тези права и задължения”.

¹⁰⁶ КРБ, Гл. 2, чл. 56.

¹⁰⁷ Препоръка (2004)10 относно защита на правата на човека и достойнството на лицата с психични разстройства, приета на 22 септември 2004 г., член 4.

право, ясно изразен в чл. 14, ал. 3, б. “д” на Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП), е, че когато свободата на едно лице е под въпрос, то трябва да има право на безплатна правна помощ и представляване. Ясно е, че, както се посочва от Европейския съд по правата на човека, производства по определяне на дееспособност директно влияят на правата и задълженията на лицето.¹⁰⁸ Тъй като изискванията на чл. 14, ал. 3 от МПГПП се разглеждат като основни гаранции за справедлив процес,¹⁰⁹ безплатна и ефективна правна помощ трябва да се тълкува като изискване по време на всички производства относно дееспособността. Продължение на това право в производства по запрещение се подкрепя и от Препоръка Р(99)4, която казва, че “трябва да има адекватни процесуални гаранции за защита правата на човека на лицето и да се предотвратяват възможни злоупотреби”.¹¹⁰

Изпълнението на това изискване чрез предоставяне на ефективно правно представителство е особено важно, когато за лицето се твърди, че не е в състояние да представлява себе си.¹¹¹ Лишаването от дееспособност може да доведе до доживотно запрещение и загуба на правото за упражняване на основни права (като правото за избор на местоживеене, за управление на финансови средства, за сключване на брак, за гласуване). Общото събрание на ООН признава значението на това задължение в Принципите за психичната болест от 1991 г., в които се казва:

“Лицето, чиято дееспособност е под въпрос трябва да има право да бъде представлявано от съветник. Ако това лице не може да осигури такова представителство само, то трябва да му бъде предоставено безплатно, доколкото то няма достатъчно средства, за да го заплати.”¹¹²

Показател 5	<i>Пълнолетното лице не може да бъде лишавано от свобода с цел да бъде подложена на оценка неговата дееспособност.</i>
-------------	--

Заклучение: Българското законодателство не предвижда задържане на заинтересованото лице просто за целите на провеждане на оценка на дееспособността.

Анализ: Българското законодателство не предвижда лице да бъде задържано единствено с цел получаване на оценка на дееспособността. Лице (включително

¹⁰⁸ *Матер срещу Словакия*, жалба No. 31534/96, решение 5 юли 1999 г., пар. 51.

¹⁰⁹ Виж Комитет за правата на човека към ООН, общ коментар 13, пар. 5.

¹¹⁰ Принцип 7.

¹¹¹ Вж, например дело на Европейския съд по правата на човека *Мегйери срещу Германия*, жалба No. 13770/88, решение 12 май 1992 г., (1992) 15 EHRR 584, пар. 23.

¹¹² Резолюция на ООН 46/119 за защита на лица с психични заболявания и подобряване на психичноздравната грижа, приета от Общото събрание на 17 декември 1991 г., принцип 1(6).

лице, участващо в производство за поставяне под запрещение) може обаче да бъде задържано за задължително лечение по Закона за здравето и за целите на закрила на здравето и живота на останалите.¹¹³

Съгласно българския Закон за здравето, чл. 155 и във връзка с член 146 от същия, лице което страда било от “психично разстройство”, “умствена изостаналост” или съдова и сенилна деменция, може да бъде обект на принудително задържане и лечение след овладяване на спешното състояние, ако ръководителят на лечебното заведение реши, че състоянието на лицето налага това. При тези обстоятелства лицето може да бъде задържано и лекувано в продължение на не повече от 24 часа. Ръководителят на лечебното заведение е задължен незабавно да уведоми близките на пациента и трябва да внесе в съда психиатрично становище, което дава основание за задържането и лечението. Задържането може да бъде продължено еднократно с не повече от 48 часа с разрешение на районния съдия.¹¹⁴ Принудителното настаняване и лечение трябва да се провежда в лечебни заведения, определени за предоставяне на психиатрични грижи или психиатрични болници. Целта на това настаняване в лечебни заведения за стационарна психиатрична помощ е принудителното лечение на пациента, за който се смята, че се е държал по начин, който е опасен или предизвикателен за другите. Задържането по тази разпоредба, макар вероятно да засяга лица, които също са участници и в производство за поставяне под запрещение или са поставени под запрещение, не предвижда задържане просто за получаване оценка на дееспособността.

Правозащитни стандарти: В Принципите на ООН за психичната болест се казва, че “никой не може да бъде принуден да премине медицински преглед с цел да се установи дали е налице психично заболяване, освен ако това не е в съответствие с процедура, уредена в националното законодателство”.¹¹⁵ Европейският съд по правата на човека е разглеждал въпроса със задържането във връзка с принудителния психиатричен преглед по чл. 5 на Конвенцията и правото на свобода. По делото Новичка срещу Полша съдът заключава, че задържането на лице с цел изпълнение на задължение по закон, каквато е назначена от съда експертиза, е само по себе си допустимо действие. Но съдът допълва, че задържането на лице преди прегледа и продължителното му задържане след като задължението престане, не успява да балансира държавния интерес от прегледа и правото на лицето на свобода и затова представлява нарушение на чл. 5.¹¹⁶ По други дела, съдът решава, че принудителният психиатричен преглед нарушава

¹¹³ Закон за здравето, Гл. 5, раздел II, чл. 155-165.

¹¹⁴ Закон за здравето, чл. 154.

¹¹⁵ Резолюция на ООН 46/119 за защита на лицата с психични заболявания и подобряване на психичноздравната грижа, приета от Общото събрание на 17 декември 1991 г., принцип 5, медицински прегледи.

¹¹⁶ Новичка срещу Полша, жалба No. 30218/96, решение от 3 декември 2002 г., пар. 58-61.

чл. 6 (правото на справедлив процес)¹¹⁷ и чл. 8 (правото на неприкосновеност на личния и семеен живот, жилището и тайната на кореспонденцията)¹¹⁸ от Европейската конвенция за правата на човека. Следователно вероятността едно лице да не е дееспособно, независимо дали напълно или частично, не е достатъчно основание само по себе си за принудителното задържане на лицето.

Показател 6	<i>Пълнолетното лице има право и възможност да привежда свои собствени доказателства (включително свидетелски показания) и да оспорва доказателствата (и показанията на свидетелите) на противната страна.</i>
-------------	--

Заклучение: Пълнолетното лице има право да привежда доказателства, да призовава свидетели и да разглежда и оспорва доказателствата, представени от противната страна.

Анализ: Гражданският процесуален кодекс урежда най-общо писмените доказателства и свидетелските показания по граждански дела. Всяка страна може да посочи свои свидетели и има правото да присъства на разпита на свидетелите на противната страна. Упражняването на тези права изисква пълнолетното лице да е наясно с тях. Няма обаче изискване пълнолетното лице да бъде информирано за своите права. Така страни в производството, които не се представляват от адвокати, може и да не са запознати с тези важни права.¹¹⁹

Законът предвижда, че трябва да се назначат вещи лица, когато предметът на делото изисква специализирани знания, каквито самият съд не притежава.¹²⁰ Съдът може да назначи до три вещи лица, като всяка страна има право да посочи по едно вещо лице, а съдът определя третото.¹²¹ Най-общо страната, която иска експертиза, трябва и да заплати за нея, с изключение на поисканата от прокурора, която се заплаща от бюджета на съда.¹²² Съдът не е обвързан със становищата на вещите лица, а може да ги отчете в светлината на всички останали представени доказателства. Осведомеността относно тези защитни положения е трудна,

¹¹⁷ Виж *Бок срещу Германия* относно продължителността на вътрешните производства по повторни назначения от съда на психиатрични прегледи, жалба No. 11118/84, решение от 21 февруари 1989 г.

¹¹⁸ Виж *Ворва срещу Полша*, по което се решава, че множество прегледи за кратко време във връзка с подобни наказателни дела представлява неоправдана намеса в личния живот на лицето, жалба No. 26624/95, решение от 27 ноември 2003 г.

¹¹⁹ Анализът на практиката ще бъде предоставен на втория етап от доклада за настоящичеството, който ще бъде готов през 2007 г.

¹²⁰ Граждански процесуален кодекс, чл. 157, ал. 1 (доп. ДВ, бр. 28 от 1983 г.).

¹²¹ Граждански процесуален кодекс, чл. 157, ал. 2 (доп. ДВ, бр. 124/97 г.; изм., бр. 64 от 1999 г.).

¹²² Граждански процесуален кодекс, чл. 59 и 61-62 (изм. ДВ, бр. 124 от 1997 г.).

ако пълнолетното лице не е правно представлявано. Ако пълнолетното лице не присъства на съдебните заседания и не е адекватно представлявано от адвокат, малко вероятно е то да знае, че могат да бъдат назначени вещи лица. Следователно слабостите в българското законодателство, разисквани преди това в Показател 3 и 4, са от значение и за този показател.

Правозащитни стандарти: Препоръка Р(99)4 упоменава, че “трябва да са налице справедливи и ефикасни процедури за вземане на мерки за защита на недееспособните пълнолетни лица”.¹²³ Този принцип намира изражение и в чл. 6, ал. 1 от Европейската конвенция за правата на човека, който гарантира справедлив процес с всички установени граждански права и задължения.¹²⁴ Способността на страните по делото да оспорват доказателства с други доказателства и правото за представяне на доказателства, включително призоваване на свидетели, се съдържат в правото на справедлив процес. Тази гаранция също се урежда и в чл. 14, ал. 3 на Международния пакт за граждански и политически права, който изрежда минималните гаранции за справедлив процес.¹²⁵ В случая с производства за лишаване от дееспособност и запрещение, способността на лицето да оспорва доказателства е особено важна, защото само когато доказателствата се проверяват, може да се разкрият слабости или скрити мотиви. Например, чрез кръстосан разпит съдът може да разбере за семейни конфликти и за това как исковата молба е мотивирана от възможността за придобиване на контрол върху финансовите средства на лицето. Още повече, че на този етап лицето може да е в състояние да посочи процесуални нарушения, като например остарели или непълни медицински експертизи, както и доказателства, които показват функционалната способност на лицето.

Показател 7	<i>Никое пълнолетно лице не може да бъде лишено от дееспособност без да бъде подложено на оценка на дееспособността, проведена от квалифициран специалист и основана на скорошна, обективна информация, включително оценка в присъствието на лицето.</i>
-------------	--

Заключение: Законодателството не изисква оценка на дееспособността преди дадено пълнолетно лице да бъде лишено от нея. Ако съдът изиска експертиза, няма гаранция, че становището ще представлява оценка на

¹²³ Принцип 7, ал. 1.

¹²⁴ За прилагане на чл. 6, ал. 1 в производства по запрещение виж *Винтерверп срещу Нидерландия*, жалба No. 6301/73, решение от 24 октомври 1979 г.

¹²⁵ Международен пакт за граждански и политически права, чл. 13, ал. 3, б “е”. Виж също Комитет по права на човека, общ коментар 13, пар. 5 относно член 14, подразпоредба 3 за определяне на минимални гаранции.

дееспособността, тъй като няма минимални стандарти за съдържанието или качеството на становището.

Анализ: По закон не се изисква оценка на дееспособността – съдът може да лиши дадено пълнолетно лице от дееспособност след разпит на лицето или неговите близки.¹²⁶ Ако съдията не може да вземе решение единствено въз основа на разпита на пълнолетното лице и близките, той може да събере други доказателства или да поиска експертиза.¹²⁷ Българският закон не указва кои близки трябва да бъдат разпитани или каква трябва да е темата на разпита. Следователно е възможно роднина да убеди съдията, че пълнолетното лице се нуждае от настойник и съдът да постави пълнолетното лице под запрещение без да потърси оценка на дееспособността или каквото и да е медицинско становище.

Законът гласи, че ако пълнолетното лице е настанено в лечебно заведение, съдията изисква информация относно здравословното му състояние.¹²⁸ Тази информация обаче не представлява непременно оценка на дееспособността. Ако съдията разпорежи на нещо лице да извърши оценка и да представи доклад с цел определяне дали пълнолетното лице е дееспособно, в закона няма разпоредби за това как трябва да се извърши оценката или каква информация трябва да съдържа докладът. Ако съдът обаче откаже да приеме заключенията от доклада, той трябва да се обоснове.¹²⁹

Следва да се отбележи, че Върховният съд установява, че съдът, след разпитване на пълнолетното лице, може да реши, че не са необходими други доказателства (включително разговор с роднините), ако заключи, че пълнолетното лице е “психически здраво”.

Правозащитни стандарти: Установяването на недееспособност отнема правото на лицето да взема решения във всички области от своя личен и обществен живот. Следователно това съставлява намеса в правото на неприкосновеност на личния живот, защитено по международното право.¹³⁰ В демократичното общество такава намеса трябва да е необходима и в съответствие със закона. Следователно законодателството трябва да съдържа разпоредби, които гарантират, че решението да се лиши пълнолетно лице от дееспособност се основава на актуална и надеждна информация. Препоръка Р(99)4 изисква задълбочена лична среща между лицето и експертиза от “експерт с нужната квалификация”. Трябва да има и актуален доклад, който да удостоверява състоянието на пълнолетното лице и изготвеният

¹²⁶ Граждански процесуален кодекс, чл. 276 (изм. ДВ, бр. 28 от 1983 г.), ал. 1.

¹²⁷ Върховен касационен съд, Решение No. 593/04.03.1967 г. (съдебно дело No. 3218/66) и Граждански процесуален кодекс, чл. 276, ал. 1.

¹²⁸ Граждански процесуален кодекс, чл. 276 (изм. ДВ, бр. 28 от 1983 г.), ал. 2.

¹²⁹ Върховен касационен съд, Решение No. 3152/26.12.1969 г. (съдебно дело No. 2365/69).

¹³⁰ Виж член 8 от Европейската конвенция за правата на човека и член 17 от Международния пакт за граждански и политически права.

в резултат на тази среща доклад следва да е в писмен вид.¹³¹ По делото *Х.Ф. срещу Словакия*, Европейският съд по правата на човека цитира Препоръка Р(99)4 във връзка със задължението за консултиране с актуални медицински документи с цел определянето на дееспособността. По *Х.Ф. срещу Словакия* съдът намира, че разчитането на остарели медицински доклади не е съществена процесуална гаранция за защита на интереса на жалбоподателя, чиято дееспособност е под въпрос. Съдът допълва, че искане на втора психиатрична експертиза би било в интерес на лицето.¹³²

2.6.3 Качество на представените пред съда доказателства при производство за поставяне под запрещение (Показатели 8-12)

Показател 8	<i>Установяването на недееспособност изисква доказуема връзка между съпътстващата диагноза и предполагаемата неспособност за вземане на независими решения.</i>
-------------	---

Заклучение: Българското законодателство предвижда, че установяването на пълна недееспособност е уместно в случаи, в които заинтересованото лице не може да се грижи за своите лични дела поради психичноздравен проблем. В случая на частична недееспособност законът не е толкова стриктен в това, като предвижда лицата, които имат по-малко изразен проблем, да бъдат обявени само за частично недееспособни. Законът не указва как се измерва неспособността на лицето да се грижи за своите работи и не предоставя указания на съдилищата как да правят разлика между частична и пълна недееспособност при оценка тежестта на здравния проблем на лицето.

Анализ: Семейният кодекс гласи, че целта на запрещението е “защита на правата и интересите на поставените под настойничество и попечителство”.¹³³ Българският Закон за лицата и семейството предвижда, че лице може да бъде намерено за напълно недееспособно, ако поради слабоумие или душевна “болест” не може да се грижи за своите работи.¹³⁴ Разпоредбата гласи още, че лице, чието състояние не е толкова тежко, се поставя под ограничено запрещение. Изглежда законът указва, че има два критерия, необходими за поставяне на лице под запрещение: (1) наличието на умствено увреждане и (2) поради това увреждане – неспособността на лицето да се грижи за своите работи. С други думи, умственото увреждане трябва, поне на теория, да е причина за съответната неспособност. В законодателството няма обаче допълнителни указания за това как тези критерии следва да бъдат оценявани и какво решение по тях да вземе съдът.

¹³¹ Принцип 12.

¹³² *Х.Ф. срещу Словакия*.

¹³³ Семейен кодекс, Глава 1, чл. 2. (изм. ДВ, бр. 11 от 1992 г.)

¹³⁴ Закон за лицата и семейството, чл. 5. (изм. ДВ, бр. 89 от 1953 г.)

Правозащитни стандарти: Този показател намира ясен израз в Принципите на ООН за психичната болест, които казват в принцип 4 (5), че “Никое лице или орган не трябва да класифицира или да показва по друг начин, че определено лице има психична болест, освен за цели, директно свързани със самата психична болест или последствията от психична болест.” Следователно трябва да има ясна връзка между диагнозата и ограничаването или лишаването от дееспособност.

Този показател се основава на няколко от принципите на Препоръка Р(99)4. Принцип 6 относно пропорционалността гласи, че ограничаването или лишаването от дееспособност следва да е пропорционално на степента на възможностите на заинтересованото лице и пригодно спрямо неговите нужди. Това отразява разбирането, че умствените увреждания могат да се променят. Хората се нуждаят от различни нива на защита, основани на характера, сериозността и променливостта на увреждането, които могат да варират през целия живот на лицето. Принципи 7 и 12 предвиждат, че адекватното проучване и оценка на конкретните нужди на пълнолетното лице е въпрос на основна справедливост. Още повече, член 8 от Европейската конвенция за правата на човека указва, че всяка намеса в личния живот трябва да бъде съизмерима с преследваните цели. Спазването на международните правозащитни стандарти предполага, че дееспособността следва да се ограничава само до степента, необходима за осъществяване целта на запрещението.

Показател 9	<i>Установяването на недееспособност се основава на достатъчни доказателства и обслужва интересите на пълнолетното лице.</i>
-------------	--

Заклучение: Законът не указва вида на доказателствата, нужни за лишаване на дадено лице от дееспособност или нейното ограничаване. Законът не упоменава и стандарт за доказване. Няма законово изискване съдът да основава своето решение на интересите на пълнолетното лице.

Анализ: Независимо от формата на предлаганото в молбата запрещение, българският съд е задължен да вземе предвид всички събрани и представени доказателства по време на заседанията и да постанови решение, основано на доказателствата.¹³⁵ Няма обаче ясни правни стандарти относно минималните доказателствени изисквания, за да бъде удовлетворена дадена молба. Освен това законът не изисква молителят да подкрепи в достатъчна степен молбата с доказателства преди подаването ѝ. Семейният кодекс гласи, че е цел както на закона, така и функция на семейството, да се предоставя “защита на правата

¹³⁵ Върховен касационен съд, Решение No. 2895/20.11.1968 (съдебно дело No. 557/68).

и интересите на поставените под настойничество.”¹³⁶ На закона е присъщо допускането, че семейството трябва и ще действа в защита на правата и интересите на членовете на семейството, на които липсва дееспособност. Голямото уважение, демонстрирано към членовете на семейството, съчетано с факта, че решенията, вземани от съда, обслужват независимите интереси на заинтересованото лице, може да остави пълнолетното лице без адекватна защита срещу безскрупулни членове на семейството.

Правозащитни стандарти: Този показател разглежда два елемента от лишаването от дееспособност и последващото поставяне под запрещение – доказателственото основание, представено пред вътрешните съдилища и въздействието на решението върху интересите на лицето.

Доказателствата трябва да отговарят на стандарти за качество. Препоръка Р(99)4 изисква съдиите да се срещат лично с лицето и да се предостави актуален писмен доклад от квалифициран експерт.¹³⁷ Фразата “квалифициран експерт” не е дефинирана, но би следвало да се разбира, че се има предвид по-скоро психиатър или психолог, по възможност преминал обучение за оценка на способностите, отколкото общопрактикуващ лекар.

Както бе споменато по-горе, Европейският съд по правата на човека вече е подчертавал необходимостта от определяне на способностите чрез доклад от квалифициран експерт.¹³⁸ В решението си по делото *Х.Ф. срещу Словакия* съдът намира, че твърдения от бившия съпруг на лицето и неговите свидетели, заедно с направена преди година и половина експертиза, не са достатъчни доказателства за ограничаване на дееспособността. Решението не само потвърждава, че доклад от вещо лице е нужен, за да могат държавите да изпълняват задължението си по Конвенцията, но и че свидетели (непрофесионалисти) не са достатъчен заместник. Съдът още заключава, че докладите трябва да са скорошни, за да отразяват функционалната способност на лицето по време на заседанието.

Второ, както разпорежда и Препоръка Р(99)4, “при постановяване или прилагане на мярка за защита спрямо недееспособни лица интересите им и тяхното благосъстояние трябва да бъдат разглеждани като първостепенни”.¹³⁹ За да се постигне това, обстоятелствата около лицата трябва да се вземат предвид и защитата, предлагана от запрещението трябва да се претегли спрямо всякакви негативни последици. Както се казва в принцип 5 на Препоръка Р(99)4, не трябва да се налага ограничение, “освен ако мярката не е необходима, като се имат предвид всички обстоятелства и нужди на лицето.” Например, тъй като работата е важен източник на социално взаимодействие и самочувствие, запрещението

¹³⁶ Семейен кодекс, Глава 1, чл. 2, 4 (изм. ДВ, бр. 11 от 1992 г.).

¹³⁷ Принцип 12.

¹³⁸ *Х.Ф. срещу Словакия*, жалба No. 54797/00, решение от 8 ноември 2005 г.

¹³⁹ Принцип 8(1).

не може да бъде в най-добър интерес на лицето, ако се ограничи правото на работа. Подобни аспекти трябва да се разглеждат внимателно по време на производствата, за да са спазени изискванията за необходимост, подчиненост и пропорционалност на принципи 5 и 6.

Показател 10	<i>Изборът на настойник се основава на обективни критерии, като се отчитат желанията и чувствата на пълнолетното лице.</i>
--------------	--

Заклучение: Законодателството не предвижда достатъчни критерии за оценка на настойника, тъй като изборът на настойник се основава по-скоро на роднинските отношения, отколкото на индивидуалните нужди на пълнолетното лице или на бъдещия план на настойника за посрещане на тези нужди. Освен това липсва законодателна уредба, която да гарантира, че желанията на заинтересованото лице се отчитат и им са придава нужната тежест.

Анализ: Ако съпругът/ата или родителите са на разположение и имат желание да служат, законът отдава предпочитание на тяхното назначаване като настойници, а настойнически съвет не се назначава.¹⁴⁰ Органът по настойничество не се ангажира със случая.¹⁴¹ При всички останали обстоятелства изборът и назначаването на настойник е работа по скоро на органа по настойничество, отколкото на съда.

Когато органът по настойничество назначи настойник, той назначава и настойнически съвет, който да го подпомага при изгълнение на задълженията, свързани с тази длъжност.¹⁴² Освен предпочитанието за назначаване като настойници на роднини и близки на пълнолетното лице¹⁴³ няма други критерии за това кой следва да бъде избран. Законът не изисква настойникът да премине обучение, но указва, че ако е възможно, настойническият съвет трябва да включва лица с “педагогическа подготовка”, въпреки че не е ясно какво означава това и каква роля ще играят лицата с “педагогическа подготовка”.¹⁴⁴

Органът по настойничество трябва да определи членове на настойническият съвет, които “най-добре ще се грижат за интересите [на лицето]”.¹⁴⁵ В закона няма допълнително разяснение относно как това се осъществява и оценява.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Семейен кодекс, чл. 128, ал. 3.

¹⁴¹ Семейен кодекс, чл. 128, ал. 4.

¹⁴² Семейен кодекс, чл. 111, и следващи.

¹⁴³ Семейен кодекс, чл. 111, ал. 1 и чл. 113, ал. 1.

¹⁴⁴ Семейен кодекс, чл. 111.

¹⁴⁵ Семейен кодекс, чл. 112.

¹⁴⁶ Съгласно Семейния кодекс, настойникът винаги е едно лице и той/тя се подпомага от заместник-настойник и членовете на настойническият съвет (в случаите на пълно запрещение).

Фактът, че органът по настойничеството е задължен да избере настойнически съвет измежду ”роднините и близките” на заинтересованото лице, презюмира, че семейството ще действа в защита на интересите на заинтересованото лице. Законът изглежда не отчита обратния вариант. Органът по настойничеството обаче може да промени състава на настойническият съвет, когато интересите на лицето, поставено под настойничество, налагат това.

Законът посочва няколко категории лица, на които е забранено да служат като настойници или членове на настойнически съвет, включително: недееспособно лице, лице, лишено от родителски права, лице, осъдено за тежки умишлени престъпления, както и ”лицата, които поради болест, алкохолизъм, неморален живот, користо поведение, противоречие с интересите на поставените под настойничество или попечителство или по други причини не са в състояние да изпълняват настойнически или попечителски функции”.¹⁴⁷ Макар и законът да не позволява на агенции или сдружения да бъдат настойници, заслужава да се отбележи, че няма забрана директорите или персоналът на институциите, в които е настанено дадено лице, да действат като настойници.

Българското законодателство не поставя условие да се направи допитване до пълнолетното лице или мнението, изразено от заинтересованото лице относно това кой следва да бъде настойника, да бъде отчетено при вземането на каквито и да било решения.

Правозащитни стандарти: Препоръка Р(99)4 разпорежда, че от първостепенно значение при преценка на пригодността на настойника би трябвало да бъде способността му да ”гарантира и представлява интересите и благосъстоянието на лицето”.¹⁴⁸ Тя предлага държавите да предприемат стъпки за осигуряването на квалифицирани настойници, като създаване на обучаващи организации.¹⁴⁹ Този показател оценява дали законодателството предвижда изисквания за специални качества, които трябва да са налице за едно лице, за да бъде назначено като настойник. Например финландското законодателство разпорежда, че за да бъде преценено едно лице като пригодно за настойник, трябва да се оценят неговите умения, опит, както и характера и степенята на неговите задължения.¹⁵⁰

Според Препоръка Р(99)4 ”желанията на лицето относно избора на лицето, което да го представлява или подпомага, трябва да се взимат предвид и доколкото е възможно да се зачитат”.¹⁵¹ Обяснителният меморандум към препоръката преду-

¹⁴⁷ Семейен кодекс, чл. 116.

¹⁴⁸ Принцип 8 (2).

¹⁴⁹ Принцип 17.

¹⁵⁰ Закон за услугите по запрещение, (Финландия), 442/99, Глава 2, част 5. Неофициален превод, предоставен от FINLEX, услуга на финландското правителство. Достъпен на: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990442.pdf>, посетен на 1 май 2007 г.

¹⁵¹ Препоръка Р(99)4, принцип 9(2).

преждава, че наред с признаването и оценяването на безценната и незаменима роля на роднините, законът трябва да е наясно, че в някои семейства може да има остри конфликти на интереси и да разпознава опасността, която те могат да представяват.¹⁵² Накрая Принцип 9 от Препоръка Р(99)4 указва, че “зачитането на миналите и сегашни желания и чувства на пълнолетното лице следва да бъде установено и да му се отдаде дължимото”. Този принцип се прилага във всички етапи на установяване и прилагане на запрещение, но е особено важен при избор на настойник.

Показател 11	<i>Настойникът не трябва да има конфликт на интереси с пълнолетното лице или да възниква подобен конфликт.</i>
--------------	--

Заклучение: Българското законодателство не защитава адекватно лицето, поставено под запрещение, от назначаване на настойник при конфликт на интереси.

Анализ: Българското законодателство не урежда възможността да бъде назначен за настойник някой с действителен или възможен конфликт на интереси с пълнолетното лице, поставено под запрещение. Следователно директорите на институциите за социални услуги могат да действат като настойници на настанените в институцията.¹⁵³ Директорите на такива институции са отговорни за безпроблемната дейност на подопечните им ведомства в икономическо, терапевтично и друго отношение. Следователно при положение, че директорите са отговорни по закон за вземане на важни социални, медицински и финансови решения относно пълнолетните лица, настанени в домовете, които ръководят, биха могли да възникнат както действителни, така и потенциални конфликти. Директорът например е зависим от поддържането на голям брой настанени в институцията лица, за да продължава да получава държавно финансиране, но същевременно пълнолетно лице под настойничеството на директора може и да не желае да живее в институцията. Следователно директорите-настойници са една от пречките за осъществяване на политиките за деинституционализация и предоставяне на услуги в обществото.

През 1999 г. Министерство на труда и социалната политика публикува инструкция, която задължава директорите на домове за социални услуги да подават молби за поставяне на всички настанени лица, които все още нямат настойник или родители, под запрещение.

¹⁵² Обяснителен меморандум към препоръка Р(99)4, пар. 44.

¹⁵³ Това ще бъде допълнително проучено в доклада на етап две относно практиките на настойничеството.

Българското законодателство предвижда, когато настойникът не е в състояние да изпълнява задълженията си или възникне конфликт на интереси между него и пълнолетното лице, заместник-настойникът да заеме мястото на настойника. Законът не урежда обстоятелствата, при които би се приложила тази разпоредба. Въпреки това, ако подобни обстоятелства са налице, органът по настойничество може да назначи особен представител.¹⁵⁴

Правозащитни стандарти: Конфликтите между назначения представител и лицето не са директно третирани от Препоръка Р(99)4. Най-добрите практики от други държави, включително Франция, където законодателството директно го прави, указват, че се назначава “допълнителен надзорен настойник”, който освен другите си задължения, трябва да представлява лицето, когато неговите интереси са в конфликт с тези на настойника.¹⁵⁵ Стандартите, възприети на практика от Националната асоциация по настойничеството – сдружение на настойници и правни специалисти в САЩ, решава въпроса с конфликта на интереси между настойника и лицето в Стандарт 16, който гласи:

“Настойникът трябва да избягва дори създаването на впечатление за конфликт на интереси или неуместност, когато обслужва потребностите на повереника. Неуместността или конфликтът на интереси възникват, когато настойникът има известен личен или ведомствен интерес, който може да се възприеме като корисен или неблагоприятен за положението или интереса на повереника.”¹⁵⁶

Стандарт 16 продължава така: “настойник, който не е член на семейството, не трябва да предоставя директно жилищни, медицински, правни или други директни услуги на лицето”.¹⁵⁷ Настойникът има задължение да оспорва неподходящи, неадекватни или нискокачествени услуги от доставчици от името на лицето. Ясно е, че настойник, който е също и доставчик на услуги, е в ситуация на конфликт на интереси.

¹⁵⁴ Семейен кодекс, чл. 123.

¹⁵⁵ Френски граждански кодекс, том 1, раздел X, глава II, чл. 420, приложим за пълнолетни лица под запрещение в раздел XI, глава III, чл. 495. Неофициален превод, предоставен от Legifrance, услуга на френското правителство. Достъпен на: www.legifrance.gouv.fr, последно посетен на 1 май 2007 г.

¹⁵⁶ Национална асоциация по настойничество, “Стандарти на практика”, възприети от Съвета на директорите на НАН, ратифицирани от членовете на НАН през юни 2000 г., Редактирано издание 2002 г., страница 9, Щатски колеж, Пенсилвания. Забележка от MDAC: терминът “повереник” е използван в този цитат със значението на термина “пълнолетно лице”, който се ползва навсякъде в този доклад.

¹⁵⁷ Национална асоциация по настойничество (НАН), “Стандарти на практика”, възприети от Съвета на директорите на НАН, ратифицирани от членовете на НАН през юни 2000 г., Редактирано издание 2002 г., стр. 9, Щатски колеж, Пенсилвания.

Показател 12

Пълнолетното лице има право да обжалва поставянето под запрещение и/или назначаването на настойник.

Заключение: Пълнолетното лице има право да обжалва поставянето под запрещение, било ограничено или пълно. Само хората поставени под ограничено запрещение обаче могат да обжалват решенията на органа по настойничеството.

Анализ: Българският закон не урежда или забранява изрично обжалването по дела за поставяне под запрещение. Гражданският процесуален кодекс очертава най-общо правото на обжалване на страните по дела. Тези разпоредби най-вероятно се отнасят до решенията във връзка с дееспособността. Кодексът предоставя на лицата 14-дневен срок за подаване на жалба, ако са присъствали на съдебното заседание, на което е произнесено решението. Ако лицето не присъства на обявяването на решението, то разполага с 14 дни от датата на съобщението, с което бива известно относно решението.¹⁵⁸

Решенията на органа по настойничество могат да бъдат обжалвани пред районния съд от заинтересованите страни или прокурора. Обаче лице, поставено под пълно запрещение, за което се смята, че не разполага с никаква дееспособност, няма право да обжалва решенията на органа по настойничество. Хората, поставени под ограничено запрещение, със съгласието на своя настойник могат да подават подобни жалби. В такива случаи решението на районния съд не подлежи на обжалване.¹⁵⁹

Правозащитни стандарти: Правото на обжалване на решението за поставяне под запрещение е важен аспект на процесуалната справедливост и гаранции на правозащитни стандарти – и двете изисквани от принцип 7 на Препоръка Р(99)4. Препоръката се основава на Декларацията на ООН за правата на хората с умствена изостаналост, която казва, че когато правата на лицето се ограничават, производството по което става това, трябва да предоставя “подходящи правни гаранции срещу всяка форма на злоупотреба” и трябва да бъде обект на “правото на обжалване пред висшестоящи органи”.¹⁶⁰ Следваща резолюция на ООН за принципите на психичната болест потвърждава позицията на ООН и иска от страните да гарантират правото на обжалване на решението пред по-висшестоящ съд от лицето, чиято дееспособност е под въпрос, от негов личен представител или от други лица.¹⁶¹ Законодателство, което дава възможност на други лица да

¹⁵⁸ Граждански процесуален кодекс, чл. 196, ал. 1 и чл. 197.

¹⁵⁹ Семейен кодекс, чл. 115.

¹⁶⁰ Декларация на ООН за правата на умствено изостаналите лица, приета с резолюция на Общото събрание 2856 (XXVI) на 20 декември 1971 г.

¹⁶¹ Резолюция на ООН 46/119 за защита на лицата с психични заболявания и подобряване на психичноздравната грижа, приета от Общото събрание на 17 декември 1991 г., принцип 1(6).

обжалват решение от името на лицето, е важно, защото лицето може да няма способност да разбере, че има процесуални или други нарушения на закона или как да оспорва решението.

2.6.4 Права на пълнолетното лице след поставяне под запрещение (Показатели 13-17)

При наличие на законови норми в съответствие с международната уредба в областта на правата на човека, лице, поставено под пълно или ограничено запрещение, следва да запази правата си да взема решения във възможно най-много области, както и възможността да упражнява тези права. Показатели 13-17 разглеждат остатъчните права, с които разполагат пълнолетните лица след като бъдат поставени под запрещение, включително правото на глас, труд, собственост, встъпване в брак, създаване на семейство, зачитане на личния или семеен живот, както и правото на сдружаване.

Показател 13	<i>С поставянето под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява политически права.</i>
--------------	--

Заключение: За хората, поставени както под ограничено, така и под пълно запрещение, съществува значително автоматично лишаване от това право.

Анализ: Конституцията в България ограничава правата на хората, лишени от дееспособност, в две области: правото на глас¹⁶² и правото да бъдат избирани и да служат в Народното събрание.¹⁶³ Тези права са отнети на всички лица, поставени под ограничено или пълно запрещение, независимо от тяхното действително, индивидуално ниво на функционална способност.¹⁶⁴

Законът за политическите партии предвижда, че политически партии могат да бъдат учредявани единствено от български граждани, които имат правото да гласуват.¹⁶⁵ Така забраната за гласуване спрямо лица, поставени под запрещение, води и до забрана за други дейности от политическия живот. На пълнолетните лица, поставени под запрещение, не е позволено да заемат обществени длъжности или да упражняват професии, включително:

¹⁶² КРБ, Гл. 2, чл. 42, ал. 1.

¹⁶³ КРБ, Гл. 2, чл. 65, ал. 1, Закон за избиране на Велико народно събрание, (обн. ДВ, бр. 28 от 6 април 1990 г.), чл. 3; също Закон за избиране на народни представители, (обн. ДВ, бр. 37 от 13 април 2001 г.), чл. 3.

¹⁶⁴ По силата на факта, че лице, поставено под настойничество, няма право да бъде избирано в Народното събрание, по сходен начин лицето се лишава от правото да бъде президент или вице-президент. КРБ, Гл. 4, чл. 93, ал. 2, чл. 94.

¹⁶⁵ Закон за политическите партии, чл. 4.

- ⇒ Член на Висшия съдебен съвет.¹⁶⁶
- ⇒ Член на кооперации.¹⁶⁷
- ⇒ Служител на кадастъра (имотния регистър).¹⁶⁸
- ⇒ Член или председател на икономическия и социален съвет.¹⁶⁹
- ⇒ Член на общинския съвет.¹⁷⁰

Правозащитни стандарти: Правото на политическо членство и правото на глас са международно признати в чл. 25 от Международния пакт за граждански и политически права. В допълнение на това, чл. 3 от Протокол 1 към Европейската конвенция за правата на човека задължава страните да “предприемат провеждането на свободни избори на разумни периоди от време чрез тайно гласуване, при условия, които осигуряват свободното изразяване на мнението на народа при избор на законодателно тяло.”

Относно общественото участие и участието в демократичния процес на хората с умствени увреждания, Съветът на Европа казва, че “обществото трябва да отразява разнообразието на своите граждани и да се ползва от техния различен опит и знание. Следователно е важно хората с увреждания да упражняват своето право на глас и да участват в подобни дейности”.¹⁷¹ По-специално относно лицата с умствени увреждания, правото на независимост и самоопределяне е уредено в Принцип 3 на Препоръка Р(99)4, която показва, че правните системи трябва да включват закони за настоящичеството, които признават, че съществуват различни степени на дееспособност, както и динамичното естество на дееспособността с течение на времето. Препоръка Р(99)4 подчертава, че мярката за защита, например запрещението, “не трябва автоматично да лишава заинтересованото лице от правото да гласува или да ... взема други решения от личен характер по всяко време, по което неговата дееспособност му позволява да извърши това.”¹⁷²

¹⁶⁶ Закон за съдебната власт, (обн. ДВ, бр. 59 от 22 юли 1994 г.), чл. 22, ал. 1.

¹⁶⁷ Закон за кооперациите, (обн. ДВ, бр. 113 от 28 декември 1999 г.), чл. 7.

¹⁶⁸ Закон за кадастъра и имотния регистър, (обн. ДВ, бр. 34 от 25 април 2000 г.), чл. 21.

¹⁶⁹ Закон за икономически и социален съвет, (обн. ДВ, бр. 41 от 24 април 2001 г.), чл. 9, ал. 1.

¹⁷⁰ Закон за местното самоуправление и местната администрация, (обн. ДВ, бр. 77 от 17 септември 1991 г.), чл. 30, ал. 4.

¹⁷¹ Съвет на Европа, План за действие за подкрепа на правата и пълноценното участие на хората с увреждания в обществото: подобряване качеството на живот на хората с увреждания в Европа 2006-2015, Препоръка (2006)5 на Комитета на министрите към Съвета на Европа, пар. 3.1.1.

¹⁷² Препоръка Р(99)4, Принцип 3, ал. 2.

Показател 14	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото на труд.</i>
--------------	---

Заключение: За хората, поставени както под непълно, така и под пълно запрещение, съществува значително и автоматично ограничаване на правото на труд.

Анализ: На пълнолетните лица, поставени под пълно запрещение, по закон е забранено да подписват трудови договори. Настоящите обаче могат да дадат съгласието си за наемане на работа с изключение на определени видове длъжности, които не допускат лица, поставени под запрещение.¹⁷³ По-конкретно на лицата, поставени под ограничено или пълно запрещение, не се разрешава да заемат следните длъжности и да упражняват следните професии:

- ⇒ Адвокат.¹⁷⁴
- ⇒ Нотариус.¹⁷⁵
- ⇒ Държавен служител.¹⁷⁶
- ⇒ Член на Комисията за защита на личните данни.¹⁷⁷
- ⇒ Директор или заместник-директор на държавните или регионални Здравно-осигурителни каси.¹⁷⁸
- ⇒ Синдик.¹⁷⁹
- ⇒ Председател на Агенцията за ядрено регулиране.¹⁸⁰
- ⇒ Преподавател в университет.¹⁸¹
- ⇒ Член на управителния съвет на Регионална занаятчийска камара.¹⁸²
- ⇒ Медиатор.¹⁸³
- ⇒ Брокер.¹⁸⁴
- ⇒ Частен лесовъд.¹⁸⁵

¹⁷³ Закон за лицата и семейството, Глава 1, ал. 1-5.

¹⁷⁴ Закон за адвокатурата, (обн. ДВ, бр. 55 от 25 юни 2004 г.), чл. 5, ал. 1, т. 2.

¹⁷⁵ Закон за нотариусите и нотариалната дейност, (обн. ДВ, бр. 104 от 6 декември 1996 г.), чл. 35, т. 2.

¹⁷⁶ Закон за държавния служител, (обн. ДВ, бр. 67 от 27 юли 1999 г.), чл. 7, ал. 1, т. 3.

¹⁷⁷ Закон за защита на личните данни, (обн. ДВ, бр. 1 от 4 януари 2002 г.), чл. 8, ал. 2.

¹⁷⁸ Закон за здравното осигуряване, (обн. ДВ, бр. 70 от 19 юни 1998 г.), чл. 21, ал. 1, т. 2.

¹⁷⁹ Закон за банковата несъстоятелност, (обн. ДВ, бр. 92 от 27 септември 2002 г.), чл. 29, ал. 1.

¹⁸⁰ Закон за безопасното използване на ядрената енергия, (обн. ДВ, бр. 63 от 28 юни 2002 г.), чл. 7, ал. 2.

¹⁸¹ Закон за висшето образование, (обн. ДВ, бр. 112 от 27 декември 1995 г.), чл. 58, ал. 1, т. 8.

¹⁸² Закон за занаятите, (обн. ДВ, бр. 42 от 27 април 2001 г.), чл. 18, ал. 2.

¹⁸³ Закон за медиацията, (обн. ДВ, бр. 110 от 17 декември 2004 г.), чл. 8.

¹⁸⁴ Закон за стоковите борси и тържищата, (обн. ДВ, бр. 93 от 1 ноември 1996 г.), чл. 40, ал. 1.

¹⁸⁵ Закон за горите, (обн. ДВ, бр. 125 от 29 декември 1997 г.), чл. 39б, ал. 1, т. 3.

Законът не разглежда възможността лицата, обект единствено на ограничено запрещение, да печелят пари чрез труда си.¹⁸⁶

Правозащитни стандарти: Член 8 от Европейската конвенция за правата на човека гарантира зачитането на личния живот и практиката на Европейския съд по правата на човека пояснява, че правото на труд трябва да се разглежда като част от личния живот, като отбелязва, че “в крайна сметка точно по време на трудовия си живот мнозинството от хората имат значителна, ако не най-голяма възможност, за развиване на отношения в околния свят”.¹⁸⁷ Международният пакт за икономически, социални и културни права, както и Ревизираната Европейска социална харта съдържат разпоредби в защита на правото на труд.¹⁸⁸ Препоръка Р(99)4 указва, че където е нужна мярка за защита, тя трябва да бъде пропорционална на степента на дееспособност на лицето и съобразена с неговите индивидуални потребности и обстоятелства”.¹⁸⁹ Следователно, дори определени ограничения да са необходими в дадени ситуации, обща забрана за полагане на труд на всички хора под запрещение изключва лицата от участие в определени сфери на живота и дейности, въпреки тяхната способност да направят това.¹⁹⁰ Подобни ограничения противоречат също на Стандартните правила на ООН за равните възможности на хората с увреждания, които разпореждат “законите и правилниците в областта на заетостта да не дискриминират лицата с увреждания и да не създават пречки за тяхната заетост”.¹⁹¹

Показател 15	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото на собственост.</i>
--------------	--

Заключение: За хората, поставени както под непълно, така и под пълно запрещение, съществува значително и автоматично ограничаване на правото на собственост.

¹⁸⁶ Виж Семейен кодекс, Гл. 7, чл. 73 и следващи.

¹⁸⁷ *Нимиц срещу Германия*, Жалба No. 13710/88, решение от 16 декември 1992 г., (A/251-B) (1993) 16 EHRR 97, ал. 29.

¹⁸⁸ Член 6 от Международен пакт за икономически, социални и културни права, документ на ООН A/6316, влязъл в сила на 23 март 1976 г.; Член 15(2) от Европейската социална харта (ревизирана), Страсбург, 3 май, 1996 г.

¹⁸⁹ Препоръка Р(99)4, Принцип 6.

¹⁹⁰ Макар и все още да не е правно обвързваща за България, Европейската рамкова директива в областта на заетостта за установяване на обща рамка за равно третиране в областта на труда и професиите (Директива 2000/78/ЕС на Съвета от 27 ноември 2000 г.), изисква законодателството в държавите-членки на ЕС да забранява дискриминацията при наемане на работа и обучение на основания, включващи уврежданията. Виж по-специално членове 1, 2 и 5. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:EN:HTML>, видяна на 1 юни 2006 г.

¹⁹¹ Правило 7 (2).

Анализ: Над почти всички финансови сделки на лица, поставени под запрещение, се поставят ограничения, защото цялата отговорност по парични въпроси е предадена на настойника. Единствено на пълнолетните лица, поставени под ограничено запрещение, се позволява да сключват валидни сделки от ежедневно естество.¹⁹² Законът не позволява на пълнолетните лица, поставени под запрещение, да управляват своите пари и имущество, като забранява на поставените под пълно запрещение да извършват валидни правни действия.¹⁹³ Пълнолетните лица, поставени под ограничено запрещение, имат правото да извършват правни действия единствено за посрещане на текущи нужди, но няма определение за това какво означава понятието “текущи нужди”.¹⁹⁴ Във всички останали случаи лицето, поставено под запрещение, може да извършва правни действия, касаещи неговото имущество, единствено със съгласието на настойника. При пълно или ограничено запрещение на пълнолетните лица по закон не се позволява да сключват договори от какъвто и да било вид.¹⁹⁵

Правозащитни стандарти: Правото на собственост включва способността на лицата да управляват финансови средства, да сключват сделки, да влизат в правнообвързващи договори. Системата за запрещение, която автоматично изключва лицата от управление на финансовите им средства, нарушава самостоятелността и достойнството им. Такава система не може да отрази действителността, която е, че функционалната способност често се променя и следователно решенията трябва да бъдат съобразени с това. Правото на ползване и управление на имущество е защитено от чл. 1 на Протокол 1 от Европейската конвенция за правата на човека, който гласи:

“Всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своите притежания. Никой не може да бъде лишен от своите притежания, освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право.”

Препоръка Р(99)4 следва това, като препоръчва “когато е възможно, на лицето да се позволява да сключва правно валидни сделки от ежедневно естество”.¹⁹⁶ Съветът на Европа се върна на тази тема в своя “План за действие в подкрепа на правата и пълноценното участие на хората с увреждания в обществото от 2006 г.”, който изброява конкретни мерки, които трябва да се предприемат от държавите-членки. Тези мерки включват действия “за осигуряване на равни права на лицата с увреждания да притежават и наследяват собственост, чрез

¹⁹² Закон за лицата и семейството, чл. 4.

¹⁹³ Закон за лицата и семейството, чл. 3.

¹⁹⁴ Закон за лицата и семейството, чл. 4.

¹⁹⁵ Закон за лицата и семейството, чл. 3, 5.

¹⁹⁶ Препоръка. Р(99)4, принцип 3(4).

предоставяне на правна защита за управлението на техните притежания на равни начала с другите”.¹⁹⁷

Показател 16	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото да встъпи в брак, да създаде семейство, както и от правото на зачитане на семейния му живот.</i>
--------------	---

Заклучение: За хората, поставени както под непълно, така и под пълно запрещение, съществува значително и автоматично лишаване от правото на встъпване в брак, създаване на семейство и зачитане на семейния живот.

Анализ: На хората под пълно запрещение категорично не се разрешава да встъпват в брак.¹⁹⁸ Забранено им е още да осиновяват деца и може да им бъдат поставени ограничения при отглеждането на собствените им деца. Семейният кодекс определя подходящия осиновител като “дееспособно лице, което не е лишено от родителски права”.¹⁹⁹ Следователно лицата под пълно запрещение не попадат в това определение и не им се позволява да осиновяват деца. Българският Върховен съд обаче не смята лицата под ограничено запрещение за недееспособни и следователно те имат правото да осиновяват.²⁰⁰ Ако дете на пълнолетно лице, поставено под пълно запрещение, се предложи за осиновяване, съгласието на родителя на се изисква, а е нужно единствено това на настойника.²⁰¹ Органът по настойничеството има правомощието да назначава настойник не само за пълнолетните лица, които са обявени за недееспособни, а също и за техните деца на възраст под 18 години. Върховният съд застъпва тезата, че “лицата под ограничено запрещение не се ограничават в грижите за техните деца и упражняването на родителски права”.²⁰² Логиката на съда в тези случаи е, че тъй като встъпването в брак от лица под ограничено запрещение не е забранено по закон, тогава връзката родител-дете не се ограничава предвид единствено дееспособността на родителя.

Правозащитни стандарти: Член 8 от Европейската конвенция за правата на човека гарантира правото на неприкосновеност на личния и семейния

¹⁹⁷ Съвет на Европа, План за действие за подкрепа на правата и пълноценното участие на хората с увреждания в обществото: подобряване качеството на живот на хората с увреждания в Европа 2006-2015, Препоръка (2006)5, пар. 3.12.3(viii).

¹⁹⁸ Семейен кодекс, чл. 13, ал. 1, т. 2 “Не може да сключи брак лице, което е поставено под пълно запрещение или страда от душевна болест или слабоумие, които са основание за поставянето му под пълно запрещение.”

¹⁹⁹ Семейен кодекс, чл. 50.

²⁰⁰ Върховен касационен съд, Решение No. 58/21.02.1989 г.

²⁰¹ Семейен кодекс, чл. 54, ал. 4.

²⁰² Върховен касационен съд, Решение No. 58/21.02.1989 г.

живот, жилището и тайната на кореспонденцията. Това налага на страните отрицателното задължение да се въздържат от намеса, а също и положителното задължение да зачитат личния и семеен живот на лицата. По сходен начин те имат отрицателни задължения да се въздържат от намеса и позитивни задължения да зачитат правото на лицата да встъпват в брак и да създават семейство според член 12, който гласи “Мъжете и жените, достигнали брачна възраст, имат право да встъпват в брак и да създават семейство в съответствие с националните закони, регулиращи упражняването на това право.” ООН също третира този въпрос. Правило 9 на Стандартните правила на ООН за равните възможности на лицата с увреждания съдържа категоричен израз на правото на хората с увреждания на неприкосновеност на семеен живот и личен интегритет, като гласи: “Държавите трябва да насърчават пълноценното участие на хората с увреждания в семейния живот, да стимулират правото им на личен интегритет и да осигуряват правна уредба, което няма да дискриминира такива лица, а ще зачита техните сексуални връзки, бракове и родителски права”,²⁰³ и че “лицата с увреждания не трябва да бъдат лишавани от възможността да имат сексуални връзки и контакти и да бъдат родители”.²⁰⁴

Показател 17

С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото на сдружаване.

Заклучение: За хората, поставени както под непълно, така и под пълно запрещение, съществува значително и автоматично ограничаване на правото на сдружаване.

Анализ: Законът забранява на пълнолетните лица под запрещение да упражняват свободата на сдружаване, като им забранява да учредяват или да членуват в организации с нестопанска цел и кооперации.²⁰⁵

Правозащитни стандарти: Правото на сдружаване може да бъде особено важно за хората с увреждания, тъй като членството в застъпнически групи и групи за подкрепа може да спомогне за развиване на умения, овластяване и самостоятелност. Особено сдруженията за застъпничество могат да придадат на лицата колективен политически глас за лобиране за правна защита. Забрана за сдружаване с други лица с цел постигане на обща цел засяга чл. 11 от Европейската конвенция за правата на човека, който гласи: “Всеки има право на свобода на мирните

²⁰³ Общо събрание на ООН, Стандартни правила на ООН за равните възможности на хората с увреждания, A/RES/48/96, от 4 март 1996 г., правило 9.

²⁰⁴ *Пак там*, правило 9 (2).

²⁰⁵ Закон за юридическите лица с нестопанска цел, чл. 22, (обн. ДВ, бр. 81 от 6 октомври 2000 г., в сила от 2001 г.).

събрания и на свободно сдружаване, включително правото да образува и членува в професионални съюзи за защита на своите интереси.” Всички ограничения на тези права трябва бъдат установени със закон и необходими в демократичното общество по някое от изборените основания в чл. 11, ал. 2, като защита на здравето или морала или за защита на правата и свободите на останалите. Европейският съд по правата на човека потвърждава, че “неотменна част от правото, посочено в чл. 11” е и правото да се образуват сдружения.²⁰⁶ Трудно е да се стигне до някое законно основание, което, ограничавайки правата на хората под запрещение да се сдружават, да учредяват или да членуват в нестопански организации, би могло да е необходимо в демократичното общество”. Обща забрана за това почти ясно нарушава обвързващо международно правозащитно законодателство.

2.6.5 Задължения на настойника след учредяване на настойничеството (Показатели 18-25)

За да гарантират, че лицата под запрещение се ползват с достойнство и уважение и имат възможността да увеличат във възможно най-голяма степен своята независимост и самоопределяне, държавите трябва да установят работещи системи за преразглеждане на отговорностите, надзора и отчетността на настойниците. Показатели 18-25 се отнасят до отговорностите на настойниците.

Показател 18	<i>Лицето, поставено под запрещение, не е възпрепятствано да взема решения в онези области, в които притежава функционална дееспособност.</i>
--------------	---

Заклучение: Законодателството в България не гарантира, че хората, поставени под запрещение, имат право да вземат решения в области, в които притежават функционална дееспособност.

Анализ: Българското законодателство предвижда само два вида запрещение, които не могат да бъдат допълнително адаптирани към нуждите на лицето под запрещение. В случаите на пълно запрещение настойникът взема всички решения относно пълнолетното лице, докато в случаите на ограничено запрещение пълнолетното лице има право да взема решения от свое име, но само, когато става въпрос за съвсем елементарни решения от текущо естество. При всички останали решения настойникът на лицето, поставено под ограничено запрещение, има право да решава, като предостави или откаже съгласието си.²⁰⁷ По този начин лицето, поставено под ограничено запрещение, е възпрепятствано да взема каквито и да било решения от свое име, тъй като настойникът може винаги да наложи вето върху решения, които пълнолетното лице желае да вземе.

²⁰⁶ *Сидиропулос срещу Гърция*, жалба No. 26695/95, решение от 10 юли 1998 г., (1998) EHRR 633.

²⁰⁷ Семейен кодекс, чл. 122, ал. 2.

Правозащитни стандарти: Както бе отбелязано, международното правозащитно законодателство изисква най-малко рестриктивния подход към запрещението. Той би довел до увеличаване в най-голяма степен на самоопределянето и самостоятелността, основни принципи, заложиени в Препоръка Р(99)4. Препоръката гласи например, че “обхватът на мерките за защита трябва да включва онези, които се свеждат до едно конкретно действие, без да изискват назначаването на представител или представител с постоянни правомощия”.²⁰⁸ Принцип 3 указва, че законодателството трябва да позволява възможно най-голямо запазване на дееспособността:

- Правната уредба трябва, доколкото е възможно, да признава, че могат да съществуват различни степени на недееспособност и че недееспособността може да се променя с течение на времето. Съответно мярката за защита не трябва да води автоматично до пълно отнемане на дееспособността. Ограничаването на дееспособността обаче трябва да е възможно, когато се установи, че то е необходимо с оглед защитата на заинтересованото лице.
- По-специално мярката за защита не трябва автоматично да лишава заинтересованото лице от правото на глас, завещание, да дава или отказва съгласие за интервенция в медицинската област, или да взема други решения от личен характер във всеки момент, когато неговата дееспособност му позволява да прави това.
- Трябва да се обмислят мерки в правната уредба, чрез които, дори и в конкретна област да е необходимо представителство, на пълнолетното лице да се даде възможност, със съгласието на представителя, да предприема конкретни действия или да действа в определена област.
- Когато е възможно, на пълнолетното лице следва да се даде възможност да сключва правно валидни сделки от текущо естество.

Пример за добра практика може да е Франция, където законодателството успешно изразява този принцип. Когато се учредява настойничество във Франция, съдията трябва да изброи сделки, които лицето може да осъществява независимо от настойника. Медицински експерт трябва да даде мнение, когато съдията преценява кои да са тези случаи, в които лицето да запази дееспособността си.²⁰⁹ Друг подход, насърчаващ участието на лицето е уреден в Закона за настойничеството на САЩ, който съдържа насоки за това как да се прилага принципът в законодателството. В главата “Задължения на настойника” примерно, законодателство предлага:

²⁰⁸ Препоръка Р(99)4, Принцип 2, ал. 5.

²⁰⁹ Френски граждански кодекс, чл. 501. Неофициален превод, предоставен от Legifrance, услуга на френското правителство. Достъпен на: www.legifrance.gouv.fr (последно посетен на 1 май 2007 г.).

“Настойникът трябва да упражнява власт само когато това се налага от ограниченията на повереника и до степен да насърчи повереника да участва при вземане на решения, да действа от негово име, да развива и възстановява способността за управление на собствените дела на повереника. Настойникът при вземане на решения трябва да разглежда изразените желания и лични ценности на повереника до степен, до която са му известни.”²¹⁰

В този модел настойникът е отговорен за осигуряване на участието на лицето и възможността да действа, когато е възможно.

Показател 19	<i>Мнението на пълнолетното лице, обект на настойничество, относно важни решения трябва да бъде търсено и неговите желания да бъдат зачитани, когато е възможно.</i>
--------------	--

Заключение: Няма правно изискване настойниците да се допитват до пълнолетното лице, обект на настойничество, по отношение на каквито и да било решения.

Анализ: След като вече е установено, че на дадено лице липсва дееспособност, пълнолетното лице се изключва от всички последващи процеси по вземане на решения. Въпреки че от настойниците се изисква да вземат решения, които способстват реализацията на интересите на пълнолетното лице, те не са задължени да установят какви са желанията на пълнолетното лице. Няма разпоредби, с малки изключения в случаите на медицинско лечение, които да предвиждат получаване на съгласие от пълнолетното лице преди настойникът да вземе решение. Такава област например са изпитванията на лекарствени средства. Макар съгласието на лице, поставено под ограничено запрещение, да се изисква преди то да бъде подложено на клинични изпитвания, съгласието на лице, поставено под пълно запрещение, не се изисква.²¹¹ Не само че съгласието на лице под запрещение не се изисква за решения относно медицинско лечение, а и настойникът няма нужда да информира лицето под запрещение относно решението, след като същото е било взето.

Правозащитни стандарти: Важно е законодателството ясно да предоставя на лицето ролята на взимане на решения, като разпорежда това да бъде показател за оценка на дейността на настойника и съдебно наложим стандарт. Пример за добра практика е Финландия, чието законодателство въвежда принципа чрез изискване настойниците да търсят мнението на лицето във връзка с решенията

²¹⁰ Виж Закона за настойничеството и производства за защита (1997), член 3, ал. 313(a).

²¹¹ Закон за лекарствата и аптеките в хуманната медицина, чл. 48, ал. 2.

в обсега на задълженията на настойника.²¹² Препоръка Р(99)4 указва, че при взимане на решение, “миналите и настоящите желания и чувства на лицето следва да бъдат установени, доколкото е възможно, и да се отчетат и да им се отдаде дължимото.”²¹³ Този принцип “също означава, че лицето, представляващо или подпомагащо недееспособно пълнолетно лице, трябва да му предоставя адекватна информация, когато това е възможно и уместно, по-специално по отношение на всяко важно решение, което го касае, така че то да може да изрази гледна точка”.²¹⁴ Принцип 2 от препоръката отива дори по-далеч, като препоръчва, че когато се търси най-доброто решение предвид обстоятелствата около дадено лице, “трябва да се обмисли включването на мерки, съгласно които назначеното лице действа заедно със заинтересованото пълнолетно лице, и мерки, които включват назначаването на повече от един представител”.²¹⁵

Показател 20	<i>Обхватът на правомощията и задълженията на настойника са ясно определени и се свеждат до онези области, в които пълнолетното лице, поставено под запрещение, се нуждае от подпомагане.</i>
--------------	---

Заключение: Обхватът и правомощията на настойника са по-скоро неограничени, отколкото свеждащи се до областите, в които заинтересованото лице се нуждае от подпомагане.

Анализ: Законодателството предвижда, че настойникът трябва да се грижи за поставения под запрещение, да управлява имуществото му и да го представлява пред трети лица.²¹⁶ Няма списък на правата или областите на вземане на решение, които са изрично запазени за пълнолетното лице, поставено под запрещение, така че законодателството може да бъде тълкувано в посока на упълномощаване на настойника да взема всички лични, включително медицинските и финансови решения. Това означава, че във всички случаи на запрещение настойникът има право да взема решения от особено лично естество, например дали и къде да бъде институционализирано, обучавано, лекувано за здравните му или

²¹² Виж Финландски закон за услугите по настойничество, 442/99, Глава 43(1) “Изслушване на повереника”, която гласи: ”Преди настойникът да вземе решение по въпрос, попадащ с неговите/нейните задължения, той/тя трябва да иска мнението на повереника, ако въпросът изглежда важен от негова гледна точка и ако изслушването може да се уреди без сериозни затруднения”. Неофициален превод, предоставен от FINLEX, услуга на финландското правителство. Достъпен на: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990442.pdf>, посетен на 1 май 2007. Тази разпоредба не е цитирана като пример за “най-добра практика”, защото финландското законодателство съдържа, за съжаление, множество пропуски.

²¹³ Принцип 9 (1).

²¹⁴ Принцип 9, ал. 3.

²¹⁵ Принцип 2, ал. 6.

²¹⁶ Семейен кодекс, чл. 117, ал. 2.

умствени проблеми или наемано на работа пълнолетното лице. Настоятникът има и правомощието да взема и не толкова важни решения, например с какви развлекателни дейности ще се занимава лицето и с кого ще се социализира.

Правозащитни стандарти: Националното законодателство следва да предоставя ясни инструкции на органа, които да определят възможностите му да дефинира обсега на задълженията на настоятника предвид индивидуалните способности на лицето. Препоръка Р(99)4 насърчава държавите да въведат система, която гъвкаво да отговаря на различни ситуации: “Мерките за защита и останалите правни положения, които са на разположение за защита на личните и стопански интереси на недееспособните пълнолетни лица, следва да са достатъчни по обхват или гъвкавост, за да дадат възможност за подходящ правен отговор на различните степени на недееспособност и различните ситуации”.²¹⁷ Препоръката съветва още:

“Законодателната рамка следва, доколкото е възможно, да признава, че могат да съществуват различни степени на недееспособност и че недееспособността може да се променя с течение на времето. Съответно мярката за защита не трябва да води автоматично до пълно отнемане на дееспособността. Ограничаване на дееспособността обаче трябва да е възможно, когато се установи, че то е необходимо в защита на заинтересованото лице.”²¹⁸

Пример за най-добра практика в този подход е финландския закон за настояничество, който уточнява, че “задачата на настоятника може да бъде ограничена до изпълняването на определена сделка, въпрос или собственост”.²¹⁹ Дори в една област, финландското законодателство гарантира интересите на лицето, като забранява на настояниците редица действия, включително прехвърляне или покупка на собственост,²²⁰ съгласие за сключване на брак или осиновяване, правенето или отмяната на завещание, без специално разрешение от съда.²²¹

²¹⁷ Принцип 2, ал. 1.

²¹⁸ Принцип 3, ал. 1.

²¹⁹ Финландски закон за услугите по настояничество, 442/99, пар. 8(3).

²²⁰ *Пак там*, пар. 34.

²²¹ *Пак там*, 442/99, пар. 29.

Показател 21	<i>Настойникът е задължен да способства за реализиране на интересите, за осигуряване на благосъстоянието и независимостта на пълнолетното лице под настойничество чрез търсене на най-слабо ограничителните алтернативи за местоживеенето, като се стреми да осигури възможност на пълнолетното лице да живее в общността.</i>
--------------	--

Заклучение: Настойникът не следва да укрепва независимостта или да търси разположено в общността или по-малко ограничително местоживеенето.

Анализ: В България настойникът има правомощието да определя къде ще живее пълнолетното лице. В закона няма разпоредба, която да дава подходяща насока за вземане на решение от настойника в това отношение. Той просто гласи, че освен ако важни причини налагат да живее другаде, пълнолетното лице следва да живее при настойника. Законът не дефинира какво точно представлява “важна причина” лицето да живее другаде, включително в институционализирана среда.²²² Настойникът не трябва да иска одобрение от органа по настойничеството или друг орган при достигането до такова решение.

Настойникът има абсолютната власт да избира местоживеенето на пълнолетното лице. В закона няма изискване, че настойникът трябва да избере най-малко ограничителната алтернатива за местоживеене. Всъщност Семейният кодекс предвижда, че ако местоживеенето бъде променено без съгласието на настойника, той може да получи заповед от районния съд за връщането на лицето в определеното от настойника място на живеене.²²³ Макар тази заповед за връщане да подлежи на обжалване, законодателството не указва кой има право да обжалва. Правото на обжалване може да се свежда до същите “заинтересовани страни”, които имат право да обжалват решенията на органа по настойничеството, и до прокурора, но така хората под пълно запрещение биха се оказали изключени.²²⁴

Правозащитни стандарти: Този показател проверява връзката между настойничеството и настаняването в институция. Правото да се живее в общността без социалната изолация и дискриминация придобива все по-голямо значение в отделните държави и е признато в международното право. Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, която ще бъде приета от Общото събрание на ООН, когато този доклад се публикува, го урежда в чл. 19 така:

Чл. 19 – независим живот и включване в общността

Държавите-страни по тази конвенция признават равните права на всички лица с увреждания да живеят в общността, с избори, равни на другите и трябва да предприемат ефективни и подходящи мерки да улесняват пълното

²²² Семейен кодекс, чл. 120, ал. 1.

²²³ Семейен кодекс, чл. 120, ал. 2.

²²⁴ Семейен кодекс, членове 115 и 120.

упражняване на това право от хората с увреждания и тяхното пълно включване и участие в общността, включително осигурявайки следното:

- ⇒ Хората с увреждания да имат възможност да избират в кое населено място да живеят, къде и с кого да живеят на равни начала с другите и да не са задължени да живеят с определени жилищни условия.
- ⇒ Хората с увреждания да имат достъп до няколко вида надомни, резидентни и други услуги за подкрепа в общността, включително помощ, необходима за живеене и включване в общността и за предотвратяване на изолацията или сегрегацията от общността.
- ⇒ Услугите в общността и заведенията за общото население да бъдат достъпни на равни начала за хората с увреждания и да отговарят на техните потребности.²²⁵

Принципите за психичната болест на ООН от 1991 г. гласят, че “всяко лице с психично заболяване трябва да има право да живее и работи, колкото е възможно в общността”.²²⁶ Всяко лице има “право на отношение и получаване на грижа, доколкото е възможно в общността, в която живее”.²²⁷ В допълнение на това, Планът за действие на Съвета на Европа от 2006 г. поставя начало на европейска политическа рамка за уврежданията за следващото десетилетие, призоваваща държавите да “подсигурят предоставянето на качествени услуги в общността и алтернативни жилищни модели, които да направят възможно преминаването от институционален модел към живот в общността”.²²⁸ Въпреки че уреждането на жилище не е специално регламентирано от Препоръка Р(99)4, принципът за пропорционалност налага всички решения за осигуряване на защита да следват път, който е най-малко рестриктивен спрямо правата и свободите на лицето.²²⁹

²²⁵ Доклад на Ad Hoc комитет за пълна и интегрална международна конвенция за защита и подкрепа правата и достойнството на хората с увреждания, сесия на английски, Ню Йорк, 14-25 август 2006 г.

²²⁶ Резолюция на ООН 46/119 за защита на хората с психични заболявания и подобряване на психичноздравната грижа, приета от Общото събрание на 17 декември 1991 г., принцип 4, живот в общността.

²²⁷ *Пак там*, принцип 7, ролята на общността и културата.

²²⁸ Препоръка (2006)5 на Съвета на Европа към страните-членки на съвета, План за действие за подкрепа на правата и пълноценното участие на хората с увреждания в обществото: подобряване качеството на живот на хората с увреждания в Европа 2006-2015 (приет от Комитета на министрите на 5 април 2006 г. на 961то заседание на заместник-министрите, пар. 3.8.3(vi).

²²⁹ Принцип 6(2).

Показател 22

Настойникът трябва да управлява активите на пълнолетното лице под запрещение в негова полза.

Заклучение: Законът не гарантира, че настойникът управлява активите на пълнолетното лице под запрещение в полза единствено на това лице.

Анализ: Органът по настойничество трябва да извърши опис на имуществото на пълнолетното лице в периода между установяването от съда, че на лицето липсва дееспособност, било ограничена или пълна, и назначаването на настойник.²³⁰ В случаите на спешна необходимост органът по настойничество може да назначи временен настойник, който да извърши опис и да управлява активите.

В рамките на един месец от назначаването си настойникът е длъжен да уведоми органа по настойничеството за придобитото след учредяване на настойничеството имущество на значителна стойност, което се вписва в описа.²³¹ Настойникът е длъжен също да внася паричните средства, принадлежащи на пълнолетното лице, в банкова сметка на негово име. Ненавременното внасяне на тези суми от настойника може да е свързано със задължение за изплащане на лихва.²³²

Когато се управлява имуществото на лице под запрещение, някои действия по отношение на недвижимата собственост, например продажбата или прехвърлянето ѝ, изискват разрешение от районния съд.²³³ Законът предвижда още, че за да бъде разрешено от съда, действието по отношение на имуществото трябва да е необходимо или от очевидна полза за пълнолетното лице.²³⁴ Разрешение от районния съд се изисква и за теглене на суми от влоговете на пълнолетното лице. Когато подава молба до съда за разрешение, настойникът е задължен да приложи мнението на настойническия съвет.²³⁵

Всички действия, уредени по българските закони, могат да се извършват от настойник. Някои действия, които се отнасят до имуществото и управлението на активи, могат да бъдат извършвани от настойник единствено с разрешение на районния съд, подкрепено от мнението на настойническия съвет. Дори и в тези ситуации обаче няма изискване за допитване до пълнолетното лице под запрещение. Това предоставя минимална защита на активите на пълнолетното лице, а липсата на каквито и да било стандарти за това как следва да бъдат разходвани активите дава възможност за експлоатирането им от страна на настойника. Освен това в закона няма разпоредба, която да гарантира, че лицето може да се разпорежда или да изразходва своите активи независимо от настойника.

²³⁰ Семейен кодекс, чл. 114, ал. 1.

²³¹ Семейен кодекс, чл. 117.

²³² Размерът на законната лихва е един процент месечно. (Семейен кодекс, чл. 119).

²³³ Семейен кодекс, чл. 118, ал. 1.

²³⁴ Семейен кодекс, чл. 73, ал. 2.

²³⁵ Семейен кодекс, чл. 118, ал. 2.

Правозащитни стандарти: Препоръка Р(99)4 гласи, че “имуществото на недееспособното пълнолетно лице следва да се управлява и използва в полза на заинтересованото лице, за да се осигури неговото благосъстояние”.²³⁶ Принцип 20 предвижда още, че настойниците трябва да отговарят за “всяка загуба или вреда, причинена от тях на недееспособните пълнолетни лица по време на изпълнение на техните функции”.²³⁷ Този принцип предполага, че настойникът трябва да е отговорен за лошото управление или злоупотреба с финансите или имуществото на пълнолетно лице под запрещение, като е спорно дали трябва да се включат действия или разходи, които не са в непосредствена полза на пълнолетното лице. Световната здравна организация е на мнение, че “определянето на наказания за настойниците, ако не си изпълняват задълженията, би засилило законодателството”.²³⁸

Показател 23	<i>Настойникът е длъжен да посещава и разговаря периодично с пълнолетното лице.</i>
--------------	---

Заклучение: Няма изискване настойникът да посещава или да се консултира с пълнолетното лице, преди да вземе решение.

Анализ: Българският закон изисква пълнолетното лице да живее при настойника, освен ако “важни причини” налагат да живее другаде. Твърди се, че настойникът е подходящото лице, което е запознато със състоянието, нуждите и желанията на пълнолетното лице.²³⁹ Когато обаче настойникът и лицето под настойничество не живеят заедно, няма изискване настойникът да посещава въпросното лице.²⁴⁰ Както вече бе казано във връзка с Показател 17, очаква се настойникът да се грижи за интересите на пълнолетното лице – задължение, което би било почти невъзможно без лични срещи, и все пак българският закон не изисква дори периодични посещения от страна на настойниците.

Правозащитни стандарти: Крайтъгълен камък в Препоръка Р(99)4, а също и в съсредоточените върху лицето системи на защита като цяло, е нуждата да се гарантира, че пълнолетното лице под запрещение остава в центъра на процеса по вземане на решения. За да се вземат предвид желанията на лицето, следва настойникът да се консултира с лицето. Препоръка Р(99)4 предвижда също

²³⁶ Принцип 8, ал. 3.

²³⁷ Принцип 20, ал. 1.

²³⁸ Световна здравна организация, Световна здравна организация, Книга за психичното здраве, правата на човека и законодателството: Спрете изключването, имайте смелост да проявите грижа, (Световна здравна организация, Женева, Швейцария, 2005), стр. 43.

²³⁹ Семейен кодекс, чл. 120, ал. 1.

²⁴⁰ Докладите на MDAC от втория етап ще разглеждат въпроса дали настойниците редовно посещават пълнолетните лица.

важното задължение на настойника да предоставя на пълнолетното лице достатъчно информация относно важни решения, така че то да може да изкаже своята гледна точка.²⁴¹ Друго важно значение има изискването настойникът да посещава лицата, които представлява, защото така той може да придобие пълно разбиране за условията на живот на лицата, както и за грижата или услугите, които те получават. Това има връзка с показателя по-горе за задължението на настойника да допринася за независимия живот на лицето.

Пример за добра практика е примерното законодателство на Закона за настойничеството и производствата за защита, който разпорежда “настойниците да станат и останат лично запознати с лицето и да поддържат достатъчно контакти с него, за да познават неговите/нейните възможности, ограничения, потребности, способности, физическо и психично здраве.”²⁴²

Показател 24	<i>Решенията на настойника периодично се контролират от обективен орган, а настойникът носи отговорност за всички решения.</i>
--------------	--

Заключение: От настойниците се очаква да предоставят годишни отчети за дейността си. Законодателството обаче не указва какво е съдържанието им. Законодателството не гарантира също, че настойниците носят в достатъчна степен отговорност за своите решения.

Анализ: Настойникът на лице под пълно запрещение трябва да представя годишен отчет за дейността си пред настойническия съвет и пред общинския орган по настойничеството.²⁴³ Настойникът трябва да представя отчет, когато органът по настойничество поиска, и е длъжен да направи това, когато загуби качеството на настойник. Тъй като законодателството не изисква отчет по конкретни въпроси, съдържанието на доклада не е изцяло законово уредено. Това оставя възможност органът по настойничество да приема повърхностни отчети. Ако обаче органът по настойничество не е доволен от отчета, той може да поиска настойникът да подаде допълнителна информация или, ако финансови средства не са отчетени, органът по настойничество може да удържи средствата. Няма разпоредба за удържане или връщане на финансовите средства, които са били изразходвани неправилно или са били загубени поради лоши решения от страна на настойника.

Отчетите се съхраняват от органа по настойничеството. Органът по настойничеството не е длъжен да разкрива съдържанието на отчета пред пълнолетното лице или даже да го информира, че такъв отчет е бил подаден. Пълнолетното

²⁴¹ Виж Принцип 9.

²⁴² Законът за настойничеството и производствата за защита (1997), пар. 313(b)(i).

²⁴³ Семейен кодекс, чл. 126.

лице няма възможност да изисква обяснение от настойника за решенията или разходите. Следователно липсва надзор върху вземането на решения от страна на настойника.

Законът указва органът по настойничество да информира настойника относно своето мнение във връзка с отчета и обясненията, дадени от настойника. Ако органът по настойничеството установи нередности, той може да поиска отстраняването на настойника.²⁴⁴ Освен това, ако органът по настойничеството поиска, районният съд може да издаде заповед, изискваща настойникът да възстанови всички разходи, неправилно отчетени или неодобрени от органа по настойничеството.²⁴⁵ Ако настойникът не се яви пред органа по настойничество, когато се изисква, или не представи отчет, органът по настойничеството съставя акт срещу настойниците, с който, ако бъде одобрен от председателя на изпълнителния комитет на окръжния народен Съвет, се налага глоба на настойника. Глобата обаче е най-много 10 евро цента, толкова малка, че поставя под съмнение нейната цел.²⁴⁶ По-нататъшните дисциплинарни мерки, които могат да бъдат предприети срещу настойника, например глоби, мъмрене, лишаване от право да упражнява определени професии, се уреждат в Закона за административните нарушения и наказания.²⁴⁷ Няма обаче механизъм за периодичен контрол на дейността на настойника, освен годишния отчет, поради което е несигурно дали подобни обстоятелства някога действително излизат на светло.

В крайна сметка за хората, поставени под настойничеството на своите съпрузи или родители, не се създава настойнически съвет и не се открива преписка пред органа по настойничество (виж анализа по Показател 10). Няма изискване тези семейни настойници да подават отчети за своята дейност, което означава че над семейните настойници не се упражнява надзор.

Правозащитни стандарти: Препоръка No. P(99)4 указва, че “трябва да има адекватен контрол върху действието на мерките за защита и решенията на представителите”.²⁴⁸ Препоръката указва още, че настойниците трябва да носят отговорност за своите действия и всяка загуба или вреда, причинена от тях на пълнолетните лица, поставени под тяхна грижа, като по-специално “законите относно отговорността за престъпни действия, нехайство или лошо отношение, трябва да се прилагат към представителите и останалите лица, ангажирани с работите на недееспособните пълнолетни лица”.²⁴⁹ За да се спази тази мярка, механизмите за преразглеждане трябва да уточняват какво се очаква от настойника по отношение на неговите задължения (както вече бе обсъдено

²⁴⁴ Семейен кодекс, чл. 126, ал. 3.

²⁴⁵ Семейен кодекс, чл. 126, ал. 4.

²⁴⁶ Глобата е малка и може да е в размер до 0,20 лева (приблизително 10 евро цента), Семейен кодекс, чл. 126, ал. 5.

²⁴⁷ Семейен кодекс, чл. 125.

²⁴⁸ Принцип 16.

²⁴⁹ Принцип 20.

в Показател 20) и какво се очаква от процесуална гледна точка, за да са спазени правилата за наблюдение.

Показател 25	<i>Налице е процедура за обжалване, която да предизвика разглеждането на действията и бездействията на настойника.</i>
--------------	--

Заклучение: Законът не предвижда процедура за обжалване, която да предизвика разглеждане на действията и бездействията на настойника.

Анализ: Законът не предвижда процедура за обжалване, която да предизвика разглеждане на дейността на настойника. Органът по настойничество е оправомощен да изисква отчет от настойника по всяко време и по всякакви причини.²⁵⁰ Няма законодателни разпоредби, които да задължават органа по настойничество да разследва подадени жалби или да предприема конкретни действия по отношение на жалбите, които може да получи. Законът не предвижда механизъм, по който лицето под настойничество да подаде жалба срещу настойника. Решенията на органа по настойничество могат да се обжалват пред съда от заинтересована страна, но както вече бе казано във връзка с Показател 12, единствено хората под ограничено запрещение могат да ползват това право.²⁵¹

Правозащитни стандарти: Ограничаването или лишаването от дееспособност и поставянето на пълнолетно лице под запрещение не трябва да изключват достъпа на пълнолетното лице до съд или друг компетентен орган, който да изиска преразглеждане на решенията на настойника. Задължително е да има органи, които да имат право да изменят или отменят решението на настойника. За съжаление, Препоръка Р(99)4 не урежда пряко този въпрос, но Световната здравна организация изрежда наличието на процедура за преразглеждане на решенията на настойника като един от препоръчаните десет принципа за законодателство за психичното здраве. Елементи на преразглеждането според СЗО са наличието, навременността и достъпността до лицето и възможността на лицето да бъде изслушано лично.²⁵² Законодателно решение, което би удовлетворил този показател, може да се открие в типично щатско законодателство от САЩ, което предвижда, че пълнолетното лице може да поиска съдът да преразгледа и измени решението на настойник или да измени плана за настойничество или задълженията на настойника, да отстрани настойника и назначи негов правопреемник или да прекрати настойничеството.²⁵³

²⁵⁰ Семейен кодекс, чл. 126, ал. 1.

²⁵¹ Семейен кодекс, чл. 115.

²⁵² Законодателство за психичноздравна грижа: Десет основни принципа, СЗО/MNG/MND/96.9. Световна здравна организация, Женева. Достъпни на: http://www.who.int/entity/mental_health/media/en/75.pdf, последно посетени на 1 май 2007.

²⁵³ Виж например Аляска, Stat. §13.26.125 (Bender 2005).

2.6.6 Необходимост от запрещението и алтернативи (Показатели 26-29)

Последната група Показатели (26 до 29) разглежда правните алтернативи на запрещението. Поради своето обезпокояващо и лично естество запрещението трябва да се използва като последно средство. Законодателството, съобразено с международните правозащитни норми, обикновено предвижда алтернативи, които предоставят защита на лицата с умствени ограничения, но тези алтернативи са по-малко обезпокоителни по своята същност и запазват във възможно най-голяма степен правата на пълнолетното лице за вземане на решения. Последната група показатели отразява нуждата уредбата на запрещението да разпознава динамиката на дееспособността във времето. Запрещението следва да се използва единствено доколкото е необходимо и в степента, нужна за осигуряване защита на уязвимите лица. Следователно от първостепенно значение е уредбата на запрещението да се разглежда периодично и да се изменя или прекратява съгласно условията.

Показател 26

Налице са по-слабо ограничителни алтернативи, които да бъдат изчерпани, преди да бъде наложено запрещение.

Заклучение: По закон не съществуват по-слабо ограничителни алтернативи, които да предотвратят налагането на ограничено или пълно запрещение. Няма изискване да се изчерпят останалите средства за защита, преди да се наложи запрещение.

Анализ: Българското законодателство не предвижда мерки за защита на хората с ограничена дееспособност, различни от поставянето било под пълно или ограничено запрещение. Подпомогнатото вземане на решения не се признава. В закона няма механизми, като например помощни или подробни напътствия, които да избегнат необходимостта от назначаване на настойник на лицата, които стават недееспособни на по-късен етап от живота си.

Правозащитни стандарти: Принцип 5 от Препоръка Р(99)4 гласи, че защитна мярка като недееспособността и запрещението следва да се основава на принципа на минимално необходимата интервенция или най-слабо ограничителната алтернатива. Това предполага, че настойничество не следва да се учредява освен когато останалите по-леки форми на намеса са изчерпани.

Пример за добра практика за законодателство, което отговаря на стандартите в този показател, може да бъде Канада. Законът за уязвимите лица от провинция Манитоба, които живеят с психично заболяване, уточнява, че представител за взимане на решения не трябва да бъде назначаван, преди да е установено дали лицето няма мрежа от подкрепящи го лица и “не са положени достатъчно усилия

за включването им”.²⁵⁴ Ако първият критерий не е изгълнен, съдът има право да възложи да се включи мрежа от подкрепящи лица, вместо да се назначава представител за взимане на решения.²⁵⁵

Показател 27	<i>Запрещенията са приспособени към индивидуалните нужди на засегнатите лица и отразяват различните степени на дееспособност.</i>
--------------	---

Заклучение: Законът не дава възможност за индивидуално приспособяване било на ограниченото, било на пълното запрещение, така че да се вземат предвид различните нива на дееспособност или нуждите на отделните пълнолетни лица.

Анализ: Българското право признава единствено две степени на дееспособност, които се определят от тежестта на диагностицирания умствен медицински проблем, а не от функционалната оценка на способностите и нуждите на заинтересованото лице.²⁵⁶ Лице може да бъде поставено било под пълно, било под ограничено запрещение, но законът не дава възможност за приспособяване на никой от двата вида запрещение към нуждите на пълнолетното лице.

Правозащитни стандарти: Принцип 6 от Препоръка Р(99)4 относно пропорционалността предполага, че там, където е необходимо запрещение, след като всички по-леки алтернативи са били изчерпани, то трябва да се наложи по начин, пропорционален на степента на дееспособност на заинтересованото лице, и следва да се приспособи така, че да посреща специфичните нужди на пълнолетното лице. По своята същност запрещението трябва да ограничава правната способност за действие и правата, и свободите на лицето единствено, доколкото това е необходимо за предоставяне на адекватна защита.²⁵⁷

Вмеждународен план този стандарт е въведен от Наръчника на Световна-та здравна организация за психичното здраве, правата на човека и законодателството, която съветва “всяко решение за учредяване на настойничество да бъде съобразено така,

²⁵⁴ Закон за уязвимите лица, живеещи с психично заболяване в Манитоба, Глава 29, пар. 49(a)-(b) (1993).

²⁵⁵ *Пак там*, Глава. 29, пар. 50(2). Този подход се използва и от други провинции в Канада. Например в Онтарио съдът не може да назначи настойник да се грижи за собствеността на лицето освен ако няма начин за “взимане на по-малко рестриктивни мерки относно правата на лицето за взимане на решения”. (Закон за психичното здраве, Щат Онтарио, Глава М.7, пар. 33.1 и пар. 33.7 (1990); Закон за заместване при взимане на решения, Щат Онтарио, Глава 30, пар. 22(3) (1992). Подобно в Юкон, съдът не може да назначи настойник освен ако вече са пробвани или внимателно разгледани “форми на подкрепа и помощ с по-малко намеса от настойничеството”. Закон за защита на пълнолетни лица и взимане на решения – Щат Юкон. Глава 21, схема А, §32(1) (Юкон).

²⁵⁶ Виж разглеждането на Показател 8 по-горе.

²⁵⁷ Обяснителен меморандум към Препоръка Р(99)4, ал. 40.

че да удовлетворява най-добре интересите на лицето”.²⁵⁸ Пример за добра практика има в Германия, където настойничеството се замества все повече с програми за “грижа и помощ” (Betreuung на немски), които включват разпореждане за предоставяне на индивидуализирана подкрепа от асистент (Betreuer на немски), чиято отговорност е ограничена до тези действия, с които лицето не може да се справи без помощ. Освен това, лицето запазва всичките си права, съдът определя дали съобразно обстоятелствата е необходимо асистентът да представлява лицето или да предоставя своето съгласие за правни действия. Това е описано като система на двойна компетентност, в която асистентът и лицето имат права да решават правно валидни действия.²⁵⁹

Показател 28	<i>Запрещението се преразглежда периодично и продължава толкова, колкото е необходимо.</i>
--------------	--

Заклучение: Българското законодателство не гарантира нуждата било от пълно, било от ограничено запрещение въобще да се преразглежда.

Анализ: Българският закон не съдържа разпоредба за периодично преразглеждане на необходимостта от запрещение. Няма ограничение върху продължителността на запрещението, след като то бъде учредено. От някои настойници се изисква да подават периодично отчети,²⁶⁰ но тъй като съдържанието на периодичните отчети не е уредено, те не отговарят в достатъчна степен на въпроса дали настойничеството следва да бъде продължено. След като дадено лице бъде поставено под запрещение, то продължава през целия му живот освен ако не бъде подадена специална молба за възстановяване дееспособността на пълнолетното лице.²⁶¹

Правозащитни стандарти: Препоръка Р(99)4 предвижда, че мерки като запрещението трябва, когато е възможно, да са с ограничена продължителност и да бъдат най-малкото преразглеждани периодично, за да се определи дали нуждата продължава да съществува.²⁶² Този стандарт може да се открие в Принципите на ООН за психичната болест, които изискват “решенията за дееспособността и

²⁵⁸ Книга за психично здраве, права на човека и законодателство: Спрете изключването, имайте смелост да проявите грижа (Световна здравна организация, Женева, Швейцария, 2005), стр. 43.

²⁵⁹ Дорон, И. (2002) “Калейдоскоп за настойничество над възрастни хора – сравнителен преглед”, 16 Intl J закон, политика и семейство 368, в 378-9. Съответните глави от германски граждански кодекс са 1902 ГГК и 1897 ГГК. Също, важно е, че асистентът трябва да иска съдебно разрешение за решения с висок риск или важност, виж 1902 ГГК, разгледан от Блекман, К. (1997) “Модели на настойничеството в Холандия и Западна Европа”, 20(1) Intl J Право и психиатрия 47, в 54.

²⁶⁰ Виж Показател 20 по-горе.

²⁶¹ Виж Показател 25 по-горе.

²⁶² Препоръка Р(99)4, Принцип 14.

нуждата от личен представител да бъдат преразглеждани на разумни периоди от време, уредени във вътрешното законодателство”.²⁶³

Показател 29	<i>Пълнолетното лице, обект на запрещение, има право да иска преразглеждане, изменение и/или прекратяване на запрещението.</i>
--------------	--

Заклучение: Пълнолетните лица под ограничено запрещение имат правото да искат прекратяване на запрещението. Пълнолетните лица под пълно запрещение могат да искат единствено друг да отправи искане от тяхно име, но самите те нямат право да го правят.

Анализ: След като лице бъде поставено под запрещение, отмяната на запрещението изисква недвусмислени медицински доказателства, че психичното здраве на лицето се е подобрило. На пълнолетните лица под ограничено запрещение се разрешава да подават молба за отмяна на запрещението сами или със съгласието на настойника,²⁶⁴ докато пълнолетните лица под пълно запрещение могат да изискват подаването на молба за отмяна на запрещението от органа по настойничеството или от настойника.²⁶⁵ Ако настойникът или органът по настойничеството откажат да подадат молба, пълнолетното лице може да се обърне към прокурора, който да направи искане за отмяна на запрещението.²⁶⁶ Ако обаче прокурорът откаже да направи това, пълнолетното лице под пълно запрещение не разполага с други средства за защита.

Правозащитни стандарти: Правото на справедлив процес при определяне на гражданските (и наказателни) права е регламентирано в член 6 от Европейската конвенция за правата на човека. Европейският съд по правата на човека приема, че запрещение, което засяга нечии имуществени права, попада сред “гражданските права”, поради което се ползва от гаранциите, залегнали в него.²⁶⁷ Европейският съд също установява, че запрещението попада в обхвата на член 8 (право на неприкосновеност на личния живот) от Конвенцията, като утвърждава, че преразглеждането на недееспособността е оправдано особено ако заинтересованото лице поиска това.²⁶⁸

²⁶³ Резолюция на ООН 46/119 за защита на лицата с психични заболявания и подобряване на психичноздравната грижа, приета от Общото събрание на 17 декември 1991 г., принцип 1(6).

²⁶⁴ Върховен касационен съд, Постановление 5/79/13.02.1980 г., ал. 10.

²⁶⁵ Граждански процесуален кодекс, чл. 277, ал. 1 и 2.

²⁶⁶ Върховен касационен съд, Постановление 5/79/13.02.1980 г., ал. 10.

²⁶⁷ *Винтерверп срещу Холандия*, Жалба No. 6301/73, решение от 24 октомври 1979 г., (A/33) (1979) 2 EHRR 387.

²⁶⁸ *Матер срещу Словакия*, Жалба No. 31534/96, решение от 5 юли 1999 г., (2001) 31 EHRR 32.

3. ПРАКТИКА ПО ПОСТАВЯНЕ ПОД ЗАПРЕЩЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

3.1 Цели и намерения

Основната цел на втория етап на изследването беше да се проучи практиката по поставяне под запрещение в България. За да постигнем това, ние се стремяхме да:

- Документираме процеса на поставяне под запрещение, така че да преценим степента на съответствие или несъответствие на действителната практика с правната уредба.
- Опишем, доколкото е възможно, условията, при които живеят лицата, поставени под запрещение.

3.2 Методология

Предвид ограничения достъп до информация относно практиката по поставяне под запрещение в България, Центърът за застъпничество за правата на лица с умствени увреждания (MDAC) се стремеше да събере колкото се може повече информация от широк кръг източници. Методите бяха включване на национални бази данни, задълбочено проучване на различни случаи, преглед на съдебни дела, наблюдение на съдебни заседания, интервюиране на лица под запрещение, техните настойници, роднини и експерти. Надявахме се да проследим конкретните случаи от подаването на исквата молба, през съдебните заседания, до периода след това. За да извърши широко и в същото време представително проучване на ситуацията, изследователят на MDAC за България се опита да получи достъп до множество съдилища/административни органи.

Българското правителство не води национална статистика за броя, правното положение и състоянието на лицата под запрещение. Единственият начин да бъдат получени данни за броя, възрастта и местоживеенето на лицата под запрещение в България беше от избирателните списъци, тъй като тези лица са лишени от избирателни права и за тях се водят специални списъци. Всички 264 общини в България са задължени да изпращат списъците на лицата, лишени от избирателни права, на Дирекция „Гражданска регистрация и административно обслужване“ при Министерството на регионалното развитие. При опита да се получи тази информация от дирекцията отговориха писмено,²⁶⁹ че разполагат с такива статистически данни, но те струват 450 Евро. MDAC принципно отказа

²⁶⁹ Писмо 9200128/6 февруари 2007 г., издадено от Директор на дирекция “Гражданска регистрация и административно обслужване” Иван Гетов.

да заплати поисканата сума, тъй като тази информация би трябвало да бъде обществено достъпна безплатно или срещу минимално заплащане. Така MDAC не можа да получи статистически данни за лицата под запрещение.

MDAC използва четири метода за събиране на сведения за практиката по поставяне под запрещение в България:

- ⇒ Наблюдение на съдебни заседания.
- ⇒ Преглед на съдебни дела.
- ⇒ Преглед на преписките на органите по настояничество.
- ⇒ Интервюиране на съдии, прокурори, адвокати, експерти, лица, подлежащи на поставяне под запрещение и настойници.

3.3 Съдебни заседания

За да получи информация за датите и броя на насрочените съдебни заседания по дела за поставяне под запрещение, изследователят през април 2005 и април 2006 г. изпрати писма до всичките 28 окръжни съдилища, които са първоинстанционните съдилища по дела за поставяне под запрещение. Всички окръжни съдилища отговориха. Някои от съдилищата отговориха, че изследователят трябва да посочи правното основание за наблюдаване на заседанията и преглеждане на делата. Тъй като за съдилищата не съществува правно задължение да предоставят достъп на изследователи, две от съдилищата отказаха на изследователя да прегледа съдебните дела и да наблюдава заседанията. Някои съдилища се съгласиха да допуснат изследователя да наблюдава и преглежда делата – в Стара Загора, в Пловдив, в Ловеч (само заседания), както и във Варна (само заседания). Всички съдилища предоставиха информация относно насрочените дела за поставяне под запрещение. Изследователят избра съдебните заседания, които да бъдат наблюдавани според техния брой и разностранност. Практиката в повечето съдилища е делата за поставяне под запрещение да се разглеждат в един ден на всеки две или четири седмици. В някои съдилища за период от един месец или повече се провеждат две или три заседания, докато в други е възможно да има десет заседания в един ден. За да получи, колкото се може повече информация, изследователят наблюдава дела в по-големите градове, където беше вероятно съдилищата да са по-интензивно натоварени. В резултат на това за целите на изследването бяха избрани окръжните съдилища във Варна, Стара Загора и Пловдив. Освен това важна предпоставка беше фактът, че председателите на тези съдилища дадоха разрешение на изследователя да присъства в съдебните заседания.

От отговорите на съдилищата не ставаше ясно дали заседанието, което ще бъде наблюдавано, е първо заседание в производството или е имало предишни заседания по същото дело. Поради това не беше възможно делата да бъдат подбрани според този критерий.

При наблюдението на съдебните заседания съдиите реагираха на присъствието на изследователя по различни начини, вариращи от безразличие до предпазливост. По време на заседанията, изследователят водеше писмени бележки. Съдиите видяха това и се оказа, че воденето на бележки ги кара да чувстват неудобство или притеснение. За да се постигне обективност, в началото на заседанието изследователят не обясняваше на съдията целта на наблюдението, освен в случаите, когато бе изрично запитан.

В резултат на това, бяха наблюдавани 56 съдебни заседания по 49 дела в четири окръжни съдилища. 25 от тези 56 заседания бяха първи заседания, на които пълнолетното лице присъстваше и беше изслушвано от съда; останалите 31 заседания бяха втори и на тях обикновено се обсъждаше медицинското заключение и се изслушваха свидетели. В три от тези 25 първи заседания нямаше последващи заседания, така че първото заседание беше и последно. Само в шест от случаите бяха наблюдавани и първото, и второто (последно) заседание. В 15 от наблюдаваните дела второто заседание беше последното заседание по делото (по повечето дела има две заседания). При останалите дела причината да не се реши делото във второто заседание беше или отсъствието на някоя от страните (поради нередовно призоваване или по здравословни причини), или поради това, че медицинската експертиза не беше изготвена до второто заседание (виж Таблица 1 за повече подробности).

3.4 Съдебни дела

Изследователят поиска от всичките 28 окръжни съдилища разрешение да прегледа делата за поставяне под запрещение през 2006 г. Някои съдилища дадоха такова разрешение, но само за архивирани дела, тъй като достъп до все още нерешените дела имат само страните. Делата се приключват и архивират, след като съдебното решение влезе в сила. Трябва да се отбележи, че само две съдилища предоставиха достъп до съдебните дела. В Старозагорския окръжен съд изследователят избра на случаен принцип 12 дела от купчина с около 20 дела (от тях бяха взети първите шест и след това през едно) и имаше достатъчно време и пространство, за да ги разгледа.²⁷⁰ В Пловдивския окръжен съд председателят искаше предварително уведомление за датата, на която ще се състои проучването, за да може делата да бъдат подготвени предварително от съдебната администрация. Преди да му бъдат дадени делата, изследователят трябваше да подпише декларация, че няма да разпространява личните данни, съдържащи се в тях. След това в началото на деня на изследователя бяха предоставени пет дела и му бяха обещани още пет, след като върне първите. Проучването продължи около седем часа, през които бяха прегледани 12 съдебни дела. През това време двама административни служители

²⁷⁰ Според писмо 280/30 януари 2007 г. от председателя на Старозагорския окръжен съд “През 2005 г. имаше 32 дела за поставяне под запрещение в съда и през 2006 г. – 11 бяха за вдигане на запрещението и 32 за поставяне под запрещение”.

предложиха на изследователя да копира някои страници от делата, така че да не се налага да ги преписва. Така бяха копирани пет страници от едно съдебно дело. На следващия ден изследователят трябваше да прегледа останалите дела, но внезапно му беше отказан достъп. Администрацията беше получила нареждания от председателя на съда, който беше разбрал, че изследователят е копирал няколко страници и разглеждаше това като нарушение на подписаното предния ден съгласие за неразпространение на лични данни. Изследователят трябваше да върне получените предния ден копия. Председателят на съда отсъстваше и не беше възможно да се обсъди ситуацията с него.

Общо 24 съдебни дела от 2005 г. бяха цялостно прегледани. Изследователят си водеше бележки и след това обобщи информацията, като насочи вниманието си най-вече към исквата молба, призоваването на страните, протоколите от заседанията, медицинските експертизи, показанията на свидетелите, уведомяването на лицето, подлежащо на поставяне под запрещение за решението на съда (за повече подробности виж Таблица 2).

3.5 Преписки на органите по настояничество

През 2005 г. изследователят на MDAC поиска информация от шест общини (кметове и секретари)²⁷¹ относно техните отговорности в системата на запрещението. В последвалите интервюта с тези длъжностни лица първоначално те отричаха да имат такива задължения и често се налагаше изследователят да чете Семейния кодекс заедно с тях и да им обяснява тяхната роля в системата на запрещението. Скоро се оказа, че е безсмислено изследването да продължава по този начин, тъй като единственото, което стана ясно, беше почти пълната липса на информация от страна на длъжностните лица в общината.

През януари 2007 г. бяха изпратени писма до 65 общини²⁷² със запитване за броя на лицата под запрещение (пълно и ограничено), възрастта на тези хора, колко от тях живеят в общността и колко в институции, дали са били призовани и дали са участвали в производството за назначаване на настойник/попечител, който е назначил настойниците, как органите по настояничество и попечителство са били уведомени за съдебните решения за поставяне под запрещение и по какъв начин действията на настойника се контролират от органите по настояничество и попечителство. Получиха се отговори от 30 общини (община Пловдив с три района и Столична община с 16 района) – общо 47 отговора към началото на април 2007 г. Според отговорите преписките на органите по настояничество съдържат следните документи:

²⁷¹ Русе, Белоградчик, Горен Чифлик, Брегово, Рила.

²⁷² Общият брой на общините в България е 264. 28 писма бяха изпратени до всички общини, които са областни центрове, а 37 писма – до общините, в които се намират домове за лица с интелектуални затруднения или психо-социални (психични) увреждания.

- ⇒ Съдебно решение за поставяне под запрещение.
- ⇒ Молба за назначаване от потенциалния настойник.
- ⇒ Удостоверение за назначаване на настойника.
- ⇒ Заповед на кмета за назначаване на настойника.
- ⇒ Годишни отчети.
- ⇒ Протоколи от заседанията на органа.

Практиката на водене на преписките се различава в отделните общини. За съжаление изследователят на MDAC не можа да прегледа нито една преписка на органите по настойничество поради множество различни причини. При посещенията в общините понякога единственият общински служител, който се занимава с преписките, отсъстваше. Понякога нямаше никой, който да знае кой се занимава с тези преписки или къде се съхраняват те, а в някои от случаите такива преписки липсваха. В други случаи на запитване в писмена форма общините отговаряха, че мерките за защита на личните данни изключват възможността за разглеждане на тези преписки от каквито и да е било изследователи. В много от случаите в началото не получихме отказ, но със самото си поведение тези служители, които се съгласиха да дадат преписките, показаха такова нежелание и действията толкова бавно, че проучването стана невъзможно (за повече подробности виж Таблица 3 от Приложение 3).

3.6 Интервюта

Изследователят на MDAC интервюира служителите по запрещението, след като наблюдава съдебните заседания. Основният проблем беше, че повечето от участниците и особено пълнолетното лице, неговите/нейните роднини и настойниците на лица, настанени в социални домове, не бяха наясно с последиците и целите на производството. Длъжностните лица, участващи в процесасъдин, прокурори и адвокати действаха така, както биха действали във всяко друго съдебно заседание и не показваха никаква съпричастност, нито се съобразяваха с лицата с интелектуални или психо-социални (психични) увреждания по време на съдебния процес.

Интервютата с длъжностните лица не бяха проведени така пространно, както беше първоначалното намерение. Причината за това беше, че те не се интересуваха много от обсъждане на въпросите, свързани с поставянето под запрещение. Много от тях заявиха, че поставянето под запрещение е само един от въпросите в тяхната практика, че нямат време (съдилищата в България са пренатоварени) и че те не познават задълбочено производството по поставяне под запрещение. Изследователят на MDAC разговаря с всичките шест съдин, които разглеждаха наблюдаваните дела за поставяне под запрещение. Само трима от тях се съгласиха да бъдат интервюирани.

Прокурорите не се съгласиха да бъдат интервюирани, но двама от тях присъстваха и участваха в две от интервютата със съдиите. Адвокатите, представляващи пълнолетни лица в производството, бяха интервюирани след заседанията, в които участваха. Само двама адвокати се съгласиха да разговарят с изследователя на MDAC. Подобно на съдиите, настойниците заявиха, че са пренатоварени и отново само двама от тях се съгласиха да разговарят с изследователя. На около десет пълнолетни лица, очакващи поставяне под запрещение, бяха зададени въпроси след заседанията, в които те участваха, но само двама от тях бяха способни да разговарят и имаха повече или по-малко ясни виждания за запрещението изобщо. Повечето от роднините се чувстваха притеснени по време на заседанията, поради което изследователят не направи опит да интервюира много от тях. Изследователят интервюира петима настойници, от които трима бяха директори на институции за социални грижи и двама бяха настойници на пълнолетни лица, живеещи в общността, с които изследователят контактуваше чрез адвоката на лицата под запрещение.

В резултат на това бяха проведени интервюта с трима съдии, двама прокурори, двама адвокати (един от страната на ищеца и един от страната на лицето, подлежащо на поставяне под запрещение), двама психиатри, две пълнолетни лица, предложени за поставяне под запрещение, четирима роднини и над двадесет пълнолетни лица, които по време на изследването бяха под запрещение. Малко от лицата, чието запрещение се искаше, бяха в състояние, което позволява даването на интервюта. Поне пет от пълнолетните лица не можеха да говорят, тъй като никога не бяха рехабилитирани или имаха множествени увреждания; две лица бяха в състояние да отговарят на елементарни въпроси за техните нужди с помощта на знаци и само роднините им знаеха какво имат предвид; пет лица (с шизофрения и деменция) бяха доведени от роднините им от други градове и нямаше време и пространство за интервюта, а кратките разговори показваха само, че те не разбираха къде се намират и каква е причината за тяхното присъствие там. Други по време на разговорите получаваха халюцинации или отказваха да говорят, тъй като не познаваха изследователя и си мислеха, че е личност от миналото, и не съзнаваха каква е целта на интервюто. Някои лица бяха интервюирани дълго след поставянето им под запрещение и техните виждания са включени в настоящия доклад.

3.7 Описание на типично съдебно заседание

Наблюденията на съдебните заседания по дела за поставяне под запрещение и интервютата с участниците в такива дела дадоха основание на изследователя да направи заключението, че практиката на българските съдилища по дела за поставяне под запрещение е еднаква до степен, която позволява тя да бъде обобщена в едно общо описание на типичното съдебно заседание. Единствената разлика, която се вижда веднага, е между случаите, в които лицето, чието запрещение се иска, има интелектуални увреждания и тези, при които на пълнолетното лице е

поставена диагноза психо-социално (психично) увреждане. Отново трябва да се има предвид, че описанието, което следва, е резултат от изследователско проучване и е възможно да не е представително за общонационалната практика.

3.7.1 Типично съдебно заседание за поставяне под запрещение на лица с интелектуални затруднения

Обикновено родителите на млади хора с интелектуални увреждания поемат инициативата за образуване на такива дела и идват заедно с пълнолетните лица на първото заседание, на което лицето трябва да бъде изслушано. Обикновено и за двете страни това е първо визитанс в съдебна зала и поради това и двете страни изглеждат така, сякаш се чувстват неудобно. Обикновено за същото време са насрочени няколко дела и така не става ясно кое дело се гледа в момента, в който тези хора пристигат в съдебната зала. В голяма част от случаите родителите наемат адвокат, който да напише исквата молба и след това да ги представлява по време на съдебния процес. В много редки случаи адвокатът разговаря с пълнолетното лице, преди да влезе в съдебната зала.

Делата често се забавят и затова пълнолетните лица стават неспокойни и искат да се прибират у дома. Обикновено номерът на делото се обявява от съдията по микрофон, така че чакащите извън съдебната зала страни да могат да го чуят. Другият начин е секретарят да излезе от залата и да съобщи номера на делото и името на ищеца.

Когато всички се съберат в съдебната зала, съдията моли лицата да се представят и дава ход на делото, като диктува на секретаря имената на страните, които присъстват и дали са редовно призовани или не. След това съдията пита адвоката и прокурора дали да се даде ход на делото.

След потвърждение от двете страни, че трябва да се даде ход на делото, съдията се обръща към пълнолетното лице и го пита дали знае защо всички са в съдебната зала. Мнозинството от младите пълнолетни лица в наблюдаваните дела запазваха мълчание. Родителите обясняваха на съдията, че пълнолетното лице не може да говори. След това съдията се опитваше да пита пълнолетното лице за името му и да провери реакцията му/й при назоваване по име, задаваше няколко въпроса като например: „Откъде си?“, „Кой е това?“ (посочвайки майката), „На колко си години?“, „Къде живееш?“, както и въпроси, на които се отговаря с „да“ или „не“. Обикновено пълнолетното лице запазваше мълчание или отговаряше на въпросите с „да“ или „не“.

Много често този разпит в съдебната зала и исквата молба са единствените източници на информация за съдията и се оказват достатъчни, за да може той да реши делото, дори без оценка на недееспособността от квалифицирани експерти. Понякога някой роднина на пълнолетното лице също присъства и потвърждава неспособността му да се облича, да се храни и да ползва тоалетната без чужда помощ.

Съдебното заседание продължава между шест и петнадесет минути. По време на разпита на пълнолетното лице и свидетеля, ако има такъв, съдията дава възможност на прокурора да задава въпроси и в повечето случаи прокурорът няма въпроси. След това адвокатът на ищеца иска поставяне под пълно запрещение и прокурорът се съгласява. Тогава съдията разпорежда лишаване от дееспособност и поставяне под пълно запрещение, но обикновено това не се обявява в съдебната зала.

В случаите, свързани с пълнолетни лица с по-леки интелектуални увреждания, съдът в края на първото заседание може да разпорежи да се извърши медицинска експертиза. След това на второто заседание съдията Лишава пълнолетното лице от дееспособност. Пълнолетното лице рядко присъства на второто заседание и на нито една от фазите не му се разяснява на разбираем за него език какви са правата му.

Изследователят на MDAC забеляза няколко затруднения от физически характер. Първо, беше много трудно да се чува всичко, което съдията, прокурорът или адвокатът казват. Второ, за улеснение длъжностните лица цитираха номерата на разпоредбите от нормативните актове, без да обясняват тяхното значение. Трето, важни аспекти по делото като оценката на недееспособността не се обсъждат и четвърто, съдията рядко обявява решението.

3.7.2 Типично съдебно заседание за поставяне под запрещение на лица с психо-социални (психични) увреждания

Типичното заседание, в което се изслушва лице с психо-социални (психични) увреждания, е някак различно. Обикновено такова лице е настанено в заведение за психиатрично лечение и на съдебното заседание среща роднините си, по чиято инициатива е образувано делото, след като много време не ги е виждало. Въпреки това пълнолетните лица рядко вярват, че техните роднини са започнали производството просто защото не знаят за започването му. Има разлика между поведението в съдебната зала на пълнолетни лица, живели в своите домове, и тези, пребивавали в заведение за психиатрично лечение. Тези, които идват от заведение за психиатрично лечение, като цяло са по-уравновесени и пасивни по време на съдебното заседание – най-вероятно поради страничните ефекти на психиатричните медикаменти, и като цяло признават, че имат умствени проблеми, докато лицата, живели в домовете си, често отричат наличието на заболяване и разказват за проблеми във взаимоотношенията си с роднините (с които те често живеят в един и същи апартамент), за да обосноват мотивацията на роднините си за подаване на искова молба за поставяне под запрещение.

Обикновено с роднините на ищеца има адвокат, който не обръща внимание на пълнолетното лице. Съдията започва производството по описания по-горе начин за започване на дела за поставяне под запрещение на лица с интелектуални увреждания. Някои съдии обясняват на пълнолетните лица, че целта на произ-

водството е да се определи лице, което да им помага или да се грижи за тях. Нито един съдия не обясняваше, че целта на производството е да се разбере дали лицето има нужда от настойник или не. Нито един съдия не обясняваше последиците от поставянето под запрещение.

Често пълнолетното лице показваше изненада, което вероятно произтичаше от погрешното разбиране, че съдебното заседание е свързано със задължително лечение на заболяването или свързваше съдебното заседание с криминална проява, с която може би е бил/била свързан/свързана в миналото. Много пълнолетни лица казаха, че не са направили нищо лошо. Някои от пълнолетните лица попитаха съдията защо смята, че те се нуждаят от настойник и обясниха, че имат проблеми с роднините, които са започнали производството. След това съдията задава въпроси, свързани с техния дневен режим като например: „Къде живееш?“, „С кого живееш?“, „Кой ти готви?“, „Кой ти купува храна?“, „Работиш ли?“, „Имаш ли приятел/приятелка?“, „Болен ли си?“, „Вземаш ли някакви лекарства?“, „Колко е пенсията ти?“, „Колко струва един хляб?“. По-младите хора с психични увреждания можеха да отговорят на всички въпроси, но лицата с деменция започваха да говорят за своето минало, понякога говореха объркано за числа, за възраст и за това, което са правили предишния ден.

Адвокатът на ищеца обикновено иска от съдията да разпреди да се извърши оценка на недееспособността (експертиза) и да изслуша свидетели. Обикновено съдията допуска един свидетел и оценката на недееспособността. Свидетелят обикновено е или съсед, или роднина. В случай че свидетелят присъства, той се поканва да даде показания по време на първото заседание. Свидетелите описват накратко как са се запознали с пълнолетното лице, периода, през който пълнолетното лице е започнало да се държи необичайно, и може би някой забележителен случай, когато лицето (според твърденията) се е държало агресивно, злоупотребило е с алкохол, крепяло е или е удряло роднините си.

На адвоката и прокурора се дава възможност да задават въпроси на свидетеля, като например по какъв начин поведението на пълнолетното лице зависи от вземането или невземането на медикаменти и дали има промени в състоянието на лицето. След това съдията определя психиатър, на когото се поставя задачата да извърши експертиза (оценка на недееспособността). Много често в съдебната зала присъстват няколко психиатри (тъй като имат готовност за дават показания по други дела).

Съдията насрочва следващото заседание, като казва нещо подобно на: „Страните се считат за призовани за следващото заседание“. Причината съдията да обяви това по този начин е, че българското законодателство допуска призоваването за последващо съдебно заседание да бъде направено, когато страните присъстват на предишното съдебно заседание. Тогава те не трябва да бъдат призовани писмено. Освен това, съдията никога не се обръща към пълнолетното лице, за да му съобщи датата и часа на следващото съдебно заседание или необходимостта

лицето да участва. За изследователя на MDAC беше очевидно, че пълнолетното лице обикновено не разбираше правните изрази, употребявани от съдията. Това може би обяснява защо пълнолетните лица рядко присъстваха на второто и следващите съдебни заседания.

По време на второто съдебно заседание съдията поканва психиатъра да представи заключенията от експертизата (оценката на недееспособността) и те показват необходимостта от поставяне под пълно запрещение. Езикът на експертите е формален и включва медицински термини. Прокурорът и адвокатът на ищеца рядко имат въпроси, освен въпроса дали експертът счита, че лицето е способно да се грижи за своите работи. Дори тогава се разглеждат въпроси относно промените в поведението (флуктуации), диагнозата и потенциалното агресивно поведение. Пълнолетното лице обикновено не присъства. След като се изслуша заключението и се отговори на въпросите, адвокатът на ищеца предлага пълнолетното лице да бъде лишено от дееспособност и поставено под пълно запрещение. Прокурорът се съгласява. Накрая, в тридесетдневен срок се издава решението в писмена форма.

В случай че само наблюдаваш съдебните заседания, много от информацията ти убягва. Трудно е да получиш представа за естеството на отношенията между ищеца и пълнолетното лице, мотивите за искането на запрещението, психичното състояние на пълнолетното лице и за това дали страните са били призовани. Също така, само от наблюдението на второто заседание не е възможно да се разбере как, кога и за колко време е извършена експертизата (оценката на недееспособността). Тези факти могат да бъдат разбрани само при преглеждане на съдебните дела. Както беше посочено в част 2 по-горе, MDAC срещна големи затруднения при преглеждането на съдебните дела, но в крайна сметка бяха разгледани 24 такива дела.

3.7.3 Типично съдебно дело за поставяне под запрещение

Типичното съдебно дело за поставяне под запрещение се съхранява в папка, на предната корица, на която са посочени номерът на делото, броят на заседанията и имената на ищеца и пълнолетното лице. Папката съдържа около 20 документа, включително:

- ⇒ Опис на всички документи.
- ⇒ Искова молба за лишаване на пълнолетното лице от дееспособност.
- ⇒ Квитанция за платените съдебни такси, представена от ищеца.
- ⇒ Списък на лицата, призовани за първото заседание.
- ⇒ Подписани от страните и върнати на съда призовки.
- ⇒ Пълномощно на адвоката на ищеца.
- ⇒ Документ, доказващ връзката между ищеца и пълнолетното лице – удостоверение за раждане, удостоверение за граждански брак и т.н.
- ⇒ Протокол от първото заседание.

- ⇒ Решение на ТЕЛК.²⁷³
- ⇒ Списък на призовките.
- ⇒ Подписани и върнати на съда призовки за второто заседание за експертите и страните, които не са присъствали на първото заседание.
- ⇒ Протокол от второто заседание.
 - Съдебно-психиатрична експертиза – оценка на недееспособността (от две до три страници).
 - Съдебно решение с отбелязана на ръка върху него дата на влизане в сила (от една до две страници).
 - Подписано и върнато на съда уведомление до страните за изготвеното съдебно решение.
 - Подписано, подпечатано и върнато на съда уведомление до органа по настойничеството за назначаване на настойник.

Преглеждането на съдебните дела за поставяне под запрещение дава много повече информация за причината, поради която ищецът иска поставянето на пълнолетното лице под запрещение, за развитието на състоянието на пълнолетното лице до подаването на исковата молба, как страните са призовани за съдебните заседания, съдебното решение, както и заключенията на експертите относно връзката между състоянието на пълнолетното лице и способността му да се грижи за своите работи.

3.7.4 Преписки на органите по настойничество

Както беше отбелязано в част 3.5 по-горе, на изследователя на MDAC беше отказано да прегледа преписките на органите по настойничество, съхранявани в общинските администрации. В своите писма до изследователя на MDAC органите по настойничеството описаха съдържанието на преписките. Трябва да се имат предвид три важни факта. Преписките съществуват само в случаите, когато, първо, съдът е лишил пълнолетното лице от дееспособност, но не е назначил настойник, а вместо това е изпратил съдебното решение до органа по настойничество. Второ, не съществува механизъм, чрез който да се провери дали всички съдебни решения, изпратени до органа по настойничеството, са били получени от него, нито начин да се удостовери колко време е необходимо на органа по настойничеството да назначи настойник. Причината за това е, че в България няма така наречените „професионални настойници” и няма краен

²⁷³ Трудовите експертни лекарски комисии са органи, овластени да преценяват работоспособността на хората с увреждания в България. Те са подчинени на Министерство на здравеопазването и се намират в областните многопрофилни болници за активно лечение. Състоят се от 3 психиатри, които преглеждат лицето с умствено увреждане. В случаите, които не са така сериозни, ТЕЛК преглежда лицето и състоянието му на всеки 2 години. В случаите на тежко увредени лица, които са родени с увреждането, ТЕЛК може да издаде решение, което удостоверява, че лицето е инвалидизирано пожизнено. Решенията, издавани от ТЕЛК, са най-често използваните документи по време на производствата по запрещение.

срок за това производство. Трето, в някои общини просто не се водят преписки на органите по настойничество.

Според органите по настойничеството (за това няма потвърждение от MDAC) преписките, когато такива изобщо съществуват, съдържат:

- ⇒ Съдебно решение за лишаване на пълнолетното лице от дееспособност и за поставянето му/й под запрещение.
- ⇒ Молба за назначаване от потенциалния настойник.
- ⇒ Удостоверение за назначаване, което при необходимост да бъде представяно като официален документ от настойника.
- ⇒ Заповед на кмета за назначаване на настойника.
- ⇒ Годишни отчети от настойника за дейността му като такъв.
- ⇒ Протоколи от заседанията на органа по настойничеството.

В община Пазарджик годишните отчети на настойника трябва да съдържат неговото становище относно здравословното състояние на пълнолетното лице, условията му на живот, неговите доходи и разходи. В преписките също така би трябвало да има опис на имуществото на пълнолетното лице. Според писмените отговори на други органи по настойничеството тази практика не е разпространена.

В Плевен от потенциалния настойник се иска да представи писмени доказателства, че не е осъждан и не е бил подложен на наказателно преследване, както и документ, че не е регистриран в местната психиатрична клиника като лице с умствени увреждания. В допълнение към това органът по настойничеството в Плевен изисква декларация за имуществото на пълнолетното лице.

В район „Централен” в Пловдив от потенциалните настойници се иска да предоставят същите писмени документи, както в Плевен, но документите, доказващи липсата на психично заболяване и чистото съдебно минало трябва да бъдат представени от всички членове на настойническия съвет, а не само за настойника.

В район „Източен” в Пловдив в преписките се съхраняват копие от личната карта на пълнолетното лице, документът за установяване на уврежданията, както и документи от данъчната администрация за притежаваните от пълнолетното лице недвижими имоти и копие от личната карта на настойника. Интересно е да се отбележи, че единствено органът по настойничеството в район „Източен” в Пловдив изисква съседите да удостоверят, че не им е известно потенциалният настойник и/или заместник–настойник да е зависим от алкохола или че тези лица нямат добро поведение в собствените си семейства.

В Русе органът по настойничеството изисква опис на имуществото на пълнолетното лице, както и документи, показващи, че настойникът има чисто съдебно минало и не страда от психично заболяване. Органът по настойничеството в община Септември, подобно на този в Русе, изисква опис на имуществото на пълнолетното лице.

В някои общини в България се използва следният образец за годишен отчет на настойниците:

До Органа по настойничеството

Отчет от (име на настойника)

Адрес

Относно личността и собствеността на (име на пълнолетното лице)

Адрес

Съгласно чл. 126 от Семейния кодекс, представям отчета си като настойник за 200...г:

1. Относно лицето – пълно описание на физическото и психическото състояние на лицето, поставено под запрещение, придружено от следните документи:
 - ⇒ За малолетни лица и лица на възраст от 14 до 18 години – документ, подписан и подпечатан от класния ръководител.
 - ⇒ За деца, настанени в дом за социални грижи – подпечатан и подписан от администраторията на дома документ.
 - ⇒ За лица, поставени под запрещение – документ, изхождащ от настойническия съвет, който трябва да съдържа описание на отношението на настойника към пълнолетното лице (поведение, услуги и положени грижи и т.н.). В случаите, в които лицето, поставено под запрещение, е било в болница, се изисква документ, издаден от болницата.
2. Относно финансовите въпроси:
 - ⇒ Недвижими имоти – описание, брой, местоположение, прилага се и документ за собственост.
 - ⇒ В случаите, в които недвижимият имот е отдаден под наем – документ, удостоверяващ сумата на получения наем, както и срока на наемните отношения.
3. В случаите, в които лицето, поставено под запрещение, притежава земеделско стопанство или земя, следва да се опише и представи доходът, получен от тях.
4. В случаите, в които лицето, поставено под запрещение, получава пенсия, е необходимо да се представи подписан и подпечатан документ от Отдел „Пенсионно осигуряване“ за съответния период.
5. В случаите, в които е извършено разпореждане със собственост на лицето, поставено под запрещение, следва да се представят следните документи:

- ⇒ Договор за дарение, завещание, договор за продажба и други прехвърлителни сделки, изискващи нотариална форма – изисква се разрешение на районния съд.
- ⇒ Когато собствеността е била придобита от държавата или от община – изисква се да се приложи документ за това.

6. Друго имущество

- ⇒ Пари – необходимо е извлечение от банковата сметка.
- ⇒ Документи за всички закупени вещи на голяма стойност.
- ⇒ Лични вещи – опис.

Този отчет е представен заедно с всички приложени документи, подписан от всички членове на настоящия съвет.

Дата:

Подписи:

3.8 Наблюдения и заключения

3.8.1 Искова молба

Почти всички наблюдавани от MDAC дела за поставяне под запрещение бяха инициирани от роднините или директорите на домове за социални грижи. Три от случаите бяха инициирани от окръжни прокурори, десет – от съпруг или съпруга, докато в поне 40 от случаите исковата молба беше подадена от пълнолетни деца или родители на въпросното пълнолетно лице и в три случая – от племенници и братовчеди. Най-честият случай е, че лицата, които лично се грижат и живеят с пълнолетното лице, са тези, които започват производството.

Тъй като през 2003 и 2004 г. мнозинството от лицата от домове за социални грижи са били поставени под запрещение, имаше малък брой дела, инициирани от директорите на домове през 2005 и 2006 г. Някои директори бяха подали молби за преразглеждане на запрещението (11 случая в Старозагорския окръжен съд и два случая във Варненския).

Изглежда, че има стандартна процедура за подаване на иска, която се използва в цяла България. Част от нея е писмената искова молба, съдържаща някои относими сведения, като например описание на връзката между ищеца и пълнолетното лице, лични данни на пълнолетното лице, описание на фактите, свързани с историята на хоспитализацията, разяснение за моментното състояние на лицето, което му пречи да се грижи за себе си. С подаването на писмената молба ищецът обикновено моли съда да образува производство и да разпреди да се извърши оценка на недееспособността.

Много рядко – и главно при лица с психо-социални (психични) увреждания, в писмената молба се споменават сделки, сключени от лицето, които по мнението на ищеца не са в негов (на лицето) интерес. Пример за такива са продажбата на апартамент на много ниска цена или похарчването на цялата пенсия на лицето за цигари и алкохол.

От всичките 73 прегледани дела:

- ⇒ 30 бяха образувани за поставяне под запрещение на лица с интелектуални увреждания.
- ⇒ 20 се отнасяха до лица, които страдат от шизофрения, епилепсия или биполарно разстройство.
- ⇒ 20 се отнасяха до лица, които страдат от деменция или болест на Алцхаймер.
- ⇒ 3 се отнасяха до лица, които имат тежка мозъчна травма, която е довела до изпадане в кома или до пълна загуба на двигателните функции (като това е станало в един случай на отравяне).²⁷⁴

Към исковата молба често има приложени медицински документи, издадени от ТЕЛК, които сочат, че пълнолетното лице е с доживотно увреждане.

3.8.2 Призоваване и право на участие в съдебните производства

Проучването на MDAC показва, че поне в 2 случая, свързани с лица, които живеят в социални домове или психиатрични клиники, пълнолетните лица не са подписали призовките за делата за поставяне под запрещение. Това показва, че тези лица не са били уведомени за съдебните производства, образувани срещу тях. Двете лица, неподписали призовките, бяха в една и съща психиатрична клиника в Раднево. Психиатричната болница в Ловеч, например, както и тази в Карвуна имат различна практика. В тези две болници призовките често се подписват от служител, чието име и длъжност често не могат да бъдат идентифицирани, тъй като почеркът на лицето е нечетлив или подписалите лица никога не отбелязват длъжността, която заемат в болницата. Практиката е пълнолетните лица да бъдат довеждани в съда за първото заседание, независимо от това дали са подписали призовката си лично. Те обаче никога не се довеждат на последващите заседания.

След подаването на исковата молба минава месец до момента на първото заседание. Междувременно съдът изпраща призовки до страните, които ги получават между 14 и 20 дни преди съдебното заседание. В два или три случая, когато

²⁷⁴ Броят дела може да не е абсолютно точен, тъй като бе трудно да се разбере каква е диагнозата на лицето (особено по делата, по които бе наблюдавано само първото заседание и лицето бе между 50 и 60 годишно. Тези лица биха могли да имат психо-социално (психично) увреждане или деменция, или и двете, но това не бе споменавано по време на заседанията).

пълнолетните лица или техните роднини не са били намерени и съседите са отказали да получат призовките, кметът на селото ги е подписал и е уведомил страните за заседанието.

В 24 от прегледаните дела, самата призовка съдържа информация относно местонахождението на съда, дата и часа на заседанието, номера на делото, името на призоваваното лице, неговия/нейния адрес и процесуалното качество, в което се явява (пълнолетно лице/ищец/експерт/свидетел). На обратната страна на призовката са цитирани разпоредби от Гражданско-процесуалния кодекс относно призоваването.

Поневпът случая и щитите не бяха подали информация относно местонахождението на пълнолетното лице, чието запрещение се иска, въпреки че те самите бяха дали съгласието си лицето да постъпи в болница или бяха извикали органите на полицията, с чиято помощ да го отведат в болница. Такива случаи са рядкост и изглежда, че нередовното призоваване се среща по-често при пълнолетни лица с психо-социални (психични) увреждания, отколкото при лица с интелектуални увреждания. От наблюдението на съдебни заседания и преглеждането на съдебни дела се установи, че лицата с интелектуални увреждания са довеждани в съдебната зала от техните роднини/родители и по време на съдебните заседания или от показанията на свидетелите (които обикновено са съседи) ставаше ясно, че тези лица живеят със семействата си, докато лицата с психо-социални увреждания се довеждат в съда от болници или, както се разбираше от делата, те бяха живели в болница дълго време.

Най – често срещаният начин да се призове в съда пълнолетен, е да му се изпрати призовка в дома му или в институцията, в която е задържан. Обикновено служител на съда връчва призовката лично на пълнолетното лице. Въпреки това, налице са няколко проблема с призоваването:

- Призовките често се получават от лице, различно от пълнолетното лице, защото то не може да бъде намерено (или са положени малко усилия за намирането му) или се смята, че лицето не е в състояние да разбере значението на призовката и да я подпише.
- В случаите, в които роднините, живеещи заедно с пълнолетното лице, подават исквата молба, призовката се подписва от същите тези лица, но от името на пълнолетното лице. В осем от общо тринадесет случая призовките бяха получени и подписани от майката на пълнолетното лице или друг роднина, който е живее в същата къща/апартамент. В няколко случая призовката беше подписана от съседите.
- Призовката не съдържа информация относно характера на делото и правата на пълнолетното лице. Така, дори и пълнолетното лице да е информирано за съдебното заседание, много е вероятно той или тя да няма ни най-малка

представа относно естеството на това заседание, защо се изисква от него да участва в производството и какви права има в него. Както беше отбелязано по-горе, хората предполагат, че са викани от съда, за да бъдат наказани.

Само в три от общо 73 случая пълнолетните лица бяха представлявани от адвокати. В другите случаи пълнолетното лице, ако изобщо присъстваше на заседанието, бе придружавано от свои роднини или от служители от дома за социални грижи, в който лицето живее. От наблюдаваните съдебни заседания и прегледаните съдебни дела стана ясно, че дори ищците не са добре информирани относно това какво се цели с едно успешно завършило производство за поставяне под запрещение. Те често започват такъв тип производство, за да могат да представляват пълнолетното лице в бюрократични процедури (във връзка с пенсии, социални добавки, инвалидни колички, подписване на данъчни декларации и т.н.) или за да отнемат от лицето имот или някакъв доход.

Изключително интересно е да се отбележи обяснението, което съдиите дават на пълнолетните лица, на които предстои поставяне под запрещение. Първо, съдиите питат пълнолетното лице дали знае защо се намира в съдебната зала. По време на проучването изследователят на MDAC отбеляза голямо разнообразие от отговори. Преобладаващото впечатление е, че пълнолетните лица не са наясно с характера на делото. Също така, пълнолетните лица, на които им предстои да бъдат поставени под запрещение, не остават с впечатлението, че съдията по делото ще решава дали те да бъдат поставени под запрещение или не. Това не е изненадващо, тъй като съдиите просто обявяват, че делото се гледа с цел да се избере и назначи настойник. Следващият диалог от съдебната зала, проведен на първо заседание, ясно разкрива това:

<i>Съдията</i>	Здравей Мария, къде се намиращ сега?
<i>Пълнолетното лице</i>	Съдебна зала.
<i>Съдията</i>	Знаеш ли защо си тук?
<i>Пълнолетното лице</i>	Обяснете ми защо!
<i>Съдията</i>	Тук си, защото се нуждаеш от лице, което да бъде назначено да се грижи за твоите интереси – лични и финансови.
<i>Пълнолетното лице</i>	Мога да се грижа за себе си. ²⁷⁵

На същия ден имаше друго дело, отново първо заседание, на което беше проследен следният диалог:

²⁷⁵ Старозагорски окръжен съд, 31 май 2006 г., дело 359/06.

<i>Съдията</i>	Здравей, Стефан! Защо си тук?
<i>Стефан</i>	За да се откажа от продажбата на апартамента ми.
<i>Съдията</i>	Трябва да определим лице, което да се грижи за теб – това е целта на делото.
<i>Стефан</i>	Но дъщеря ми се грижи за мен.
<i>Съдията</i>	Съгласен ли си, че някой друг трябва да се грижи за твоето имущество, апартамент ...
<i>Стефан</i>	Аз мога да правя това, готвя, пера, мога да се справям с всичко сам, през деня ходя в градския парк да играя шах, не пия и не пуша.
<i>Съдията</i>	Ще разпоредя да те прегледат.
<i>Стефан</i>	Не може ли да избегнем това? Няма нужда да се плаща на лекар, това е загуба на пари.
<i>Съдията</i>	Нека чуем мнението на експерта. ²⁷⁶

В 55 случая (от които има информация за второто заседание по делото) пълнолетните лица, предложени за поставяне под запрещение, не присъстваха на второто заседание, което обикновено е и последно. Трите изключения са с лица, които сами си бяха наели адвокати и в крайна сметка не бяха поставени под запрещение.

В хода на производството пълнолетните лица не са информирани за това, че могат да представят свои доказателства или да призовават свидетели. Изследователят на MDAC остана с впечатлението, че пълнолетните лица се възприемат от съдията, експертите и другите участници в производството като лица, чиято единствена роля и чието единствено право е пасивно да бъдат изслушани, докато съдията ги разпитва в първото заседание.

Според съдебните дела съдът е приел, че пълнолетните лица са били редовно призовани за второто и следващите заседания само заради това, че те са присъствали на първото заседание, на което е било насрочено второто.

Рядък случай измежду прегледаните и наблюдавани дела беше един, в който, въпреки че лицето нямаше адрес за призоваване, то беше наело адвокат и успя да вземе участие във всички заседания по делото. В крайна сметка лицето не беше поставено под запрещение, тъй като целта беше да се отнеме имот, наследен от него и сестра му, а не да му се помогне да се грижи за интересите си по най-добрия начин.

²⁷⁶ Старозагорски окръжен съд, 31 май 2006 г., дело 356/06.

Примерно дело

В един от наблюдаваните от МДАС случаи жена е подала искова молба до Пловдивския окръжен съд за поставяне под запрещение на нейния 53-годишен брат.²⁷⁷ Мъжът беше изоставил жилището си и живееше в камцион. Той не беше призован за първото заседание, състояло се на 17 ноември 2005 г. Пълнолетното лице присъстваше заедно с адвоката си, а освен това имаше адвокат, който представляваше ищеца. Адвокатката на пълнолетното лице оспори факта, че клиентът ѝ има психично заболяване. И двамата адвокати поискаха от съда да разпреди експертиза (оценка на недееспособността) и всеки от тях искаше призоваването на двама свидетели. Съдът разпреди оценка на недееспособността и допусна по един свидетел на всяка от страните. Ищецът представи медицински документи от хоспитализациите през 1998 и 2003 г.

Диагнозата на пълнолетното лице беше F. 10 от МКБ-9 (алкохолна зависимост и в резултат на това разстройство на личността) и то беше лекувано с халоперидол, хлоразин, акинетон, карбамазепин. Оценката на недееспособността беше извършена на 6 декември 2005 г. и установи нормален интелект, леки нарушения на паметта, затруднена концентрация и като цяло добра ориентация. Лицето беше регистрирано при личния си лекар като алкохолик и беше хоспитализирано три пъти, но след 2003 г. вече не беше, а по време на изследването имаше разстройство на личността и беше в състояние да разбира и ръководи поведението си.

На 9 декември 2005 г. адвокатите получили експертното заключение. На следващото заседание, което било на 10 януари 2006 г., адвокатът на ищеца поискал цялата медицинска документация от хоспитализирането през 1998 г. да бъде разгледана от експерта. Адвокатът на пълнолетното лице възразил срещу това, тъй като лицето било преглеждано един месец преди съдебното заседание и той се осанял на състоянието на лицето в момента, а не на минали негови състояния. Съдът се съгласил, че експертът трябва да разгледа предложените документи.

Съдът разпитал двама свидетели. Свидетелят на ищеца твърдял, че през 2003 г., когато лицето е било в психотично състояние, именно той го е закарал до болницата, а след това лицето не си е спомняло за съществуването на това негово състояние. Свидетелят на пълнолетното лице твърдял, че е негов съсед (въпреки че по това време пълнолетното лице живее в камцион на улицата) и че са се срещали веднъж седмично, за да пият заедно и пълнолетното лице не е създавало никакви проблеми. Адвокатът на ищеца предложил съдията да постави пълнолетното лице под ограничено запрещение, но адвокатът на пълнолетното лице и прокурорът били против това предложение.

²⁷⁷ Дело 3014/05.

Съдебното решение е издадено на 31 март 2006 г. и постановява, че „пълнолетното лице има психично заболяване, но не е неспособно да се грижи за себе си. Той разбира и възприема околната среда и може да се грижи за интересите си – едно от доказателствата е че е наел адвокат. Поради това той не би трябвало да бъде поставян под запрещение”.

Друг пример на злоупотреба с цел прехвърляне на собственост беше дело No. 3045/05 в Пловдив:

35-годишен мъж бе подал искова молба до окръжния съд срещу своята 61-годишна майка, която по това време е в психиатрична болница. В исковата молба се твърди, че синът се грижи за майка си, тъй като тя има параноидна шизофрения в ремисия. От 2000 г. насам тя била живяла почти по цяла година в психиатрия, тъй като не можела да се грижи за себе си и да общува. На 24 ноември 2005 г., 20 дни след подаването на исковата молба, се е състояло първото заседание. Била е изпратена призовка в болницата, но според получения оттам отговор, майката не е била в болницата до 23 ноември, тъй като уреждала имуществени въпроси. Така заседанието било отложено, тъй като тя не присъствала на него.

Жената беше работила като медицинска сестра в болница почти 10 години (към делото бе приложен документ, доказващ това). Преди това е работила четири години като сестра в клиника. Психиатричната болница е изпратила писмо, доказващо че тя е живяла там от 2003 г. и че всеки път, когато тя искала да се върне да живее в апартамента си в Пловдив, нейният син я тормозел физически и психически, защото искал от нея апартамент. Според медицинската документация жената развила психично заболяване след 1986 г., когато починал съпругът ѝ. Тя развила параноя и била приета в болница през 1987 г. През 2001 г. къщата им изгоряла и те със сина ѝ започнали да живеят в апартамент. Синът започнал физически да я малтретира. Повече от година тя живяла с братовчедка си в нейния апартамент, после отново се преместила в своя апартамент и през август 2002 г. взела свръхдоза медикаменти. Синът е алкохолик от 2000 г. Синът признал пред лекарите, които я прегледали първи след последния побой през ноември 2003 г., че е пил много, за да се успокои (към делото беше приложен документ за нейната травма). Няколко от ребрата ѝ били счупени, за известно време била в кома, имала контузии по цялото тяло и т.н.

На 10 януари 2006 г. пълнолетното лице и адвокатката ѝ, както и адвокатът на ищеца били в съдебната зала. Всички те представили писмени доказателства. Съдът разпитал жената и тя обяснила, че нейният син е започнал производството, за да придобие една трета от къща и малък апартамент, който имали. Между другото, тя заявила, че взема лекарства, чувства се по-добре, получава месечна пенсия от около 85 Евро и живее в защитеното жилище. Тя признала, че дори не иска пари за наем от сина си, тъй като се страхувала от него.

Психиатричният преглед стигнал до заключението, че майката се държи адекватно, по социално приемлив начин, разбира всичко, има добра ориентация, грижи се за всичко в живота си и не би трябвало да бъде поставена под запрещение. Двата адвокати получили заключението на 30 януари 2006 г. Бил разпитан един свидетел – дъщерята и тя заявила, че майка ѝ се грижи отлично за себе си, но има проблеми със сина си. Дъщерята разказала един случай, когато майката е била малтретирана. Тя твърдяла, че в основата на делото стоят финансови интереси. Съдът решил, че, въпреки че жената е психично болна, не е необходимо поставянето ѝ под запрещение.

Въпреки че по тези дела резултатът е отхвърляне на искането за поставяне под запрещение, очевидно е, че самите пълнолетни лица фактически не участват в производствата. Поразително е също така колко е било трудно да се докаже, че тези хора са способни да се грижат за себе си, въпреки психичното заболяване и въпреки факта, че имат адвокати. Също така, във второто дело, нито съдията, нито прокурорът иницират производство за разследване на сериозните твърдения за насилие над майката от нейния син, за което в съдебната зала са били представени доказателства, подкрепени от писмени документи. Това противоречи на общото правно задължение на всеки в България, който има сведения за извършено престъпление да сигнализира полицията или прокуратурата. Тези случаи показват също, че лицата с психо-социални (психични) увреждания са уязвими от насилие и че е почти невъзможно за тях да се предпазят от него, дори и да са способни да разбират, да говорят от свое име и да използват средствата за защита в един съдебен процес. Накрая, от тези дела се вижда колко големи усилия трябва да положи пълнолетното лице, за да се защити от злоупотреби и ненужни иски молби за поставяне под запрещение.

Що се отнася до избора на настойник, от изследването стана ясно, че не се взема предвид мнението на пълнолетното лице. С времето е станало обичайна практика за настойници да бъдат назначавани родителите на пълнолетните лица в случай че те са подали исковата молба за поставяне под запрещение. Същото се отнася за децата на родители с деменция. В по-голяма част от случаите съдебните решения не бяха получени от пълнолетното лице, нито имаше доказателства, че лицето знае за поставянето му под запрещение. Съдебните решения бяха получени от роднини, които живеят на същия адрес и които са иницирали производството. Що се отнася до лицата в социални домове, съдебните решения бяха получени от администрацията. При това положение, много рядко лицата в тях при запитване можеха да кажат дали са поставени под запрещение и кой е настойникът им.

3.8.3 Процесуално представителство

Пълнолетните лица, предложени за поставяне под запрещение, нямат право на безплатна и ефективна правна помощ, нито получават такава. В поне 50 случая от общо 73 ипците бяха наели адвокат, но само в три случая пълнолетното лице

имаше адвокат. Вероятно не е случайност, че тези три лица в крайна сметка не бяха поставени под запрещение. Останалите 70 пълнолетни лица, които не бяха представлявани в процеса, бяха всичките поставени под запрещение.

В интервютата съдините казаха, че смятат, че пълнолетните лица се нуждаят от процесуален представител, но законът не предвижда това. Съдините продължиха с това, че роднините се грижат за пълнолетните лица така или иначе и съдебният процес е просто една формалност.

3.8.4 Принудително задържане

Въпреки че изследването показва, че пълнолетните лица не се задържат с цел извършване на експертиза, някои лица се намираха в психиатрични болници или социални домове по времето, когато беше образувано делото за поставяне под запрещение. В такива случаи редовното призоваване изглежда почти невъзможно и така възможността пълнолетното лице да участва е застрашена. В допълнение към това, от администрацията на някои болници и социални домове не отговориха навреме на поканата за преглед/експертиза. Това допълнително забавя производството и не оставя възможност пълнолетните лица да поискат експертизата да бъде извършена от избран от тях експерт.

Експертите рядко пътуват до мястото, където живее пълнолетното лице, за да извършат оценката на недееспособността. Единственият, който пътуваше, беше един психиатър от Стара Загора, който там често беше назначаван да участва в дела за поставяне под запрещение. Мнозинството от експертите очакват пълнолетните лица да идват в техните кабинети, което често не се случва поради такива пречки като невъзможност за плащане на транспортни разходи, невъзможност за движение на болни на легло или с физически увреждания, недостъпност на сградите и т.н.

3.8.5 Представяне и оспорване на доказателства

Забележително е разкритието, че единствените дела, по които пълнолетните лица представиха доказателства, бяха трите случая (от общо 73), в които лицата бяха представлявани от адвокати. Във всички останали случаи стана ясно, че:

- Пълнолетните лица не бяха информирани за правото си да представят доказателства и да оспорват доказателствата на ищеца.
- Повечето от пълнолетните лица не бяха наясно каква е целта на делото.
- Пълнолетните лица разчитаха на ищците (роднини или директори на социални домове) да им дадат някакви сведения за процедурата за поставяне под запрещение, включително датите на съдебните заседания и би било почти немислимо пълнолетните лица на практика действително да представят или оспорват доказателства.

3.8.6 Как съдиите решават делата

Както беше посочено по-горе, българското законодателство допуска съдът да лиши пълнолетно лице от правна дееспособност дори в случаите, в които не е извършена експертиза. Остава въпросът: при липсата на експертиза за оценка на недееспособността как всъщност съдиите решават делата? Интервюираните от изследователя на MDAC съдии признаха, че никога не са били обучавани как да разпитват лица с интелектуални увреждания или психо-социални (психични) увреждания. Това, което те правят, се основава на догадки и практиката на други съдиища. Както бе отбелязано по-горе, в началото на първото заседание съдията разпитва лицето. Ето няколко примера как става това:

Дело №. 3157/05 на Пловдивския окръжен съд, лицето е 27-годишна жена с интелектуално увреждане („с вродена умствена изостаналост. Диагноза: олигофрения“)

Съдията	На колко си години?
Пълнолетното лице	(мълчание)
Съдията	Коя дата е днес?
Пълнолетното лице	(мълчание)
Съдията	Колко е часът?
Пълнолетното лице	(мълчание)
Съдията	Какво прави днес? А вчера?
Пълнолетното лице	(мълчание)
Съдията	Имаш ли пари?
Пълнолетното лице	(мълчание)
Съдията	Пенсия?
Пълнолетното лице	(мълчание)

Дело № 3288/05 на Пловдивския окръжен съд, лицето е 18-годишен мъж с интелектуално увреждане (диагноза – олигофрения, агресивен спрямо роднините си); в решението си от 2003 година ТЕЛК го определя като пожизнено инвалидизиран.

Съдията	Как се казваш?
Пълнолетното лице	(казва името си)
Съдията	Кой е това? (посочва майка му)
Пълнолетното лице	Майка ми. (името на майката)

<i>Съдията</i>	А това? (посочва сестрата)
<i>Пълнолетното лице</i>	Сестра ми. (името на сестрата)
<i>Съдията</i>	Къде живееш?
<i>Пълнолетното лице</i>	(казва улицата и номера)
<i>Съдията</i>	С кого?
<i>Пълнолетното лице</i>	С майка ми в Пловдив.

На лицата с интелектуални увреждания често се задават въпроси за техните имена, адрес, възраст, способност да четат и пишат, способност да използват тоалетна, да се обличат и да боравят с пари. В около 10 от общо 30 случая на лица с интелектуални увреждания ставаше въпрос за млади хора, които не можеха да отговорят на тези въпроси или изобщо не можеха да говорят. За някои от тях роднините им казваха на съдията, че разбират всичко, но не могат да говорят. Въпреки това, съдията правеше опит да ги разпита.

На лицата с деменция в началото обикновено се задаваха въпроси за възрастта и семейството им. Разпитът обикновено приключваше, когато съдията видеше, че лицето не разпознава децата си, които бяха в съдебната зала и не може да каже кога е родено или къде живее.

Лицата с психо-социални (психични) увреждания се разпитват от съда около 10 минути. Ето пример за такъв разпит:

Дело № 951/06 на Варненския окръжен съд, лицето е 38-годишен мъж, който е на лечение в болница.

<i>Съдията</i>	Как се казваш?
<i>Пълнолетното лице</i>	(казва името си)
<i>Съдията</i>	Кога си роден?
<i>Пълнолетното лице</i>	18 март 1969.
<i>Съдията</i>	Къде живееш постоянно?
<i>Пълнолетното лице</i>	(казва името на улицата)
<i>Съдията</i>	Сам ли живееш?
<i>Пълнолетното лице</i>	Не, с майка ми и баща ми. Те се грижат за мен.
<i>Съдията</i>	Защо се нуждаеш от грижи?
<i>Пълнолетното лице</i>	Защото не знам как да харча пари.
<i>Съдията</i>	Защо?
<i>Пълнолетното лице</i>	Защото обичам да плащам сметките на хора, с които ходя на ресторант и освен това те така искат.

<i>Съдията</i>	Работиш ли?
<i>Пълнолетното лице</i>	Не, не мога да работя, защото не съм работил вече 10 години. Само ходя в парка близо до нас.
<i>Съдията</i>	Имаш ли приятели?
<i>Пълнолетното лице</i>	Не, нямам приятели, нито пък приятелка.
<i>Съдията</i>	Купуваш ли си храна и т.н.?
<i>Пълнолетното лице</i>	Не, майка ми пазарува, тя взема парите и купува всичко необходимо.
<i>Съдията</i>	Кой ти готви?
<i>Пълнолетното лице</i>	Майка ми готви и аз ям заедно с нея. Помагам ѝ да бели картофите, да мие чиниите и да полива цветята. Но за личната ми хигиена се грижа сам.
<i>Съдията</i>	Коя дата е днес?
<i>Пълнолетното лице</i>	21 юни 2006 г.
<i>Съдията</i>	Къде се намиращ?
<i>Пълнолетното лице</i>	В окръжния съд във Варна.
<i>Съдията</i>	От къде идваш?
<i>Пълнолетното лице</i>	От психиатричната болница в Карвуна.
<i>Съдията</i>	Болен ли си?
<i>Пълнолетното лице</i>	Да, имам шизофрения.
<i>Съдията</i>	Вземаш ли лекарства?
<i>Пълнолетното лице</i>	Да, постоянно. Но искам да се прибирам след делото.
<i>Прокурорът</i>	Къде би отишъл?
<i>Пълнолетното лице</i>	В болницата.
<i>Съдията</i>	Принудително ли те лекуваха там?
<i>Пълнолетното лице</i>	Мисля, че да, не си спомням добре. Прекарах там 22 дни, а преди това бях 40 дни в диспансера във Варна.

По това дело голяма част от информацията за пълнолетното лице бе получена от неговия баща, който бе разпитан като свидетел. Той обясни, че в детските си години мъжът паднал от едно магаре и след това имал говорни проблеми, но невролозите му помогнали да се справи с този проблем. После в казармата, няколко войници го пребили, след което той бил хоспитализиран за първи път поради психично заболяване. От тогава е бил хоспитализиран осем пъти. Според свидетелските показания понякога той общувал с Луи XIV и с елфи, не знаел какво говори, държал се глупаво, ставал агресивен и заплашвал майка си, съседите, брат си заплашвал с нож, не си вземал лекарствата и пиел алкохол. Според бащата синът му не можел да живее сам, защото ако имал 100 лева сутринта, до вечерта ги

похарчвал. Въпреки всичко, той каза, че мъжът можел да борави с пари, можел да пазарува, бил завършил гимназия, бил работил като сервитьор, бил женен и имал дъщеря, която живеела с майка си, след като той се разболял.

Единствената причина за поставяне под запрещение, посочена от бащата беше, че така синът му няма да харчи пенсията си за алкохол. Съдията не се опита да разбере какво мисли пълнолетното лице за твърденията на бащата и не му предостави възможност да ги коментира, да възразява срещу свидетелските показания и да призовава свидетели. Показанията на бащата не позволяваха да се направи заключение дали синът му не може да борави с пари и дали има желание и възможност да работи. В този случай съдията отново не обясни на пълнолетното лице целта и последиците от производството, а лицето не беше информирано за неговите права в процеса. В крайна сметка, цитираният разпит се оказа достатъчен, за да може съдията да получи лични впечатления за лицето и да вземе решение. За съжаление, съдът не отговори на писмото на изследователя на MDAC от януари 2007 г. за съдържанието на решението по това дело.

3.8.7 Експертиза

Обикновено, за да се лиши едно лице от дееспособност, се изисква от съда да извърши оценка на неспособността му да се справя със собствените си дела. Свидетелите най-често са или членове на семейството, които се грижат за лицето, или хора, които познават добре лицето, като например съседни, социални работници, служители в местната община. Тяхната роля е да представят свои наблюдения за поведението на лицето. Често те описват действия на лицето като “психотични”, когато това се отнася за лице с психо-социално (психично) увреждане, и като “безпомощни”, когато се отнася за лица с деменция или интелектуално затруднение.

Оценката на неспособността би трябвало да съдържа подробен преглед на състоянието на лицето и на неговото заболяване, настоящото му състояние, свидетелските показания и медицинската документация. Експертът предлага или да не се поставя лицето под запрещение, или форма на запрещението, съответстваща на находките от експертизата. Във всеки случай, в който е извършена експертиза, съдията следва заключението на експерта и в повечето случаи се съобразява с желанията на ищеца.

В много от делата за хора с интелектуални затруднения, наблюдавани от изследователя на MDAC, не е извършена медицинска експертиза. Фрапиращ пример за подобна практика е поставянето под запрещение на 10 млади хора от социален дом през 2004 година с едно съдебно заседание за всички, на базата на интервю с трима от тях и медицински документи, представени от администрацията в дома.²⁷⁸

²⁷⁸ Дела с номера 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169 от 2003 г., и 45 и 48 от 2004 г. Заседанието се състоя на 5 март 2004 г.

Дело, в което имаше груба оценка на неспособността за грижа за собствените работи, бе относно госпожица С. в Пловдивски окръжен съд.²⁷⁹ Тя е 45-годишна жена, родена с мозъчна травма, диагностицирана през 1996 г. с епилепсия след прекарана церебрална парализа и с “дебилност” пожизнено. Когато жената е била интервюирана от съда, тя нарекла майка си своя леля и казала, че тя самата е на три години. Прокурорът ѝ показал 20 лева и тя ги разпознала като 1 лв. Брат ѝ бил изслушан като свидетел и той твърдял, че сестра му е неспособна да се грижи за себе си, не може да се храни и движи без помощ. След 10-минутно заседание, съдията решил да не търси повече доказателства и веднага постановил решение за поставяне на госпожица С. под пълно запрещение.

Делото на господин Ф. е пример за това как експертите оценяват способностите на лице с интелектуално затруднение.²⁸⁰ Господин Ф. е 60-годишен мъж, диагностициран през 1978 г. с “умерена олигофрения – тежка дебилност и епилепсия”. Медицинска експертиза е била назначена от съда, но господин Ф., въпреки че е бил поканен от експертите, не е бил настанен в болница за извършване на експертиза. След година експертизата е била извършена от психиатър и психолог, които установили, че господин Ф. никога не е посещавал училище и не може да общува. Не е приемал лекарства като дете и юноша, но след 1995 г. е започнал медикаментозна терапия. Той не е ориентиран правилно за време и пространство, не е критичен към състоянието си, има налудни идеи и “паметта и интелектът му са развити на ниво тежка дебилност”. Той не бил способен да се изразява правилно и да тъкува поговорки. Не знаел колко пръста има на ръцете, не познавал стойността на парите, не помнел важни дати, не можел да посочи имената на най-близките си роднини. Съдът поставя господин Ф. под пълно запрещение, без да уточнява от каква точно помощ се нуждае господин Ф. ежедневно.

В осем от всички прегледани (архивирани) дела²⁸¹ и в три от наблюдаваните относно хора с интелектуални затруднения (освен в делата за 10-те лица от социален дом, споменати по-горе²⁸²), не е изисквана и извършвана медицинска експертиза. Лицата ответници са винаги с интелектуални затруднения и едно е имало деменция. Все пак има регионални различия в подхода. В Пловдив съдиите не назначават експертиза в някои случаи на умерена умствена изостаналост, докато в Ловеч, Стара Загора и Варна съдиите назначават експертизи дори в такива случаи.

В останалите прегледани (архивирани) дела експертизата е извършена от психиатър от местната психиатрична болница или друго лечебно заведение. Съдейки по документите, приложени към папките по делата, лекарите обикновено проверяват най-напред цялата медицинска документация като

²⁷⁹ Дело No. 3094/05.

²⁸⁰ Дело No. 2960/05, образувано на 21 октомври 2005 г. от Пловдивски окръжен съд.

²⁸¹ Това бяха дела с номера 3288/05, 3157/05, 3094/05, 3352/05, 3387/05, 237/05 в Пловдивски окръжен съд и дела с номера 944/05 и 364/05 в Старозагорски окръжен съд.

²⁸² Това бяха дела с номера 660/05, 714/05 и 774/05 във Варненски окръжен съд.

решение на ТЕЛК и медицински картони и събират информация от роднината, който придружава лицето на прегледа. След това лекарят интервюира лицето. Понякога лицето се преглежда и от психолог, който оценява коефициент за интелигентност, памет, внимание, възприятия, представи и реч. Прегледът, който струва между 50 и 70 лв.,²⁸³ се заплаща от съда и самата експертиза е около 3 страници формат А4. Някои експертизи (но не всички) споменават, че експертите са отделили приблизително два часа за преглед на лицето и три часа за преглед на документацията. Заплащането на час е между три и десет лева.

Експертизата разглежда основно три проблема. Експертите би трябвало да установят:

- ⇒ Дали лицето има интелектуално затруднение или психо-социално (психично) увреждане.
- ⇒ Дали лицето е способно да разбира свойството и значението на своите действия и да ги ръководи.
- ⇒ Дали са изпълнени медицинските критерии за поставяне под запрещение.

Експертите обикновено не представят пред съдията много подробности относно експертизата. Те най-общо посочват, че потвърждават заключението в нея, споменават диагнозата и описват поведението на лицето, прогнозата и предложената форма на запрещение. Техните изявления не продължават повече от три минути и обикновено към тях няма въпроси. Изследователят на MDAC установи, че експертите показват недостатъчно познаване на законодателството относно запрещение и имат бегла представа за последствията от техните становища. Единственият експерт, който извършва задълбочена работа бе психиатър експерт по повечето от делата за запрещение в Старозагорския окръжен съд. Той беше и единственият експерт, който съставя списък с часовете, отделени за извършване на експертизата и можеше да обясни в подробности какво точно съдържа тя като процес.

Изследователят на MDAC наблюдава съдебно заседание в Старозагорския окръжен съд на 31 май 2005 г.²⁸⁴ Заседанието бе второ по дело за мъж на около 65 години, който е бил настанен на задължително лечение за 2 месеца в психиатрична болница. Мъжът не присъстваше в залата, въпреки че според съдията е бил редовно призован. Адвокатът на ищеца, прокурорът и психиатърът, извършил експертизата на лицето, бяха в залата. Страните дадоха ход на делото. Експертизата бе предадена на съда предварително, както и съдебното решение за настаняване на задължително лечение от 2005 г. Дотогава мъжът не е бил хоспитализиран. Подолу е цитиран разпит от съдебната зала. Това бе най-дългият разпит на вещо лице (ВЛ), на което изследователят на MDAC е присъствал по време на изследването.

²⁸³ Това са 26 до 36 Евро (по курса на Българска Народна Банка през май 2007 г.).

²⁸⁴ Дело No. 292/05.

- ВЛ* Поддържам заключението на експертизата, извършил съм личен преглед на лицето в болницата. Лицето е в състояние да се грижи за себе си. Има душевна болест – с пристъпен ход на протичане. В началото е имал налудни идеи и халюцинаторни изживявания. В периода, когато бе прегледан от мен, налудните идеи са избледнявали; агресията му ескалира най-вече в отношенията му с роднините, което причинява социална дисфункция. Аз извърших прегледа след месеци активно лечение и симптомите на заболяването бяха дезактивирани, но флукутацията може да се забележи дори в свидетелските показания. Той е сподредено поведение, критичен е към заболяването си, не приема, че се налага сега лечение. Налице е нормално психологическо преработване на конфликтни ситуации в семейството, спазва болничния режим, настанен е на задължително лечение и така на всеки три месеца трябва да се преразглежда състоянието му и основанието за продължаването му. Предстои преглед на задължителното настаняване да се проведе през юни 2005 г. Лицето има 60% намалена работоспособност, има 22 г. трудов стаж, от експертна гледна точка дееспособността на лицето е съхранена.
- Съдия* Приемаването на алкохол влияе ли някак на протичане на заболяването?
- ВЛ* Пациенти в манийно състояние са емоционално приповдигнати и тогава употребяват алкохол.
- Съдия* Но не е водещо?
- ВЛ* Не.
- Съдия* Опасен ли е той?
- ВЛ* Да.
- Съдия* Обострят се пролет и есен, както се вижда и от свидетелските показания.
- ВЛ* Характерно е за психичното заболяване, което е зависимо от слънцестоеенето и сезоните.
- Съдия* Има ли промяна на личността при лицето?
- ВЛ* Винаги настъпва промяна на личността, но това не означава, че е нужно поставяне под запрещение.
- Адв.ищец* С какви медицински документи работихте в болницата?
- ВЛ* Всички медицински документи, ЛАК.
- Адв.ищец* Видяхте ли справка относно предишни престои и лечение на лицето в болницата?

- ВЛ* Ако сте адвокат, трябва да сте запознат с чл. 147 от Закона за здравето, в който се казва, че експертното заключение не трябва да се базира на данни от минали заболявания. Аз не нарушавам закона и правя преценка за способностите по скала Global Function System.
- Съдия* Не влияе ли предписната хоспитализация?
- ВЛ* Акцентът на моето заключение пада върху актуалното състояние на пациента.
- Адв.ищец* Все пак това е свързано с развитието на болестта – от 1988 г. до момента има 10 хоспитализации за средно по около 6-7 месеца. Как вещото лице коментира това?
- ВЛ* Съдът не ми е дал документ, който позволява да се ровя във всички документи за лицето в болницата.
- Съдия* Съдът е дал възможност да се прегледат всички документи в болницата. Те са длъжни да оказват съдействие на съда.
- ВЛ* Запознат съм с факта на предписни заболявания и хоспитализации на лицето, но това са минали състояния и не могат да дадат отражение върху моето заключение.
- ВЛ* Когато болестният процес засяга структурата на личността и тя не може да се справя с бита и средата, тогава експертите казват, че са засегнати базисни годности на личността за адаптиране и функциониране и че личността не може да се справя. Но сега не констатирам личностов упадък от такъв порядък. Практиката сочи, че в над 90% от случаите, решението на съда е дефинитивно до края на живота на личността.
- Адв.ищец* Овладяно ли е състоянието на болния в болницата?
- ВЛ* Да.
- Адв.ищец* Нужно ли е извън болницата болният да взима лекарства?
- ВЛ* Това трябва да определят лекуващите го лекари. Има два подхода към лечението на биполярното разстройство – да се взимат медикаменти постоянно и профилактично и да се приемат спешно при първи симптоми в условията на спешна интервенция. По-често се прилага първият подход. Дават се тимостабилизатори, които да влияят на настроението.
- Съдия* Как ще коментирате свидетелските показания?
- ВЛ* Чел съм ги и съм ги цитирал дори в заключението си.
- Съдия* Може ли да се говори за неадекватност?
- ВЛ* Свидетелите споделят повишена конфликтност на пациента и основателно се страхуват.

- Съдия* Критичен ли е пациентът и в този смисъл опасен ли е?
- ВЛ* Личният избор е важен за приема на лекарствата. Лицето може да дава информирано съгласие за лечението. Налице е при него ресурс за справяне с личните му дела, а ако има проблем за съгласие за лечение, ще се подходи така, както казва Глава 5 на Закона за здравеопазването.
- Адв.ищещ* Има ли пациентът поведенчески отклонения и мисловно разстройство?
- ВЛ* За пети път отговарям, че има мисловно разстройство в определена степен и поведенческо отклонение, но то не обуславя поставяне под запрещение.
- Съдия* Това са признаците на заболяването ли?
- ВЛ* Законът не ми дава право като вещо лице да давам оценка на миналото, а само на настоящето и с идея за бъдещето.
- Адв.ищещ* Може ли вещото лице да диференцира отговора си за състоянията на пристъп и възможността за овладяването им при пациента.
- ВЛ* Ответникът може да се грижи за себе си и за делата си сега и не се налага поставянето му под запрещение.
- Съдия* Засегнато ли е ядрото на личността е важно за мен?
- ВЛ* Не. И в свидетелските показания се казва, че има светли и тъмни периоди в поведението му, но няма “емоционално – волево изравняване”, както казваме ние психиатрите.
- Съдия* Когато ответникът се възстановява напълно, нормален човек ли е?
- ВЛ* Не, има остатъчен дефицит, но не е нужно поради това да бъде поставен под запрещение, както е и при леките степени на слабоумието.
- Съдия* Решението на ТЕЛК от 6.03.2001 г. казва, че е налице личностова промяна.
- ВЛ* Има промяна на личността, но не на равнище, че да засяга базисните му годности за справяне.
- Съдия* Вие установихте ли същото, както ТЕЛК?
- ВЛ* Да.
- Адв.ищещ* Трайно ли е това състояние?
- ВЛ* Да, 60% е намалена работоспособността му. Но ТЕЛК вече не преразглежда случаи на лица над 65 години. А той попада в този диапазон.
- Адв.ищещ* Аз питам за психическото му състояние и като заболяване трайно ли е?

- В/1* Да.
- Адв.ищец* Казвате в заключението си, че диапазонът му е 40-50 точки по скалата.
- В/1* Дееспособността е смутена, ако има 20-30 точки, от 0 до 20 точки внимателно трябва да се изследва и има нарушаване на дееспособността, при него е 41-50, което означава, че не е засегната битовата му функционалност.
- Адв.ищец* Социалното функциониране е нарушено пише в експертното Ви заключение.
- В/1* Така е. Ако той имаше 90 точки това щеше да означава, че той е лидер, колегите биха му искали мнението, биха искали пари назаем от него, ще бъде център на компанията. 50 точки означават, че няма да е лидер, но може да се справя с грижата за себе си.
- Съдия* Спокойна среда ли е нужна?
- В/1* Спокойна среда няма за никого.
- Съдия* Опасен ли е за интересите си в битово отношение?
- В/1* Сега не.
- Прокурор* Когато Вие сте го прегледал е отзвучавал манийният синдром. Когато не е в този период какво става? Когато е в другия период може ли да си защитава интересите?
- В/1* Това е важен въпрос. Сигурно е, че ще има епизод, в който той няма да може да се грижи за себе си, при него честотата на периодите е около година, за бъдещето не може да се каже прогноза, но е твърде вероятно да има по един епизод годишно. Дали е опасен е спорно.
- Съдия* Шизофрения биполарно разстройство ли е?
- В/1* Шизоафективно разстройство става биполарно понякога и това е редуване на маниен и депресивен период.
- Съдия* Да се приеме ли заключението на вещото лице?
- Адв.ищец* Да.

.....

- Адв.ищец* Моля ответникът да се постави под ограничено запрещение, защото се установи, че той страда от 20 години от психическо разстройство с прогноза за обостряне занапред и което му пречи да се грижи за себе си и околните. Безспорно устните доказателства, потвърдени и от писмените такива, от които се установи, че действително ответникът е проявявал заболяването си в различни

Прокурор

форми. Когато не е хоспитализиран, пие алкохол и не пие лекарства и това води до опасност за него и околните. Безспорно доказано е наличието на психично заболяване от 1988 г. и досега протича на епизоди – пасивен и активен. Мнението ми е, че при активен период не може да се грижи за себе си. Затова предлагам да се постави под запрещение.

Трябва да се подчертае отново, че това бе най-дългият разпит на вещо лице, който изследователят на MDAC видя и бе възпроизведен тук, за да покаже, че вещите лица биха могли да бъдат разпитвани по разбираем начин. Каквото и да се разбира от мнението на психиатъра, поне е ясно, че той има повече познания за законите, свързани с поставяне под запрещение, и още по-важно – с целта на процедурата и практиката по поставяне под запрещение, отколкото съдията и адвоката на ищеца. Този разпит също показва колко е трудно да се реши дело, ако са налице само три възможности – непоставяне под запрещение, поставяне под пълно или ограничено запрещение. Видно е, че съдията, прокурорът и адвокатът на ищеца избират по-лесния начин за напасване на състоянието на лицето с поставянето под запрещение, като пренебрегват способността му да взема решения в много области на живота. Освен това, този разпит повдига въпроса за предсказване на бъдещето развитие на болестта като условие за поставяне под запрещение, като изключва всички останали развития в социалната и личната среда, които могат да го повлияят. Отново това показва липсата на гъвкавост на запрещението по отношение на преглед и смяна на вида запрещение, съобразно промяна в състоянието.

Във Варненския окръжен съд съдията много често питаше вещите лица за прогнозата им за състоянието на лицето. В други съдилища мнението на вещите лица не бе обсъждано изобщо. Вещите лица обикновено използват явно стандартизирани фрази, за да опишат състоянието като “ядрото на личността е вече увредено”, “базисни ценности са засегнати и увредени”, “лицето не е критично към състоянието си” и “поведението му е повлияно от психотични и налудни идеи”.

3.8.8 Връзка между диагнозата и функционалната неспособност

Съдебната практика в България показва, че съдебните решения се базират по-скоро на информация, събрана от миналото, относно способността на пълнолетното лице да взема независими решения, отколкото само на диагнозата му.

Съдът обикновено решава да постави лице под запрещение, когато то не е способно или поради друга причина не говори. Правилото е да няма доказателства или свидетелски показания, които да потвърждават, че то въобще никога е взимало

решения, и да няма информация относно това дали състоянието му може изобщо да се подобри. Повечето съдебни решения изглеждат така: “От разпита на ответника съдът установи, че лицето не може да говори, на част от въпросите не бе даден отговор. Бе доказано от представените писмени доказателства и свидетелски показания, че той/тя има умствено/психическо увреждане и не е способен/способна да се грижи сам/сама за себе си и своите работи. Воден от горното, съдът реши – поставя лицето под пълно запрещение.”²⁸⁵

Връзката между диагноза и способност да се грижиш за себе си е често дискуссионна, особено в случаите на диагнози като аутизъм или “неуточнена олигофрения”, за които никакви услуги – образование, рехабилитация, обучение на родители – не са съществували в близкото минало. Интересно е, че съдът никога не прави усилие да разбере до каква степен състоянието, описвано от свидетелите и вещите лица, е резултат от липсата на образование, обучение или терапия, за да реши дали поставянето под запрещение е най-подходящата форма за подпомагане, от която лицето се нуждае. Противоречиви изявления като тези, описани по-долу, са обсъждани от съда само от гледна точка на неспособността на лицето да се грижи за себе си. В дело с номер 2991/05 на Пловдивски окръжен съд от една страна има доказателства, че лицето бяга от дома си и пътува, а от друга – сестра му и вещото лице твърдят, че той не е способен да прави, каквото и да било без помощ. Очевидно той може да общува някак, за да получава храна и вода и да оцелява, когато бяга от дома си за периоди от 10 дни, но съдът намира за доказано, че той изобщо не може да се грижи за себе си.

Делото е за мъж на 26 години, който иска да умре,²⁸⁶ роден е с “органичен аутизъм” и страдал от ранна детска шизофрения, умерена умствена изостаналост, сетивни измами и често бягал от дома си и отивал в други села. Майка му решава да го постави под запрещение. Когато съдът разпитва лицето, то казва, че не може да каже трите си имена, че е на 26 години, че не може да чете и не познава парите. Той обаче познава майка си и знае нейните имена, знаел е, че е в Пловдив, но не е знаел защо е в съда. Сестра му, която е била свидетел по делото, казва, че той не е способен да прави каквото и да било без помощ и че семейството се грижи за него, откакто се е родил. Находките от прегледа на вещото лице показват, че мъжът не е получил образование, има занижена памет и нисък коефициент за интелигентност, ограничена независимост, напълно е несъзнателен за болестта, не може да комуникира пълноценно, не може да осмисля събития, не може да се грижи за себе си. В своето решение 292 от 3 февруари 2006 г., съдът постановява:

“По време на разпита със съда, лицето говори неадекватно, не е наясно с реалността, страда от психично заболяване и не е в състояние да се грижи за

²⁸⁵ Решение на Пловдивски окръжен съд 473 от 2 март 2006 г., дело номер 2960/05.

²⁸⁶ Дело 2991/05, Пловдивски окръжен съд.

своите работи. Поради това, че психичното заболяване е тежко и сериозно, изисква поставяне под пълно запрещение”.

По делата на хора с психо-социални увреждания нито вещите лица, нито съди-лицата допускат, че начинът на живот или някакво събитие в живота им може да има траен негативен ефект по отношение на тяхното състояние – например съжителство със свръхпротективна майка, развод или съкращаване от работа. Обикновено хората, които се оплакват от опасното поведение на техни роднини, са онези, които започват процедурата и които искат да станат настойник или попечител на лицето. Техните аргументи за поставяне под запрещение са свързани с последици от психотично поведение, които (очевидно) няма да бъдат повлияни от поставянето под запрещение. Обратно, запрещението ще задължи роднината, представящ тези аргументи да полага дори по-добра грижа за лицето под запрещение. Това не може да се случи просто чрез поставяне под запрещение. Тази гледна точка понякога се споделя от някои вещи лица,²⁸⁷ но никога не е била взимана предвид от съда. Едно такова дело е описано по-долу.

По дело 724/06 във Варненския окръжен съд вещото лице обясни, че диагнозата на лицето е параноидна психоза и че е настъпила промяна на личността на сравнително сериозно ниво, но структурата на мисловния процес е запазена. Лицето е способно да се грижи за най-основните си потребности, но поведението му е повлияно от психичната болест. Въпреки че е млад, прогнозата явно не е положителна. Един свидетел каза в съда, че лицето има проблеми с майка си от години. Според свидетеля мъжът насилва майката физически, чува гласове и се смее с тях, говори си сам, не излиза от дома си през деня, не се храни, понеже има обсебения, че храната е отровна, има мания за преследване и взел свръхдоза лекарства преди три месеца. Адвокатът на ищеца пледира за пълно запрещение.

Понякога роднините или съпрузите дори нямат намерение да се грижат за лицето, което искат да поставят под запрещение, и това ясно се казва в съда. Те използват запрещението като средство за настаняване на лицето в социален дом трайно.

По дело No. 585/05 в Старозагорския окръжен съд съпруг искал да постави под запрещение 57-годишната си съпруга, която живее в болница. Очевидно тя заплашвала хора с физическа разправа, отказвала да взема медикаменти и затова била настанена в болница, където била диагностицирана с “шизоафективно разстройство, смесен тип с прогресивен дефицит”. През последните две години тя хвърляла остри предмети от прозорци и врати и когато била извън болницата, не се съгласявала да приема лекарства. Семейният лекар и психиатърът от болницата, където тя бива настанявана, предложили на съпруга ѝ да я постави под ограничено запрещение, за да може по-лесно да

²⁸⁷ Психиатър от Стара Загора, 31 май 2005 г.

я настанява в болницата за задължително лечение, тъй като било очевидно, че тя няма да се съгласява на доброволно лечение. Болницата изпратила документ до съда, с който я препоръчва за настаняване в социален дом. Лекарят смята, че тя има “шизофрения с непрекъснато протичане и параноиден синдром, но има промяна на личността и трайно загубена способност за социална и трудова адаптация”.

Когато била разпитана от съда, жената обяснила, че е родена през 1948 г., омъжена е от 1966 г., има две деца и е работила като готвачка. Не могла да каже от колко време е в болницата, но казала, че е топло и се чувства по-добре. Тя също споменала, че има добри отношения със съпруга си и че може да се грижи за себе си и че се надява да бъде освободена от болницата. Тя казала, че не желае съпругът ѝ да ѝ бъде настойник/попечител и че иска синът ѝ да урежда недвижимата им собственост.

Експертизата от ноември 2005 г., която била извършена за три часа, заключила, че тя има трайно психично разстройство, което ѝ пречи да разбира своите действия и да ги ръководи.

Свидетелка по делото обяснява, че тя е виждала жената да се държи опасно, например тя се опитала да хвърли телевизор през прозореца. Тя казва, че жената не е способна да борава с пари, но е способна да поддържа лична хигиена и да домакинства. На 21 декември 2005 г. съдът я поставя под пълно запрещение с мотива, че нейната способност да преценява житейски ситуации е била променена от болестта и ѝ липсва ресурс да се справя с кризисни ситуации. Съдът също мисли, че тя ще се чувства по-добре в социален дом поради “подобната среда”.

В този случай съдът отново не взима предвид мотивацията на съпруга (да настане съпругата си завинаги в социален дом) нито желанието на жената. Съдът решава единствено въз основа на факта, че жената не е могла да се грижи за своите дела, въпреки че тя по това време е била в болница и така не е имала възможност да покаже способността си да води независим живот. В това дело съдът назначава съпруга за настойник. Това поражда сериозна загриженост относно начина, по който съдът стига до заключението, че това е в най-добър интерес на ответницата.

3.8.9 Изборът на настойник/попечител се основава на обективни критерии и желанията и чувствата на лицето, поставено под запрещение, се взимат предвид

Не бе открито никакво писмено доказателство в никое от прегледаните дела, че лицата под запрещение са били питани кой биха желали да бъде техен настойник/попечител. Интервютата с такива лица показаха, че въпросът относно това кой да бъде техен настойник/попечител не се поставя, защото се предполага,

че това ще бъде лицето, което е инициирало процедурата пред съда, тъй като няма никой друг, който би желал да изпълнява подобна функция. Обикновено органът по настойничество и попечителство осъществява формално запитване на роднините дали искат да бъдат настойници/попечители и те подписват декларации в потвърждение на това. Няма никакъв преглед на отношенията между лицето, поставено под запрещение и роднината, нито никакъв анализ относно съществуването на евентуален конфликт на интереси.

3.8.10 Обжалване

Само в едно от 24 прегледани (архивирани) дела лицето, поставено под запрещение, е обжалвало това решение. Обжалването не е било успешно.

3.9 Ролята на службите по настойничество и попечителство към местните органи по настойничество и попечителство

Би се очаквало по-голямата част от информацията относно обжалвания на запрещението да се намира при органите по настойничество и попечителство. Но на практика подобна информация е оскъдна. Повечето от органите отказаха да дадат на изследователя на MDAC каквато и да било информация на живо и отговориха на въпросите на изследователя писмено. Органите отказаха да покажат на изследователя настойнически дела. Интересно е, че ценната информация, предоставена от адвокати и лица под запрещение, както и от настойници и попечители по време на интервютата, противоречи на информацията, предоставена от органите в техните писма до изследователя.

Изследването на 47 общински органа по настойничество и попечителство²⁸⁸ доведе до няколко извода. Първо, органите събират информация относно лицата, поставени под запрещение, по различни начини – някои имат регистри, други имат настойнически дела, трети нямат нищо (Бургас, Разград, район Кремиковци, община София). Те получават информация от окръжните съдилища, но не може да се твърди, че съдилищата изпращат съобщения до правилните органи – дали органите получават съдебните решения и, ако те ги получават, дали преброяват всички лица, поставени под запрещение, или само онези, на които органите са задължени да назначат настойник/попечител. Според информацията, предоставена от органите в тези 47 отговора от 30 общини, 2604 лица са поставени под запрещение, от които 2258 са под пълно запрещение. От тези 2604 лица 914 живеят в институции. Повече лица под запрещение живеят в институции, а не в домовете си в следните общини – Враца, Велико Търново, Шумен, Смолян, Септември, Севлиево, район Тракия в община Пловдив, Лъки, Кюстендил и Дулово. Всички те са общини, на територията

²⁸⁸ Всъщност това са 30 общини, но в две от тях – Пловдив и София – всеки район отговори отделно и така органите са 47, но общините – 30.

на които има поне един социален дом. В останалите общини повечето лица под запрещение живеят със семействата си.

Относно възрастта на лицата под запрещение, данните изпратени от общините разделят хората на групи по десетилетия: 20 до 30-годишни и т.н. Анализът на данните показва, че в 23 общини мнозинството от хората под запрещение са под 50-годишни. Най-младите са 19-годишни и най-възрастните – 85-годишни, а най-многобройната група е на лицата от 30 до 60 години. Девет общини не са предоставили никаква статистика за възрастта.

Служители по настойничество и попечителство казаха на изследователя на MDAC, че настойниците/попечителите трябва да се отчитат ежегодно, обикновено в края на месец февруари. Някои служители отказаха да покажат тези отчети на изследователя. Изследователят видя някои отчети, изготвени от директори на социални домове в качеството им на настойници/попечители. Те отчитаха само разходите, свързани с пенсията на лицето, и не съдържаха обяснения, но само таблици или описание на цените и закупените с личните средства на лицето лични принадлежности като сладкиши, чорапи, обувки, бельо, часовник, касетофон и други.

Органите по настойничество и попечителство ползват различни начини за включване на лицата в процеса на назначаване на техния настойник/попечител. Двадесет и девет органа не го включват изобщо – практика, която те обясняват с факта, че няма подобна разпоредба в закона или че здравословното състояние на лицето не позволява подобно участие. Осем органа поясняват, че те включват лицата в зависимост от тяхното състояние и въз основа на решение на техните роднини, но остава неясно кой точно решава кой да бъде настойник/попечител. Само един орган каза на MDAC, че неговите служители посещават дома на лицето, поставено под запрещение, за да видят условията за живот и съжителстващите с него лица, преди да решат кой да бъде негов настойник/попечител. Десет органа твърдят, че те канят лицето в техните офиси, но не споменават в писмата си дали лицата в действителност идват и участват в процеса на назначаване на настойник/попечител.

Тази информация противоречи на информацията, предоставена на MDAC от лицата, поставени под запрещение, и техните адвокати. Тези лица обясниха на MDAC, че не са били информирани, че са били поставени под запрещение, защото, както бе отбелязано в този доклад, в повечето от делата уведомлението за съдебното решение се подписва от роднина, който след това става настойник/попечител. Тъй като лицето не е поканено и информирано, то няма как да знае какво е запрещение и как то може да повлияе на неговия живот.

Служителите в органите по настойничество и попечителство не изглеждаха загрижени за това, че лицата под запрещение не се уведомяват за това кой е бил назначен за техен настойник/попечител. Те обясниха, че нямат подобно

задължение по закон и че често лицата са в състояние (според техните роднини), което не им позволява да посещават събранията на органа по настойничество и попечителство в общината. Служителите не изглеждаха и загрижени за това, че на лицето не се дава копие от удостоверение за настойничество/попечителство, издавано от кмета.

В повечето органи служители като секретарят на кмета, юристът или директорът на отдел “Гражданска регистрация и административно обслужване” са отговорни за въпросите, свързани с настойничество/попечителство. Понякога кметовете делегират това правомощие на служителите от отдел ЕСГРАОН, а понякога на секретаря на кмета или юриста в общината. Има само едно лице, което се занимава със запрещения във всяка община, и когато се нуждае от съвет, то се консултира с другите. Никой от тях, обаче, не е преминавал обучение относно запрещения.

Според отговорите на органите, получени от MDAC, роднините на лицето (съпруга, съпруг, родител, брат, сестра) се назначават за настойници/попечители в повечето случаи. Органът изпраща писма до роднините, за да изясни дали те искат да станат настойници/попечители или не. Роднините посещават офиса на органа и разговарят с отговорния служител и служителите преценяват дали тези лица трябва да бъдат назначени за настойници/попечители. Кандидатът за настойник/попечител подписва декларация, че той/тя се съгласява да бъде назначен. В четири общини органите изискват потенциалните настойници или всички членове на настойническия съвет да представят документи, “доказващи” липса на психично увреждане и липса на криминално досие (за повече подробности, вж. глава 3.7.4 по-горе относно настойническите дела). Някои общини споделят, че понякога е трудно да се назначи настойник, поради липса на близък роднина или защото близкият роднина е болен или възрастен.

Само няколко служители по запрещения съобщиха за случаи на злоупотреба с правата на хората под запрещение. Те бяха единствените, които съобщиха за някакви злоупотреби. Останалите твърдят, че няма случаи на злоупотреби. Те обясниха, че никое лице под запрещение не е искало смяна на настойника/попечителя. Членовете на настойническия съвет или самите настойници/попечители се заместват само ако починат.

Повечето общини пишат, че нямат случаи на глобени настойници/попечители поради неподаване на годишен отчет до органа. Някои твърдят, че настойниците/попечителите не се отчитат редовно и добавиха, че няма механизми за тяхното принуждаване да се отчитат.

3.10 Достъп до правосъдие

През март 2005 г. Министерството на труда и социалната политика разпространи писмо²⁸⁹ за преразглеждане на състоянието на потребителите в социалните домове. Писмото дава правомощия на местни комисии по настойничество/попечителство да подберат лица, чието състояние се е променило и поради това запрещението им трябва да бъде преразгледано. Бяха сформирани комисии в някои общини, които да оценят всички домакущи и да решат дали да се образува съдебно производство за промяна/отмяна на запрещението. Членове на тези комисии бяха обикновено служители от Дирекции “Социални дейности” в общината, представители на регионалните структури на Министерство на здравеопазването или общопрактикуващи лекари, местни НПО, директори, социални работници и служители от Дирекции “Социално подпомагане” към МТСП съответно отговарящи за общината и областта. Членовете на комисиите не бяха компетентни относно проблемите на запрещението и министерството изглежда не бе дало никакви инструкции относно това как да се процедира. Ефективността на тази дейност тепърва ще се оценява, но MDAC я разглежда като стъпка в правилната посока.

Изследователят на MDAC получи информация от Старозагорския окръжен съд на 4 май 2006 г. за 11 дела за запрещение, които се очакваше да бъдат разгледани през май 2006 г., десет от които бяха образувани по инициатива на прокурор. Първите заседания по тези десет дела са били проведени през април. През юни стана ясно, че делата са за промяна/отмяна на запрещението на 10 домакущи от Дома за възрастни с умствена изостаналост в с. Лясково. Тези десет лица са били подбрани от общинската комисия за преместване в защитено жилище в град близо до селото.

За съжаление, в деня на насроченото второ заседание (23 май 2006 г.) не бяха проведени редовни заседания, защото психиатърът вещо лице донесе писмени експертизи, в които се казваше, че почти никое от тези лица не би могло да се справи с ежедневни дейности поради състоянието си. Заседанието продължи 30 минути. Никой от домакущите не бе в съдебната зала. Изследователят на MDAC бе там и успя да говори само с вещото лице и със съдията. Вещото лице бе на мнение, че домакущите са показали малко умения и познания за независим живот и че той намира това за достатъчно, за да препоръча да не се променя запрещението им. Съдията насрочи следващо заседание по тези дела за септември 2006 г. През септември тези дела (с номера 17, 18, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44 и 45) бяха приключени по молба на ищеца (на основание чл. 199, ал. 2 от Гражданско-процесуалния кодекс).²⁹⁰

²⁸⁹ Писмо No. 9100-45/01.03.2005, издадено от Николай Ангелов, директор на Агенция за социално подпомагане.

²⁹⁰ Писмо от Старозагорския окръжен съд, номер 280, 30 януари 2007 г.

През март 2005 г. Агенцията за социално подпомагане²⁹¹ изпрати писма до кметовете с молба те да сформират комисии от различни партньори, които да решат проблемите със запрещението на домуващите в социални домове в техните общини.²⁹² В изпълнение на тази инструкция кметът на община Камено издал заповед за сформирание на комисия, в която членове били заместник-кметът на общината, където се намира домът, секретарят и юристът на общината, старши експерт от Регионалната дирекция за социално подпомагане, директорът на социалния дом, личният лекар на домуващите, психиатър от местния психодиспансер, директорът на общинската дирекция за социално подпомагане, общински експерт по социални дейности.

Директорът на дома за възрастни с умствена изостаналост в с. Русокастро представил 50 случая на домуващи на комисията. Комисията поискала от директора да представи личните досиета и на останалите 95 домуващи. Тя проверила всяко досие и резултатът бил, че от общо 145 домуващи, поставени под запрещение, тя решила да препоръча да се вдигне запрещението на трима от тях. Тези три случая са на мъже на възраст 24, 32 и 37 г. През октомври 2005 г. директорът на социалния дом поискал кметът на иницира съдебна процедура за вдигане на запрещението на тези трима домуващи.

Секретарката на кмета подала искова молба на 9 февруари 2006 г. за смяна на запрещението на тези три лица от пълно на ограничено, защото те нямат назначена терапия, могат да изпълняват поставени задачи, могат да контролират поведението си, но все още е трудно за тях да се адаптират към “сложната социална действителност”. Тя приложила съдебното решение за поставяне под запрещение на 32-годишния мъж.

Решението е издадено на 12 юни 2000 г. от Бургаски окръжен съд. В него се казва:

“Производството по делото е образувано по искане на Бургаски окръжен прокурор, с което се иска да бъде поставено под запрещение лицето, преби-

²⁹¹ Агенция за социално подпомагане (АСП) бе създадена, за да провежда държавната политика в областта на социалното подпомагане към Министерството на труда и социалната политика съобразно Закона за социално подпомагане, приет през 1998 г. Настоящият Закон за социално подпомагане възлага на АСП следните правомощия:

- Да провежда изпълнението на държавната политика за социално подпомагане.
- Да дава социални помощи и социални услуги.
- Да наблюдава изпълнението на одобрените критерии и стандарти за социални услуги.
- Да разрешава разкриването и затварянето на специализирани институции за социални услуги.
- Да регистрира лица, предоставящи социални услуги.
- Да разработва годишни отчети и анализи за дейностите по социално подпомагане в страната и да ги представя през МТСП.
- Да участва в подготовката на законодателни предложения за социално подпомагане.
- Да извършва други дейности, възложени ѝ по закон.

²⁹² Писмо 9100-45/01.03.2005, издадено от Николай Ангелов, директор на Агенция за социално подпомагане.

ваващо в Дом за социални грижи в с. Русокастро. Твърди се, че то страда от психично заболяване и не може да осъществява нормални контакти с хората, както и не може да се грижи за собствените си интереси. Представени са писмени доказателства и са ангажирани устни такива. Ответникът не изразява становище по иска. ...От личния контакт на състава с лицето се констатира, че то отговори на зададените въпроси – как се казва, къде се намира, на колко години е, кои са родителите му, откъде е – неясно и несвързано. Казва, че има близки – майка, Вуйчо. Твърди, че познава 100 лв., 20 лв., 50 лв. На показаните 5 лв., казва, че са 3 лв. По делото е представено медицинското удостоверение от Център за психично здраве гр. Бургас, от което е видно, че от ранна детска възраст ответникът е с диагноза “имбецилитас левис”. Съдът реши, че лицето трябва да бъде поставено под пълно запрещение.”²⁹³

На 27 февруари 2006 Бургаският окръжен съд призовал двама от тримата подбрани мъже. Призовките са били получени от някакъв служител в дома в Русокастро на 2 март 2006 г. Заседанието трябваше да се проведе на 29 март 2006 г. На 29 март 2006 г. директорът, социалният работник и домуващите бяха в съдебната зала, както и юристът на общината. Изследователят на MDAC бе също там. Съдията прегледа исковите молби и обясни, че настойникът (директорът на дома) трябва да говори от името на домуващите. Юристът от общината обясни, че домуващите нямат роднини и че няма кой друг да ги представлява, освен директорът. Прокурорът предложи заседанието да се отложи, докато не бъде разрешен проблемът с пасивната легитимация на ответниците. Съдията реши да остави исковите молби без движение, докато ищецът не посочи кой точно е ответник по това дело. По данни на социален работник в дома, интервюиран от изследователя на MDAC през юли 2007 г., запрещението на двамата мъже е променено от пълно на ограничено.

По време на второто наблюдение на дела във Варненския окръжен съд на 21 юни 2006 г. бе разгледано дело за домуваща от дома в Горни Чифлик, чието запрещение се преразглеждаше.²⁹⁴ Ищец беше настойникът ѝ, а ответник бе 32-годишна жена от ромски произход. Съдията зададе на жената въпроси и тя каза трите си имена, дата на раждане, името на селото, в което се намира домът и че живее там от 4 години. Имаше свидетел – социална работничка от дома, която каза, че жената е била доведена в дома през юли 2002 г., може да се грижи за личната си хигиена, може да пише и чете, може да общува, излиза от дома всеки ден и работи за селяните, познава парите сравнително добре, има приятели в селото, но не вярва на хората. Другата свидетелка беше приятелка на ответницата – друга домуваща. Тя бе също разпитана от съда. Тя познава жената от октомври 2005 г. и каза, че ответницата е общителна, много работи в дома и извън него, може да пише и чете, има приятели и може да си купи всичко най-необходимо за ежедневни нужди. Съдията назначи експертиза в края на заседанието.

²⁹³ Номер 242/2000.

²⁹⁴ Номер 78/2006.

Тази жена е представител на една сравнително голяма група домакущи, които живеят в социални домове за хора с ментални увреждания и които са били настанени там, защото са били прехвърлени от помощни училища, след навършване на 18-годишна възраст.²⁹⁵ Тези лица са били поставени под запрещение в изпълнение на заповед на МТСП и през 2006 г. за тях започва процес на вдигане на запрещението в изпълнение на писмо от АСП. Разпитът по-горе е показателен за това какво се взима предвид от съда в тези случаи. Наблюдение на няколко подобни дела показва, че съдиите не разграничават лицата, които идват от институции, и лицата, които идват от семейства и ги интервюират по един и същи начин. Изследователят се опита да разбере какво е решението по това дело и изпрати запитване до съда през януари 2007 г., но не получи отговор.

Практиката показва, че хората с подобни диагнози в полето на интелектуалното затруднение се държат доста разнообразно в съдебните зали в зависимост от това къде живеят: лица, които идват от семейна среда, показват по-малка способност да се грижат за себе си, отколкото тези, които идват от институции. От друга страна, хора с лека степен на интелектуално затруднение от семейства рядко се поставят под запрещение, докато хора с такава диагноза от домове бяха видени по дела за вдигане на запрещението.

Преди да се въведе политиката на МТСП от 2005 г. за преглед на запрещенията (обяснена по-горе), неправителствени организации (НПО) помагаша на лица от социални домове да инициират преразглеждане на запрещението си сами. Жалбите, изпратени от самото лице до местната окръжна прокуратура, бяха съпроводени с писмо, написано от изследовател на НПО-то,²⁹⁶ както и доклад за условията на живот в домовете и запрещенията. Така някои прокурори решиха да поискат от съда да се образува производство, но повечето отказаха.

Следващите дела са примери за възможни развития при лица под запрещение от социални домове, на които НПО помогна, като им предостави безплатна правна помощ. Делата илюстрират пречките, с които тези хора се сблъскаха при опит да обжалват правния си статут на лица под запрещение.²⁹⁷

²⁹⁵ Това е впечатление на изследователя на MDAC, който преди 2006 г. е участвал в проект за национален мониторинг на всички социални домове за лица с ментални увреждания и всички помощни училища за деца с умствена изостаналост в България.

²⁹⁶ Този изследовател е Славка Кукова, която докато провеждаше изследването по този доклад, също работеше като изследовател към Български хелзински комитет. Центърът за застъпничество за правата на лица с умствени увреждания и Български хелзински комитет работят в сътрудничество от 2005 г. в предоставянето на правна помощ на лица с ментални увреждания пред българските съдилища и Европейския съд по правата на човека.

²⁹⁷ Информацията е предоставена в няколко интервюта от 2006 г. с адвокатите им и чрез преглед на основните документи, описани по-горе.

Дело 1 Г-н РС

Г-н РС живее в Дома за възрастни с психични разстройства в с. Пастра. Той е бил поставен под ограничено запрещение на 20 ноември 2000 г. от Русенския окръжен съд по дело номер 672/2000. На 23 май 2002 г. общински служител е назначен за негов попечител. На 4 юли 2002 г. попечителят е подал молба за настаняване на мъжа в социален дом за хора с психични разстройства. На 12 декември 2002 г. попечителят подписва договор за предоставяне на социални услуги с директора на дома в с. Пастра. Съгласието на г-н РС не е нито търсено, нито предоставяно. Директорът на социалния дом е съгласен за настаняването в бъдеще на лицето в резидентна услуга в общността. Самият мъж искаше неговото запрещение да бъде преразгледано, защото той има къде да живее и иска да работи.

Един от начините за преразглеждане на запрещението е лицето да подаде жалба до прокурор, който има право да поиска от съда да образува производство за отмяна/промяна на запрещението. След среща с представители на НПО, г-н РС написва жалба на 25 ноември 2004 г. и я изпраща в Кюстендилска окръжна прокуратура. Прокурорът назначава експертиза, която се провежда и документира на 15 юни 2005 г. Тя не съдържа ясно становище относно способността на лицето да се грижи за себе си и своите дела, като казва: “По отношение на проведеното интервю и наблюдаваното поведение, бе забелязан ограничен контрол над емоционалното състояние и поведението, както и загуба на комуникативните умения и трайна липса на критичност към заболяването. Горното са ясно изразени негативни симптоми в резултат на преживени психотични епизоди”. На 29 юни 2005 г. г-н РС подписва пълномощно на адвокат, който да го представлява.

На 10 август 2005 г. Кюстендилска окръжна прокуратура отказва да образува производство за преразглеждане на запрещението. На 25 август 2005 г. г-н РС обжалва отказа пред Софийска апелативна прокуратура. На 20 октомври 2005 г. тя отказва да отмени постановлението за отказ на Кюстендилска окръжна прокуратура. Г-н РС обжалва този отказ пред Върховна касационна прокуратура на 2 ноември 2005 г. и на 29 ноември 2005 г. тя също отказва. Така всички средства чрез прокурор са изчерпани.

Другата стратегия според българското законодателство е лицето да поиска от органа по настойничество и попечителство или кмета да поиска образуване на производството пред съда. На 10 септември 2005 г. адвокатът на г-н РС поискал от община Рила (органа по настойничество и попечителство) да започне производство за преразглеждане на запрещението на г-н РС. На 16 септември 2005 г. община Рила изпратила отказ да започне производство. Заповедта на кмета за назначаване на нов попечител (директора на социалния дом) била също изпратена на адвоката. Дотогава нито адвокатът, нито г-н РС били информирани за това дали въобще г-н РС има попечител или не. На

28 септември 2005 г. г-н РС подал жалба срещу отказа на кмета пред Районен съд – Дупница. На 3 ноември 2005 г. била получена призовка от съда по дело 1337/2005 г., но производството било спряно, докато не се плати такса и не се отговори на въпроса дали г-н РС иска попечителят му да участва като страна в производството.

На 8 септември 2006 г. е изпратена жалба до Европейския съд по правата на човека.

Дело 2 Г-н ДМ

Друго дело е за 65-годишен мъж, който живее в Дом за възрастни с психични разстройства в с. Правда. Г-н ДМ е разведен и има дъщеря. Бил е поставен под пълно запрещение от Шуменски окръжен съд на 29 април 2002 г. На 21 юни 2002 г. кметът на Шумен назначил настоянически съвет, в който член е и дъщерята на г-н ДМ. На 10 септември 2002 г. настояницата поискала от АСП да настави баща ѝ в социален дом. На 13 май 2003 г. той бил настанен в дома в Правда. По това време г-н ДМ притежавал идеална част от апартамент в Шумен и къща в близко село.

На 1 ноември 2004 г. г-н ДМ изпратил жалба за преразглеждане на запрещението му до Шуменска окръжна прокуратура. На 3 декември 2004 г. полицаи разпитали бившата съпруга на г-н ДМ и дъщеря му – и двете членове на настояническият съвет. Те описали поведението му през последните години като агресивно и опасно за него и останалите. На 22 декември 2004 г. полицаите разпитали и съседка, която казала, че след лечението г-н ДМ се чувствал по-добре, но тя не била сигурна дали той може да се грижи за себе си, защото не го била виждала повече от година. На 11 декември 2004 г. директорът на социалния дом бил разпитан и той казал, че познава мъжа от 2003 г., когато бил настанен в дома, и че г-н ДМ може да се грижи за себе си, не е агресивен, общителен е и е запознат с правата и задълженията си. Друг член на настояническият съвет бил също разпитан и той казал, че г-н ДМ не може да се грижи за себе си. На 13 януари 2005 г. при разпит една от съседките казала, че г-н ДМ не може да се грижи за себе си.

На 19 януари 2005 г. полицаите изпратили доклад с тази информация до прокурора. На 10 май 2005 г. психиатър-вещо лице прегледал мъжа. Неговото заключение било, че г-н ДМ “страдал от психотична психоза от дълго време в прогресивно протичащ ход, съпроводена с промяна на личността. Поради състоянието си, той е увреден психически, интелектуално и волево и не е способен да се грижи за своите работи и да защитава интересите си”.

На 12 май 2005 г. Шуменска окръжна прокуратура отказала да образува производство за преразглеждане на запрещението на г-н ДМ. Г-н ДМ обжалвал

този отказ пред Варненска апелативна прокуратура на 13 юли 2005 г. и тя отказала пет дни по-късно. На 1 септември 2005 г. отказът ѝ бил обжалван пред Върховна касационна прокуратура, която на 7 октомври 2005 г. също издала отказ. Тъй като всички вътрешни средства били изчерпани, адвокатът на г-н ДМ му помогнал да подаде жалба пред Европейския съд по правата на човека на 12 април 2006 г., в която се оспорва съществуването на вътрешно средство за защита в България, защото лицето под запрещение трябва да разчита на добрата воля на прокурор, за да има достъп до съда. На лицето под запрещение е забранено да има директен достъп до съд в нарушение, както се твърди в жалбата на Европейската конвенция за правата на човека.

Дело 3 Г-н ВП

Г-н ВП е бил настанен в Дома за възрастни с психични разстройства в с. Правда през 2002 г., като преди това през 2000 г. е бил поставен под запрещение от Софийски градски съд (решение 183/00, по дело 341/00). В изпълнение на заповед на кмета на София, майката на г-н ВП била назначена за негов настойник. На 4 август 2005 г. г-н ВП написал писмо до адвокат, в което искал да бъде образувано производство за преразглеждане на запрещението му. На 7 септември 2005 г. адвокатът поискал от кмета на Софийска община да поиска образуването на производство за преразглеждане на запрещението. На 2 февруари 2006 г. кметът на Софийска община, район "Люлин" издал отказ за преразглеждане на запрещението. На 19 май 2006 г. район "Люлин" отговорил на искането на адвоката за преразглеждане на запрещението с това, че мъжът може да го поиска, ако има доказателства за своето възстановяване, като се уточнява, че общината няма контакти с неговия настойник. Кметът пише още, че прокурор трябва да образува наказателно производство срещу настойника, ако има доказателства за някаква вреда, нанесена на здравето на мъжа, в резултат на действия или бездействия на настойника. На 14 февруари 2006 г. адвокатът обжалвал този отказ пред Софийски градски съд на основание чл. 115 от Семейния кодекс.

Междувременно на 13 януари 2006 г. адвокатът поискал от Шуменска окръжна прокуратура да инициира образуване на производство за преразглеждане на запрещението. На 2 февруари 2006 г. адвокатът се срещнал с настойницата и ѝ предложил тя да инициира преразглеждане на запрещението, но настойницата категорично отказала. На 10 февруари 2006 г. адвокатът бил уведомен от Шуменска окръжна прокуратура, че делото било изпратено в Силистренска окръжна прокуратура.

След това делото е било изпратено в София и е започнало някакво наказателно производство (неясно за никого с какъв предмет), но водещият на случая е починал и все пак е издаден отказ за образуване на производство за вдигане на запрещението. Междувременно е издадена заповед, която задължава

директора на дома да е временен настойник на лицето. ВП избягал от дома и живее в София, но е бездомен.

Дело 4 Г-н ГЦ

На 29 октомври 2001 г. г-н ГЦ бил поставен под пълно запрещение от Софийски градски съд (по дело 865/2001). Исковата молба била подадена от Софийска градска прокуратура. Мотивите за поставяне под запрещение в нея били епилепсията на г-н ГЦ и неговата очевидна неспособност да се грижи за интересите си. Според неговия настойник – директор на Дома за възрастни с умствена изостаналост в с. Подгумер, област София, ГЦ може да се грижи за интересите си. Това е необичайно дело, в което настойникът е пожелал да поиска преразглеждане на запрещението. След няколко срещи с настойника и мъжа, адвокатът подал искова молба за преразглеждане на запрещението на 13 февруари 2006 г. пред Софийски градски съд.

Три съдебни заседания са се състояли между април и юли 2006 г. Решението на съда е било отказ да промени запрещението на г-н ГЦ. То е било обжалвано през август 2006 г.

По време на първото заседание пред втора инстанция е бил изслушан един свидетел и е била назначена експертиза. Въпреки че лицето и неговият настойник са били в залата и са искали да говорят, съдията не им дала възможност, тъй като законът изисква да се проведе разпит на лицето само на първо заседание пред първа инстанция (Софийски градски съд в случая). Интересно е, че по това време лицето вече работело и имало подписан от него (с помощта на неговия адвокат) трудов договор, въпреки че е нямало лична карта. Той все още е бил регистриран в дома в Подгумер, от който бил избягал преди доста време.

Към 18 юли 2007 г. (когато този доклад ще бъде отпечатан) делото все още ще е висящо пред Апелативен съд – гр. София. Комплексна експертиза от 17 страници, изготвена от психиатър и психолог през април 2007 г. заключава, че мъжът страда от “генерализирана идиопатична епилепсия (G 40.3), довела до епилептична промяна на личността, която представлява органично разстройство на личността (F 07.0)” и “лека умствена изостаналост (F 70.0 по МКБ – 10)”. Според вещите лица “интелектуалните дефицити се дължат основно на генетични и органични (мозъчно функциониране) фактори и по-слабо са повлияни от средови фактори” и, “тъй като личностовото разстройство представлява дълбоко заложен и траен модел на поведение, вероятността за промяната му, независимо от приложените интервенции (социални, психотерапевтични, медикаментозни), не е голяма, но известни личностови аспекти биха могли да бъдат поставени като цел за (поне частична) корекция”. Вещите лица също заявяват, че интелектуалното

затруднение не може да бъде коригирано, “но в случаите на леката степен чрез специализирани обучителни програми могат да се мобилизират наличните умствени способности за постигане на оптимални резултати”. Вещите лица стигат до заключението, че мъжът може да носи отговорност за своите действия в ограничена степен.

Случаят на ГЦ показва неспособността на съдиите да решат дали той може да се грижи за себе си или не, дори в светлината на факти като способността на лицето да започне работа за прилична заплата. Неговият настойник често не успява да осъществи прости действия като да осигури документи или да го уведоми за предстоящ медицински преглед, но все още бива разглеждан от съда като по-способен да отговаря за мъжа, отколкото мъжът сам за себе си. Това дело бе единственото от наблюдаваните от изследователя, които стигнаха втора инстанция и по които правото на обжалване е било ефективно упражнено, въпреки че резултатът все още е неизвестен.

Има случаи, в които настойниците/попечителите не са от близките роднини, но на хартия изпълняват задълженията на настойници/попечители. Често те имат финансов интерес да бъдат настойници/попечители, например, когато те са потенциални наследници на имуществото на лицето. Случаят по-долу е пример за такъв настойник, който никога не е проявявал интерес или грижа за лицето и никога не се е отчитал пред органа по настойничество и попечителство, но се възползва от имуществото на лицето.

Дело 5 Г-н КН

Г-н КН е роден през 1960 г. и е поставен под пълно запрещение от Софийски градски съд през февруари 2001 г. Същата година е настанен в Дом за възрастни в психични разстройсрва в с. Пастра. Неговият настойник – съпругата на негов братовчед – живее в София и не е поддържала връзка с него. Г-н КН искал да смени настойника си с друг, който би го посещавал. Социалният дом в с. Пастра написал доклад за г-н КН, в който се казва, че е бил в дълга ремисия, участвал във всички мероприятия в дома, обичал да играе шах, способен е да организира свободното си време и може да се справя с финансови операции.

На 13 декември 2005 г. адвокат от НПО изпратил писмо на настойника на г-н КН и на 20 декември 2005 г. настойникът показал документи, проследяващи историята на заболяването на лицето, които накратко показвали, че той страда от шизофрения от 1975 г. и не е бил способен да работи, каквото и да било, заради неговата “личностова деградация”. По-нататък в документа се твърдяло, че е бил агресивен заради употреба на алкохол.

Настойническото дело на г-н КН се съхранявало в Хасковска община, въпреки че той живее в дома в Пастра (община Рила) и че постоянното му местожее

е в с.Пастра. Настоящницата никога не е подавала отчети до общината във връзка с нейните задължения като настоящник.

Преди да починат, родителите на г-н КМ прехвърлили собствеността на къща в Хасково на настоящницата. Според договора, нейните задължения били да се грижи за тях и сина им – г-н КН. В нотариалния акт се казва изрично, че, ако тя реши да продаде къщата, е задължена да закупи друга в София и да отдели идеална част от нея за г-н КН. Той има право да използва новата къща, но мъжът и настоящницата никога не са живели заедно. Настоящницата се страхувала от неговото агресивно поведение, но никога не е отричала правото му да използва къщата. Освен това, той също има и земеделски земи, които били отдадени под аренда на земеделска кооперация. Настоящницата събирала плащане в натура или малки суми от кооперацията. Тя няма представа как се ползва пенсията на мъжа в дома. Осемдесет процента от неговия доход отиват за плащане на такса в дома според договора за предоставяне на социални услуги между него и дома. Но на настоящницата не било ясно за какво се използват оставащите двадесет процента. Тя никога не е питала г-н КН за това. Органът по настоящничество/попечителство в община Хасково никога не е обяснил на настоящницата какви са нейните задължения. Адвокатът на г-н КН е подготвил искане до Министерство на труда и социалната политика и Столична община за посочване на алтернативни услуги, които биха могли да се осигурят на настоящницата, за да се грижи за КН в общността.

В заключение може да се каже, че не съществуват ефективни механизми за преразглеждане на запрещението за хората под запрещение. Дори когато адвокат от НПО предоставя безплатна правна помощ, дори когато той опитва с различни стратегии, делата не постигат резултат. Делата, описани по-горе, са илюстрация на трудностите, свързани с промяна на пълно с ограничено запрещение, замяната на настоящник/попечител и задължаването на настоящника да изпълнява своите задължения. Органите по настоящничество/попечителство не контролират настоящниците/попечителите и така не изпълняват своето основно задължение – да осигуряват защита на потенциално уязвими лица.

3.11 Интервюта

Интервютата хвърлят светлина върху разбирането на MDAC за системата за запрещение в България, дълбочината на проблемите, присъщи за тази система и често стигматизиращите възгледи на професионалистите, работещи в системата.

Повечето от лицата, поставени под запрещение и техните настоящици/попечители, интервюирани от изследователя на MDAC, споделяха проблеми със запрещението. Често самите лица под запрещение не знаеха, че са поставени под запрещение. Когато изследователят на MDAC повдигаше този въпрос, някои лица изразиха изненада и попитаха изследователя какво означава запрещение и дали това е причината те да живеят в социален дом.

Изследователят на MDAC се среща с други лица извън съдебните зали, където се разглеждаха техните дела. Много от тях не можеха да общуват (по мнение на изследователя на MDAC) поради тяхното състояние или защото бяха притеснени за съдебното заседание. Никое от интервюираните от изследователя на MDAC лица не бе наясно със същността и целите на запрещението. След като разбираха, че са поставени под запрещение, някои лица казаха на MDAC: “Не знаех какво е запрещение. Нямахме никого, когото да попитам. Дори после, когато питах за личната ми карта или защо съм в дом и директорът ми обясни, все още не разбирах кой ми е настойник и какво мога да направя, за да се отърва от него”.²⁹⁸

Друго лице под запрещение каза на MDAC: “Никой не бива да бъде поставян под запрещение, докато не му е напълно ясно какво е запрещение”.²⁹⁹ Някои хора с психо-социални (психични) увреждания, които изследователят на MDAC среща в съда, му казаха, че те искат да взимат независими решения. Един от тях каза на MDAC: “Искам да взимам сам решения за неща от ежедневието, но майка ми отговаря за парите и поради това аз просто не мога. Но от друга страна е добре, че тя купува всичко, от което имам нужда”.³⁰⁰

Често роднините се грижат за хората с интелектуални затруднения и психо-социални (психични) увреждания. Любопитно е, че дори и те често не са наясно за какво служи процедурата по поставяне под запрещение, но предпочитат да направят по този начин положението на онзи, който полага грижа, официално. Съдиите казват на роднините, че целта на делото е да се реши кой ще се грижи за лицето.

В България няма т.нар. професионални настойници/попечители.³⁰¹ Обаче българското законодателство погрешно позволява директорите на социални домове да бъдат назначавани като настойници/попечители на домуващите. В повечето случаи директорите не схващат запрещението като лишаване на лицата от възможност да упражняват човешките си права. Но един директор каза на изследователя на MDAC:

“Тези хора са били изхвърлени от обществото преди доста време. Те не могат да взимат решения сами просто защото не са решавали нищо, преди да дойдат тук. Но сега те не са наясно с живота извън дома и ще бъде дори още по-трудно за тях да живеят извън институцията.”³⁰²

²⁹⁸ Интервю с мъж от Дома за възрастни в психични разстройства в с. Пастра, 6 декември 2005 г.

²⁹⁹ Интервю с 28-годишен мъж, 25 септември 2006 г.

³⁰⁰ Интервю във Варненски окръжен съд, 16 юни 2006 г.

³⁰¹ Виж, например, *Запрещението и правата на човека в Унгария*, MDAC, 2007 г. (*Guardianship and Human Rights in Hungary*, Mental Disability Advocacy Center), 2007.

³⁰² Директор на Дом за възрастни с умствена изостаналост в с. Лясково, 20 юни 2005 г.

Преобладаващият брой настойници/попечители на лица, които живеят в общността не разбира същността на запрещение. Те обикновено са на мнение като това на един от тях, който каза на изследователя на MDAC: “Бях посъветван да го поставя под запрещение, защото той пиеше и харчеше всичките си пари за алкохол и това беше единственият начин да го спася”.³⁰³ Друг настойник каза на MDAC: “Посъветвахме ме да я поставя под запрещение, защото не искаха да ми дават пенсията ѝ, както и интеграционните добавки без никакви документи”.³⁰⁴ Някои настойници/попечители казаха на MDAC, че те са инициирали процедура за поставяне под запрещение, “защото трябвало да продадат недвижимо имущество или да го разделят между децата си”.³⁰⁵

MDAC остана с впечатление, че съдиите се отнасят със съчувствие към роднините, които подават молба за поставяне на член на семейството под запрещение. Един съдия говореше за роднина и каза: “Тези хора имат тежък живот. Разбирам ги”.³⁰⁶ Друг съдия каза: “Ние нямаме обучения за делата, които гледаме. Но, разбира се, имаме нужда да знаем повече за проблемите на тези хора, въпреки че точно затова обикновено назначаваме експертизи”.³⁰⁷ Трети съдия започна да се оправдава, когато бе попитан за липсата на обучения на съдии, като обясни липсата на каквито и да било обучения по тези въпроси така: “Съдът не може да бъде експерт по всичко”.³⁰⁸

Все пак съдиите често показваха малко познаване на аспекта, свързан с правата на човека в делата по запрещение. Изследователят на MDAC попита дали лицата трябва да бъдат представлявани от адвокат по време на процедурата за поставяне под запрещение и един съдия отговори така: “Не съм мислила за служебна защита за тях. Вярно е, че би трябвало някой да им обясни какво става, но законът не поставя такова изискване и аз откровено не мисля, че това ще им помогне да разберат”.³⁰⁹ Съдиите изглежда не съзнават последствията на запрещението в реалния живот. Никой от тях не бе посещавал орган по настойничество и попечителство, за да види как се назначават настойници/попечители и как органът контролира (или, както разкрива този доклад, как не контролира) действията на настойниците/попечителите. Съдиите не възприемат запрещението като доживотно отнемане на права и изглежда започваха да мислят за това, когато изследователят на MDAC ги питаше колко дела за промяна на запрещението са разглеждали някога. Никой от тях не се сети за такива.

Прокурор беше изумен да види как се поставя лице под запрещение в съдебна зала. По едно дело, след като роднините и лицето напуснаха залата, той каза на

³⁰³ Интервю във Варненски окръжен съд, 16 юни 2006 г.

³⁰⁴ Интервю в Старозагорски окръжен съд, 31 май 2005 г.

³⁰⁵ Интервю в Старозагорски окръжен съд, 22 май 2006 г.

³⁰⁶ Интервю в Старозагорски окръжен съд, 31 май 2005 г.

³⁰⁷ Интервю в Старозагорски окръжен съд, 22 май 2006 г.

³⁰⁸ Интервю във Варненски окръжен съд, 16 юни 2006 г.

³⁰⁹ Интервю във Варненски окръжен съд, 16 юни 2006 г.

изследвателя на MDAC: “Какъв ужасен живот имат тези хора! Дори не мога да си го представя. Дано никой от нас да няма тази съдба”.³¹⁰ MDAC не може да каже дали това чувство се споделя от колегите прокурори, защото повечето от тях не искаха да бъдат интервюирани, като обясняваха техния отказ с това, че делата за запрещение не им се струват нито важни, нито интересни.

Адвокатите на ищците обикновено се опитваха да убедят съда, че състоянието на лицето е необратимо и че то се нуждае от незабавно отнемане на дееспособността. Обикновено те не познават лицето, нито се опитват да говорят с него докато са в съда. Един адвокат призна на MDAC, че запрещението не е в интерес на лицето: “Вижте колко страдание носи той на семейството си. Аз наистина съчувствам на тези хора.”³¹¹ В същото време малко адвокати, които представляват самите лица, бяха на мнение, че има спешна нужда от промяна на законодателството за запрещението и че трябва да бъдат създавани възможности за хората под запрещение да могат да оспорват доказателствата, представяни в съда срещу тях, и да оспорват идеята за запрещение въобще.

3.12 Заключение

Това изследване на практиката по поставяне под запрещение в България добавя човешката страна към заключенията, до които се стигна в законодателния анализ за запрещението в България, а именно – че то не отговаря на международни правозащитни стандарти. Надяваме се изследването да бъде полезен принос за българското правителство и гражданско общество, когато страната предприеме спешно налагащата се реформа на законодателство и практика по запрещението.

Ясно е, че не са налице достатъчно гаранции за осигуряване на смислено участие на лицата в процеса по запрещение. Липсата на правилно призоваване на лицата, които се поставят под запрещение, както и липсата на информация относно същността и ефекта на процедурата, се оказват сред найсериозните проблеми на практика. Много други злоупотреби произтичат от факта, че лицата не разполагат с важна информация и не им се предоставя правна защита, за да ги подпомогне в разбирането и предприемането на подходящи действия. Българското законодателство е далеч от прилагането на основни принципи за защита, която по презумпция е подпътяващата запрещението философия. Това е така, защото законодателството е остаряло, следва двоична и нелогична теория, според която хората са или способни, или не. Способни да помагат или безпомощни. Здрави или болни. Нормални или ненормални. Този подход е остарял, не взема предвид индивидуалните различия и нужди на човечеството и е във вероятно нарушение на Конвенцията за правата на хората с увреждания на ООН. Сигурно е, че има опустошителни последици върху хиляди хора в България и в много други европейски държави.

³¹⁰ Интервю във Варненски окръжен съд, 16 юни 2006 г.

³¹¹ Интервю в Ловешки окръжен съд, 22 май 2006 г.

По време на съдебната и административната процедура никой не обяснява на разбираем език на лицето какви промени ще донесе запрещението в неговия/нейния живот. Няма законово задължение за това. Ето как някой друг взема решения вместо лицата, без тяхното знание или съгласие. Лицата не участват в процедурата по запрещение и се виждат от съда само веднъж. Начинът, по който съдиите разговарят с тях, повдига въпросите за правото на справедлив процес и равенството на страните, за спешната нужда от обучение на съдиите за същността на увреждането, за отношението им към хората с увреждания и за последиците от запрещението.

Медицински и други специалисти не получават никакви напътствия как да провеждат експертизи и оценка на неспособността. В някои дела, повечето от които за хора с интелектуални затруднения, експертиза не се извършва въобще. В някои дела експертизите са просто формалност. В други дела експертизите не правят връзка между състоянието на лицето и неговата/нейната способност да се грижи за собствените си дела. Много експертизи не са нищо повече от твърдения като: “това лице има интелектуално затруднение, така че явно трябва да се постави под пълно запрещение”. Подобен подход не взима под внимание индивидуалните способности на лицето, неговите интереси, нужди и възможности.

Нито съдилищата, нито органите по настойничество и попечителство правят никакви сериозни усилия да получат мнението на лицето относно това кой да му бъде настойник/попечител. В много случаи лицето просто не е информирано за това кой е неговият настойник/попечител. В някои случаи, дори с помощта на адвокат, е или невъзможно или много трудно да се разбере кой е настойник/попечител и какви решения е взел. Често непроницаемата стена на бюрократията е просто друга илюстрация на нуждата от цялостна реформа. Органите по настойничество/попечителство разглеждат запрещението като още едно бреме, с което трябва да се справят по бюрократичен начин. Много служители в тези органи – хора, които носят отговорност по закон да осигурят защита на уязвими лица, често нямат разбиране за запрещението и неговия жесток ефект върху хора. Тъй като никой национален орган не контролира работата на тези служители, те не чувстват отговорност за тяхната работа и за това да осигурят възможно най-добрата услуга на уязвими хора. Служителите по запрещението са се съгласили да разчитат на (често очевидно погрешната) представа, че роднините наистина се грижат за хората под запрещение.

3.13 Общ коментар и нуждата от по-нататъшно проучване

Ние започваме тази глава с общ, но жизнено важен коментар: правителствата не бива да предприемат законодателна или политическа реформа, докато такава реформа не се основава на цялостно разбиране за проблемите, които се опитва да реши. Изследването на MDAC е само първата стъпка към постигане на това разбиране. За съжаление, това изследване не бе подкрепено толкова, колкото можеше от онези, които са отговорни за прилагането на законодателството и политиката.

MDAC призовава българското правителство да насърчи, сътрудничи и участва в бъдещо изследване. Това ще позволи да се открият примери на добри практики, но също и проблеми, които трябва да се решат. Докато не се позволи такова проучване да бъде извършено, и да се действа съобразно неговите находки, България ще продължава да не изпълнява международни правни и морални задължения към лицата с психо-социални (психични) и умствени увреждания.

По-специално, отказът на органите по настойничество и попечителство да осигурят достъп до настойническите дела с аргумента за поверителност, въпреки уверенията, че поверителността ще бъде гарантирана, поражда загриженост поради две основни причини. Първо, тя спомага за това да не може да се придобие пълна представа за това как се работи с настойническите дела от органите по настойничество и попечителство. Второ и на по-общо ниво, подобен отказ би трябвало да се разглежда в светлината на факта, че законодателството не осигурява дори най-общ контрол на тези органи. Заедно законодателство и практика предполагат неадекватно наблюдение и поглед върху работата им. Начинът, по който всички участници (примерно хората под запрещение, вещи лица, свидетели, членове на семействата, съдии, адвокати, служители в органите по настойничество и попечителство) в системата си взаимодействат и ефектът от това взаимодействие не можеше да бъде точно преценен. Резултатът от тези ограничения върху заключенията, които могат да бъдат изведени и препоръките, основаващи се на тях, е ясен.

Еднакво тревожно е отношението на правителството, че то може да скрие обществена информация относно запрещението и да я направи достъпна само на цена 900 лв. (около 450 Евро). MDAC вярва, че тази информация трябва да бъде свободно достъпна и всеки отказ представлява нарушение на принципа за свобода на информацията. MDAC съзнава, че това изследване само докосва повърхността на възгледите и чувствата на участниците в системата по запрещението. Интервютата, обаче, ясно очертават много от трудностите, които тези групи срещат и предполагат провеждането на последващо проучване на техния пряк опит.

Тъй като запрещението има връзка с толкова много различни сфери на живота, има няколко проблема, които трябва да бъдат подробно анализирани. Може би най-належащите сред тях са: обучението на настойници/попечители, ролята на органите по настойничество и попечителство, липсата на смислено и ефективно участие на адвокати, ролята на психиатрите. Тези професионалисти имат огромна власт, тъй като има ясна и директна връзка между становището на психиатъра и решението на съдията. За да могат българските граждани да бъдат убедени, че правосъдната им система е обективна и не позволява произвол, следва да се извърши доста по-сериозно изследване относно това как психиатрите извършват експертизи и защо съдиите автоматично приемат техните заключения като научна истина. Към датата на публикуване на този доклад, България не е сред подписалите Конвенцията за правата на хората с

увреждания на ООН. Принципен елемент от нея е задължението на страните да прилагат алтернативи на запрещението. MDAC се надява, че българското правителство по-скоро рано, отколкото късно, ще подпише и ратифицира този важен международен документ.

ПРИЛОЖЕНИЕ А

Речник на термините

Пълнолетно лице: Пълнолетно лице е лице, достигнало пълнолетие – обикновено 18-годишна възраст, съгласно положението, прието в държавата, в която се намира лицето.

Дееспособност: Правно понятие, което включва идеята, че, за да може дадено лице да взема решения и извършва действия, които да имат правно обвързващо действие, то трябва да се намира в необходимото умствено състояние – възможността да разбира представеното решение, да обмисля алтернативи, да оценява последствията от решението и да може да съобщи какво е то. Термините “дееспособен” и “компетентен” често се използват равнозначно.

Ответник: В много държави лицето, страна в производство за определяне на дееспособността и/или за поставяне под запрещение, се нарича ответник. В други държави терминът се използва и в наказателното производство. Тъй като дееспособността и запрещението не са наказателноправни институти по своята същност, за да избегне всякакво объркване във връзка с термина “ответник”, MDAC избра вместо него просто да използва словосъчетанието “пълнолетно лице”.

Интелектуално увреждане: Обозначава лица, които имат интелектуални ограничения от различен вид и степен. Някои държави използват термина “познавателно увреждане”. Подобно обаче на словосъчетанието “психично заболяване” (виж по-долу), буквалният превод на английски от националните езици на нашите целеви държави може да бъде остарял и пейоративен (например понятия като “умствена изостаналост”, “имбецил”, “анормално развитие”, “идиотия”, “слабоумие” и така нататък). MDAC избра “умствено увреждане” вместо посочените термини.

Настойник: Настойник е лице, назначено от съответен орган, което действа от името на лице, на което липсва дееспособност да ръководи своите дела и да се грижи за своето благосъстояние. Съответният орган трябва да е съд или орган по настойничеството в зависимост от държавата и/или вида на случая. Настойникът може да бъде роднина, професионален настойник или всяко друго лице, оправомощено по националното законодателство да действа в това качество от името на лицето, за което се счита, че не притежава дееспособност.

Настойничество: Правно отношение, установено посредством съдебно или административно производство между лице, за което се счита, че не притежава нужната дееспособност (частично или напълно) за вземане

на лични решения, и лицето, назначено да взема решения от негово име. Настоящността понякога се нарича и “заместващо вземане на решения”. Настоящността е една форма на “защитна мярка”, упомената от Комитета на министрите към Съвета на Европа в Препоръка R(99)4.

Умствено увреждане: Този термин се прилага за хора, които са били диагностицирани или обявени за страдащи от психични заболявания и/или интелектуални увреждания.

Психично заболяване: Понятие, считано за обширно, което има за цел да включва хората, които са били диагностицирани, обявени или възприемани като страдащи от психично заболяване, и което може да включва хора с личностни разстройства. За представителите на това множество често се казва, че страдат от “психично разстройство”, “психично заболяване” или “умствена недостатъчност”. За целите на настоящия доклад всички тези термини са предадени като “психично заболяване” – термин, за който MDAC счита, че е по-слабо стигматизиращ.

Частично запрещение (или ограничено запрещение): Вид запрещение, което се учредява, когато за лице, което има известна способност да взема решения или да извършва действия от свое име, се счита, че притежава частична дееспособност. Какво може или не може да прави от свое име лицето под ограничено запрещение е предмет на уредба в националното законодателство и/или на решение на съдилищата и се различава в различните държави или в рамките на една и съща държава.

Пълно запрещение: Вид запрещение, което се учредява, когато за дадено лице се счита, че изцяло му липсва способност да извършва действия от свое име. Пълното запрещение е най-всеобхватната форма на запрещение.

Подпомогнато вземане на решения: Тази алтернатива на запрещението се основава на факта, че с нужната подкрепа дадено лице, за което иначе би се счело, че не притежава дееспособност, всъщност ще бъде в състояние да взема лични решения.

Попечител: Въпреки че конкретното значение на този термин се определя в закона, най-общо попечителят е лице, което поддържа фидуциарно взаимоотношение с друго лице. В някои държави терминът “попечител” се използва равнозначно с настойник, но в други (включително например България) той се използва единствено за определени взаимоотношения, например случаите на ограничено запрещение.

Повереник: Терминът широко се използва в англоговорящите държави за обозначаване на лице, което се намира под настоящност. MDAC предпочита да не използва този термин, тъй като той дехуманизира лицето. Вместо това ние използваме “пълнолетното лице” или “заинтересованото лице”.

ПРИЛОЖЕНИЕ Б

Показател 1	<i>Нормативно уредената цел или преамбюлът на закона постановяват зачитане правата на човека, достойнството и основните свободи на хората с умствени увреждания.</i>
Показател 2	<i>Законодателството ясно посочва кой може да поиска назначаване на настойник и основанията, които са необходими за удовлетворяване на искането.</i>
Показател 3	<i>Пълнолетното лице има право да бъде реално уведомено, да присъства и да бъде изслушано в рамките на всички производства във връзка с молбата за лишаване от дееспособност и назначаване на настойник.</i>
Показател 4	<i>Пълнолетното лице има право на безплатно и ефективно процесуално представителство през време на производството за поставяне под запрещение.</i>
Показател 5	<i>Пълнолетното лице не може да бъде лишавано от свобода с цел да бъде подложена на оценка неговата дееспособност.</i>
Показател 6	<i>Пълнолетното лице има право и възможност да привежда свои собствени доказателства (включително свидетелски показания) и да оспорва доказателствата (и показанията на свидетелите) на противната страна.</i>
Показател 7	<i>Никое пълнолетно лице не може да бъде лишено от дееспособност, без да бъде подложено на оценка на дееспособността, проведена от квалифициран специалист и основана на скорошна, обективна информация, включително оценка в присъствието на лицето.</i>
Показател 8	<i>Установяването на недееспособност изисква доказуема връзка между съпътстващата диагноза и предполагаемата неспособност за вземане на независими решения.</i>
Показател 9	<i>Установяването на недееспособност се основава на достатъчни доказателства и обслужва интересите на пълнолетното лице.</i>
Показател 10	<i>Изборът на настойник се основава на обективни критерии, като се отчитат желанията и чувствата на пълнолетното лице.</i>

Показател 11	<i>Настойникът не трябва да има конфликт на интереси с пълнолетното лице или да възниква подобен конфликт.</i>
Показател 12	<i>Пълнолетното лице има право да обжалва поставянето под запрещение и/или назначаването на настойник.</i>
Показател 13	<i>С поставянето под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява политически права.</i>
Показател 14	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото на труд.</i>
Показател 15	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото на собственост.</i>
Показател 16	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото да встъпи в брак, да създаде семейство, както и от правото на зачитане на семейния му живот.</i>
Показател 17	<i>С поставянето си под запрещение пълнолетното лице не се лишава автоматично от възможността да упражнява правото на сдружаване.</i>
Показател 18	<i>Лицето, поставено под запрещение, не е възпрепятствано да взема решения в онези области, в които притежава функционална дееспособност.</i>
Показател 19	<i>Мнението на пълнолетното лице, обект на настойничество, относно важни решения трябва да бъде търсено и неговите желания да бъдат зачитани, когато е възможно.</i>
Показател 20	<i>Обхватът на правомощията и задълженията на настойника са ясно определени и се свеждат до онези области, в които пълнолетното лице, поставено под запрещение, се нуждае от подпомагане.</i>
Показател 21	<i>Настойникът е задължен да способства за реализиране на интересите, за осигуряване на благосъстоянието и независимостта на пълнолетното лице под настойничество чрез търсене на най-слабо ограничителните алтернативи за местоживеенето, като се стреми да осигури възможност на пълнолетното лице да живее в общността.</i>

Показател 22	<i>Настойникът трябва да управлява активите на пълнолетното лице под запрещение в негова полза.</i>
Показател 23	<i>Настойникът е длъжен да посещава и разговаря периодично с пълнолетното лице.</i>
Показател 24	<i>Решенията на настойника периодично се контролират от обективен орган, а настойникът носи отговорност за всички решения.</i>
Показател 25	<i>Налице е процедура за обжалване, която да предизвика разглеждането на действията и бездействията на настойника.</i>
Показател 26	<i>Налице са по-слабо ограничителни алтернативи, които да бъдат изчерпани преди да бъде наложено запрещение.</i>
Показател 27	<i>Запрещенията са приспособени към индивидуалните нужди на засегнатите лица и отразяват различните степени на дееспособност.</i>
Показател 28	<i>Запрещението се преразглежда периодично и продължава толкова, колкото е необходимо.</i>
Показател 29	<i>Пълнолетното лице, обект на запрещение, има право да иска преразглеждане, изменение и/или прекратяване на запрещението.</i>

ПРИЛОЖЕНИЕ В

Протокол за изследователи за защита на данните от изследването и участниците в него

Въведение

Целта на втория етап от изследването на запрещението е да се събере информация за практическото прилагане на законодателството за запрещението и ограниченията на пълнолетните лица под запрещение. Изследователите ще се опитат да проведат интервюта на пълнолетни лица под запрещение или такива, които преминават през процеса на поставяне под запрещение. Събирането на данни по този начин е необходимо, за да се разбере напълно и да се документира действителната система по запрещение от тези, които са засегнати от нея.

Декларацията на Световната Здравна Асоциация от Хелзинки: Етични принципи за медицински изследвания на човешки същества (ревизирана 2000 г.), като прилага етични принципи към медицинските изследвания на човешки същества, дава насоки за изследване с по-малко намеса при уязвими участници. Член 5 на Декларацията гласи, че “разглеждането на благосъстоянието на лицето – обект на изследването, трябва да взима превес над интересите на науката и обществото”. Този подход се прилага при събиране и обработка на информация от MDAC.

Обработка на лични данни

Контрол на MDAC

Поддържането и употребата на данни, събрани от лица по време на емпиричния етап на проекта, ще се преглежда от член на персонала на MDAC и от борда на съветниците за запрещението, за да се гарантира, че ползването на събраните данни е защитено и насочено към подобряване на благосъстоянието на лицата под запрещение, както и на лицата, които е вероятно да бъдат поставени под запрещение.

Защита на събраната информация

Всеки изследовател трябва да създаде цифрова система за съхранение на данни, за да защити информацията (включително всякакви лични бележки, записи или друга информация), събрана от какъвто и да било източник, с каквито и да било средства по време на изследването. Ключът към цифровата система ще бъде съхраняван на място, различно от това за данните от изследването и ще бъде достъпен само на изследователя и на определен от MDAC член на персонала.

Изискуемо от участниците разкриване на данни

Като признаваме, че лицата, които живеят в затворени институции често имат малко свиждания и контакт с външния свят, възможно е, ако не вероятно, изследователите да се натъкнат на участници в изследването, които да поискат специално помощ от изследователя. Поради тази възможност, преди изследователят да започне да провежда интервю с участника, трябва да го информира за следното:

- Цел на изследването. Като се има предвид, че много участници може да имат затруднения да разбират потенциалните рискове и ползи от участие в изследването, трябва да се отдели специално внимание на разясняване на тези рискове и ползи на език и във формат, които са разбираеми и съобразени с нуждите на всеки един участник.
- Доброволното естество на изследването. Лицата имат право да откажат да участват (или да откажат да отговорят на определен въпрос) или да се оттеглят по всяко време. Изследователите трябва директно да попитат всеки потенциален участник дали той или тя се съгласява да участва в изследването и да се записва негова лична информация за ползване от проекта. Ако лицето откаже или оттегли съгласието си, цялата информация за това лице трябва да се изтрие от записите на проекта.
- Ролята на изследователя. Изследователите трябва да обясняват на участниците, че ролята им е да събират информация и че на изследователя не е разрешено да предоставя правни консултации или да представлява участниците в изследването.
- Поверителност на данните от изследването. Изследователите трябва да обясняват на участниците, че информацията, която участникът реши да сподели, ще се обработи от изследователя и от MDAC по поверителен начин. Трябва да се обясни, че информацията може накрая да бъде разкрита в публикуван доклад на MDAC и че, ако е включена в доклада, ще бъде анонимна, т.е. никаква идентифицируема информация или твърдение няма да бъдат включени в публикуван доклад.
- Условия за интервюиране. Интервютата трябва да се провеждат по поверителен начин, да не могат да бъдат чувани от други, без да присъства друго лице, освен ако това не е поискано от участника.
- Изключения от правилата за поверителност/анонимност. Преди да се проведе интервю, изследователят трябва да обясни на участника, че ако по време на интервюто участникът разкрие (или изследователят забележи) информация, която крие за участника сериозен риск от значителна вреда, може да не бъде възможно на изследователя да я запази поверителна или анонимна.

Процедура след разкриване на информация, която крие сериозен риск от значителна вреда

Ако участник разкрие информация, която крие сериозен риск от значителна вреда по време на интервю или по друг начин, изследователят трябва отново да информира участника да уведоми подходящо/и лице/а или орган (като полиция, съответен правителствен орган или директора на институцията), който може да се намеси, за да спре нанасянето на вреда. По своя преценка изследователят трябва да реши дали е достатъчно ефективно да уведоми полицията или персонала лично, да събере, колкото се може повече, подробности за ситуацията и тогава да се свърже с член на персонала на MDAC, отговорен за проекта възможно най-бързо, за да обсъди как да процедира. Запитвания в неспешни случаи от участниците в изследването към изследователя за помощ (правна или друга) трябва да се обработват случай по случай.

Изследователят трябва да уведоми участника, че ролята на изследователя е само на изследовател и че искане за помощ би предполагало загубването на анонимността на всяка информация, защото ще се наложи да бъде разкрита на трети лица, които ще предоставят помощ. Ако след разкриване на информация, участникът иска помощ, изследователят трябва да предприеме стъпки за гарантиране на това, че участникът е разбрал ясно естеството на исканата помощ. Изследователят трябва да обсъди с участника точно каква информация трябва да се разкрие (включително име и местоположение на лицето, съответни факти, диагноза) и на кого (например адвокат, настойник, персонал на MDAC). Изследователят трябва да поиска специално разрешение за разкриване на информацията на лица или органи, които са идентифицирани. Преди разкриване на информацията, изследователят трябва да се свърже с отговорния член на персонала от MDAC, за да обсъди ситуацията.

ПРИЛОЖЕНИЕ Г

Списък на интервютата

Дата	Интервюиран
6 декември 2005 г.	Лице под запрещение
25 септември 2006 г.	Лице под запрещение
16 юни 2006 г.	Лице под запрещение
20 юни 2005 г.	Настойник, директор на социален дом
16 юни 2006 г.	Настойник, роднина
16 юни 2006 г.	2 психиатри
31 май 2005 г.	Настойник, роднина
22 май 2006 г.	Настойник, роднина
31 май 2005 г.	Съдия
22 май 2006 г.	Съдия
16 юни 2006 г.	Съдия
16 юни 2006 г.	Прокурор
22 май 2006 г.	Адвокат на ищеца
31 май 2005 г.	Психиатър
22 май 2006 г.	Психиатър
29 март 2006 г.	Настойник, директор на социален дом
29 март 2006 г.	Съдия
29 март 2006 г.	2 лица, на които се вдига запрещението
10 май 2005 г.	Адвокат на лица, чието запрещение се вдига
20 юни 2006 г.	Адвокат на лица, чието запрещение се вдига
17 септември 2006 г.	Адвокат на лица, чието запрещение се вдига
20 юни 2005 г.	10 лица под запрещение

ПРИЛОЖЕНИЕ Д

Въпрос	Показател	Въпросник за преглеждане на съдебни дела (папки)
1.		Номер на делото (според цифровата система на изследователя) _____
2.		Окръжен съд, от който е делото: _____ Дата на преглеждане на делото: _____ Пол на лицето: мъж/жена _____ Година на раждане на лицето: _____ Етническа принадлежност на лицето: _____
3.		При образуване на делото, лицето живее в : Общността _____, социален дом или друга специализирана институция _____ (посочете вида институция) _____ Друго (посочете) _____
4.	П-9	Попискал ли е ищецът да бъде назначен той/тя за настойник/попечител: Да _____ Не _____ Ако не, каква е връзката между лицето и човека, когото ищецът е поискал да бъде назначен за настойник : Член на семейството _____, професионален настойник _____ директор на институция _____ друг (уточнете) _____ Пописканият настойник е също и ищец: Да _____, не _____.
5.	П-9	Какъв е бил предметът на исквата молба: Пълно запрещение _____, Ограничено запрещение _____, Промяна на вида на запрещението _____ Ако да, каква?: _____
6.	П-9	Решението на съда е за : Пълно запрещение _____, Ограничено запрещение _____, Лицето не се поставя под запрещение _____.

7.	П-7	Била е назначена експертиза: Да _____, не _____
8.	П-2	Било е наредено задържането на лицето, за да му бъде извършена експертиза: Да _____ Не _____. Лицето е било вече задържано по други причини (обяснете): _____. Ако лицето е било задържано за преглед, колко дълга е продължило задържането: _____ (дни).
9.	П-3	Делото съдържа доказателства за писмено уведомяване за производството по поставяне под запрещение: Да _____ Не _____. Време между писменото уведомяване и първо заседание по делото: _____ (дни).
10	П-3	Лицето е присъствало на първото заседание по делото: Да _____ Не _____. Лицето е присъствало на следващите заседания: Да _____ Не _____ Ако не, защо: _____
11	П-4	Лицето е било представлявано от адвокат по време на производството: Да _____ Не _____. Ако не, лицето е било представлявано от трето лице: Да _____ Не _____ Ако да, уточнете третото лице (т.е. временен настойник): _____
12	П-4	Лицето, представляващо лицето, което се поставя под запрещение, е задавало въпроси на свидетели и е представяло аргументи на страната на лицето, което се поставя под запрещение: Да _____ Не _____. Лицето, представляващо поставения под запрещение, подкрепя молбата за поставяне под запрещение: Да _____ Не _____.
13.	П-5	Оценката на способностите (експертизата) е била представена предварително на лицето, поставяно под запрещение преди съдебното заседание: Да _____ Не _____. Ако да, колко време преди съдебното заседание поставеният под запрещение е получил оценката: _____ (дни). Ако не, поради каква причина лицето не е получило експертизата предварително: _____

14.	П-5	Лицето, което е провело оценката (експертизата) се явява в съда лично: Да _____ Не _____. Други доказателства или свидетели присъстват в съда в допълнение на экспертизата: Да _____ Не _____. Ако да, какви са те: Лицето, поставяно под запрещение представя алтернативна експертиза: Да _____ Не _____. Лицето представя други доказателства: Да _____ Не _____. Ако да, уточнете какви: Има ли някаква индикация в делото (папката в съда), че лицето е възразило срещу поставянето му под запрещение: Да _____, Не _____. Има ли някаква индикация в делото (папката в съда), че лицето е възразило срещу назначаването на настойник/ попечител: Да _____, Не _____. Има ли някаква индикация в делото (папката в съда), че лицето се е съгласило да бъде поставено под запрещение: Да _____, Не _____. Има ли някаква индикация в делото (папката в съда), че лицето се е съгласило да му бъде назначен настойник/попечител: Да _____, Не _____. Има ли индикации в делото, че съобщение за съдебното решение е било изпратено на лицето: Да _____ Не _____. Ако да, колко време след постановяването му е било изпратено: _____ (в дни).
15.	П-5	Има ли индикация в делото, че лицето е било уведомено, че може да подаде жалба срещу решението на съда: Да _____ Не _____. Ако да, кой е подад жалба:
16.	П-3	Има ли индикация в делото, че лицето е било уведомено, че може да подаде жалба срещу решението на съда: Да _____ Не _____. Ако да, кой е подад жалба:
17.	П-6	Има ли индикация в делото, че лицето е било уведомено, че може да подаде жалба срещу решението на съда: Да _____ Не _____. Ако да, кой е подад жалба:

	Съдържа ли делото писмена експертиза: Да _____ Не _____. Ако да, колко страници е дълга тя: _____ Според данните от делото имал ли е експертът среща с лицето: Да _____ Не _____ .Ако да, колко дълга е била тя: _____ (има ли списък с дейности по часове) Колко дни (месеци) са минали от извършването на експертизата до заседанието, на което са представени резултатите от нея: _____. Била ли е предоставена някаква друга информация за психичното здраве или експертиза на съда: Да _____ Не _____ Няма данни _____. Ако да, каква информация е била ползвана от съда и колко стара е била тя по време на заседанието: _____ Съдържа ли експертизата диагноза според МКБ 10: Да _____ Не _____ . Ако да, каква: _____ Разяснява ли експертизата как диагнозата се отразява на способността на лицето да се грижи за собствените си дела: Да _____ Не _____. Ако да, обяснете как е направена връзката: _____
20.	П-9 По това дело исквата молба за поставяне под запрещение е подадена от: Член на семейството _____, Социален дом (директор) _____, Прокурор _____ Други _____ . Ако други, каква е тяхната връзка с поставяния под запрещение: _____
21.	П-10 Според исквата молба до съда каква причина е посочена за поставяне под запрещение: _____ Настояване в институция _____, Справяне с финансови операции _____ Защита на лицето _____ , Защита на други лица _____, Изпълнение на министерски инструкции _____, Други _____ . Ако други, какви: _____

22.	П-10	Намира ли съдът, че лицето е неспособно да се справя със собствените си дела: Да _____ Не _____. Ако да, под какъв вид запрещение съдът решава да постави лицето: _____ Ако не, защо: _____ За случаите на ограничено запрещение съдът определя ли области, в които лицето само ще може да решава: Да _____ Не _____ Ако да, какви: _____ Според данните в делото причината, която съдът е споменал за поставяне на лицето под запрещение, е: настаняване в институция _____, финансова _____, защита на лицето _____, защита на други лица _____, спазване на министерска инструкция _____, друга _____. Каква: _____ Съгласява ли се съдът с резултатите от експертизата: _____ Да _____ Не _____ Съгласява ли се прокурорът с резултатите от експертизата: Да _____ Не _____ Прокурор не участва _____
23.	П-10	Съгласява ли се съдът с резултатите от експертизата: _____ Да _____ Не _____ Съгласява ли се прокурорът с резултатите от експертизата: Да _____ Не _____ Прокурор не участва _____

Въпрос	Показател	Преглеждане на съдебни дела
1.		Номер на делото:..... съд, в който се разглежда Продължителност на съдебното заседание: _____
2.		Лицето – мъж, жена _____ Година на раждане на лицето: _____ Етническа принадлежност на лицето: _____
3.		Окръжен съд, в който се гледа делото: _____ Дата на заседанието: _____ Цел на заседанието: _____

	Имало ли е вече заседание по делото: Да _____ Не _____. Ако да, колко и с каква цел: Кой присъства в съдебната зала: Лицето: Да _____ Не _____ Ако не, защо не _____. Ако не, било ли е информирано лицето за заседанието : Да _____, Не _____, Не е силурно _____. Адвокат, представител на лицето: Да _____ Не _____. Прокурор: Да _____ Не _____ Ищец: Да _____ Не _____ Адвокат на ищеца: Да _____ Не _____ Оценител на способностите (психиатър, социален работник, др.): Да _____ Не _____ Други: свидетел, член на семейството _____
3.	
4.	Когато делото е образувано, лицето е живело в: Общността _____, социален дом _____, Друго _____.
5.	Ищецът е: Член на семейството _____, Директор на дом _____ Друго _____ Кой е искал да бъде настойник на лицето _____.
6.	Какъв е бил предметът на исковата молба: Пълно запрещение _____, Ограничено запрещение _____, Промяна на вида на запрещението _____ _____. Ако да, каква?: _____.
7.	Решението на съда е за: Пълно запрещение _____, Ограничено запрещение _____, Не се поставя лицето под запрещение _____.
8.	П-2 Оценка на способностите е била назначена (експертиза): Да _____, Не _____ Лицето е било задържано/наредено е да бъде задържано, за да му бъде извършена експертиза: Да _____ Не _____

8.	П-2	_____ Лицето е било вече задържано по други причини: _____. Ако лицето е било задържано за преглед, колко дълго е продължило задържането: _____ (дни). Делото съдържа доказателства за писмено уведомяване за производството по поставяне под запрещение: Да _____ Не _____. Време между писменото уведомяване и първо заседание по делото: _____ (дни) Лицето е присъствало на първото заседание по делото: Да _____ Не _____. Лицето е присъствало на следващите заседания: Да _____ Не _____ Ако не, защо: _____ Лицето е било представявано от адвокат по време на производството: Да _____ Не _____. Ако не, лицето е било представявано от трето лице: Да _____ Не _____ Ако да, уточнете третото лице (настойник): _____ Лицето, представяващо лицето, което се поставя под запрещение, е задавало въпроси, представяло е аргументи на страната на лицето, което се поставя под запрещение към свидетелите по време на производството: Да _____ Не _____. Лицето, представяващо поставяния под запрещение подкрепя молбата за поставяне под запрещение: Да _____ Не _____. Оценката на способностите (експертиза) е бил представена предварително на лицето, поставяно под запрещение преди съдебното заседание: Да _____ Не _____. Ако да, колко време преди съдебното заседание поставяният под запрещение е получил оценката: _____ (дни). Ако не, защо: _____
9.	П-3	Лицето, което е провело оценката се явява в съда лично: Да _____ Не _____. Експертът е подал писмен доклад на неговите наблюдения: Да _____ Не _____. На лицето, което се поставя под запрещение, е дадено копие от експертната: Да _____ Не _____. Ако да, кога _____ дни
10	П-4	Лицето, което се поставя под запрещение, е задавало въпроси, представяло е аргументи на страната на лицето, което се поставя под запрещение към свидетелите по време на производството: Да _____ Не _____. Лицето, представяващо поставяния под запрещение подкрепя молбата за поставяне под запрещение: Да _____ Не _____.
11	П-5	Оценката на способностите (експертиза) е бил представена предварително на лицето, поставяно под запрещение преди съдебното заседание: Да _____ Не _____. Ако да, колко време преди съдебното заседание поставяният под запрещение е получил оценката: _____ (дни). Ако не, защо: _____
12.	П-5	Лицето, което е провело оценката се явява в съда лично: Да _____ Не _____. Експертът е подал писмен доклад на неговите наблюдения: Да _____ Не _____. На лицето, което се поставя под запрещение, е дадено копие от експертната: Да _____ Не _____. Ако да, кога _____ дни

12.	П-5	Други доказателства или свидетели присъстват в съда: Да _____ Не _____. Ако да, какви са те:
13.	П-5	Лицето, поставено под запрещение, представя алтернативна експертиза: Да _____ Не _____. Лицето представя други доказателства: Да _____ Не _____. Ако да, уточнете какви:
14.	П-3	Било ли е попитано лицето за неговото мнение относно поставянето под запрещение: Да _____, Не _____. Има ли някаква индикация в делото (папката в съда), че лицето е било съгласно да бъде поставено под запрещение: Да _____, Не _____.
15.	П-2..6	Било ли е уведомено лицето за неговите права по време на производството: Да _____ Не _____. Ако да, обобщете за кои права е било уведомено лицето: Било ли е питано лицето нещо от съдията по време на пропеаурата: Да _____ Не _____. Ако да, какви въпроси са му били поставяни: Било ли е уведомено лицето, че може да подаде жалба срещу решението на съда: Да _____ Не _____. Ако да, била ли е дадена информация на лицето как може да обжалва решението: Да _____ Не _____. Била ли е подадена жалба по това дело: Да _____ Не _____. Ако да, кой е подал жалба:
16.	П-7..8	Съдържа ли делото писмена експертиза: Да _____ Не _____. Ако да, колко страници е дълга тя: _____ Според данните от делото имал ли е експертът среща с лицето: Да _____ Не _____. Ако да, колко дълга е била тя: _____ (има ли списък с дейности по часове) Колко дни, месеци са минали от извършването на експертизата до заседанието, на което са представени резултатите от нея: _____.

16.	П-7.8	Била ли е предоставена някаква друга информация за психичното здраве или експертиза на съда: Да _____ Не _____ Няма данни _____. Ако да, обяснете каква информация е била ползвана от съда и колко стара е била тя по време на заседанието: Съдържа ли експертната диагноза според МКБ 10: Да _____ Не _____ Ако да, каква: Разяснява ли експертната как диагнозата се отразява на способността на лицето да се грижи за собствените си дела: Да _____ Не _____. Ако да, обяснете как е направена връзката:
17	П-9	По това дело исквата молба за поставяне под запрещение е подадена от : Член на семейството _____, Социален дом _____, Прокурор _____ Други _____ Ако други, каква е тяхната връзка с поставяния под запрещение:
18.	П-9	По това дело съобщение/призовка за подадената молба е било предадено/а на: Член на семейството _____, Социалния дом _____ Друг _____ Ако е друг, каква е неговата връзка с лицето, което се поставя под запрещение:
19.	П-10	Според исквата молба до съда каква причина е посочена за поставяне под запрещение: Настояване в институция _____, Справяне с финансови операции _____ Защита на лицето _____ _____, Защита на други лица _____, Изпълнение на министерски инструкции _____, Други _____ _____. Ако други, какви:
20.	П-10	Намира ли съдът, че лицето е неспособно да се справя със собствените си дела: Да _____ Не _____ Ако да, под какъв вид запрещение съдът решава да постави лицето: ограничено _____, пълно _____. Ако не, защо: За случаите на ограничено запрещение съдът определя ли области, в които лицето само ще може да решава: Да _____ Не _____. Ако да, какви: Според данните в делото причината, която съдът е споменал за поставяне на лицето под запрещение, е: настаняване в институция _____, финансова _____, защита на лицето _____, защита на други лица _____, спазване на министерска инструкция _____, друга _____, Каква:

21.	П-10	Съгласява ли се съдът с резултатите от експертизата: Да _____ Не _____. Съгласява ли се прокурорът с резултатите от експертизата: Да _____ Не _____ Прокурор не участва _____. Споменава ли се някъде в делото дали е изпратено съобщение до лицето за решението на съда: Да _____ Не _____ Ако да, колко време след постановяване на решението, лицето е било уведомено за него: _____ (дни) Споменава ли се някъде в делото дали лицето, поставяно под запрещение, е било уведомено за правата си да обжалва решението на съда: Да _____ Не _____. Била ли е подадена жалба по делото: Да _____ Не _____. Ако да, кой я е подад:
22.	П-6	

Въпрос	Показател	Въпросник за преглед на настоящи дела (преписки в органите по настоящициство/ попечителство)
1.		Код за преписката (според цифровата система на изследователя): _____
2.		Община, в която се намира органът, от който се преглежда преписката: _____, дата на назначаване на настоящици/ попечителя: _____. Дата на съдебното решение за поставяне под запрещение _____
3.		Има ли лицето назначен настоящици/ попечителя: да _____ не _____. Ако не, каква причина за това е посочена в преписката: Ако не, колко време вече лицето няма настоящици/ попечителя след поставянето му под запрещение от съда: _____ (в дни или месеци)

4.	П-11 Лицето, което ще се търси, е поискало да бъде назначено като настойник, е било: Член на семейството _____, професионален настойник _____, директор на институция _____ друго _____ (уточнете _____) Посоченото лице е било назначено за настойник: да _____, не _____. Ако не, кой е бил назначен за настойник (т.е. каква връзка на лицето с настойника): _____ Каква причина е посочена за назначаване на друго лице: _____
5.	П-16 Било ли е видяно лицето лично (т.е. интервюирано/попитано) от органа по настойничество преди назначаването на настойник: да _____, не _____. Ако не, каква причина е посочена за това, че лицето не е било видяно (интервюирано/попитано): _____ Ако да, било ли е попитано кой иска да му е настойник: да _____, не _____. Ако да, било ли е назначено лицето, посочено от него за настойник: да _____, не _____. Ако не, каква причина е посочена за това, че е назначен някой друг: _____ Ако лицето е било видяно лично от органа по настойничество, било ли е уведомено какво означава да бъде поставено под запрещение (т.е. какви права относно местоживеещото си има, ако има такива): да _____, не _____. За какви права е било информирано то: _____ Ако лицето е било видяно от органа по настойничество лично, било ли е помолено да изрази становище относно каквито и да било въпроси, свързани с производството: да _____, не _____. Ако да, какви въпроси са поставени на лицето относно неговото мнение: _____
6.	П-12 Има ли конфликт на интереси между лицето и назначения настойник: да _____, не _____. Ако да, какво е естеството на конфликта: финансово _____, директорът на заведението, където лицето живее _____, друго _____, ако е друг, опишете го или потенциален конфликт, който забавя:

7.	П-20	Бил ли е някога преразглеждан този случай от органа по настойничеството: да _____ не _____. Ако да, колко пъти: _____ колко време е минало между всеки преглед: Били ли са подавани никакви жалби срещу настойника: да _____ не _____. Ако да, колко _____ за какво: Ако е била подавана жалба, какво действие е било предприето в резултат на нея: разследване _____, липса на разследване _____, Ако е била разследвана, какъв е бил резултатът: Ако не е била разследвана, каква причина е посочена за това: Имало ли е преразглеждане на настойничеството/действията на настойниците като резултат от жалбата: да _____, не _____. Преразглеждани ли са били някога действията/решенията на настойника по това дело: да _____, не _____. Ако да, колко пъти: _____ с каква честота: (т.е. всяка година/всеки пет години): _____.
8.	П-19	Ако да, каква е била причината за това преразглеждане: Местоживеенето на лицето под запрещение: Здравословното състояние/лечение на лицето под запрещение: Финансово състояние/операции, включващи имуществото на лицето под запрещение: Било ли е лицето под запрещение интервюирано/питано за неговото мнение/принос: да _____ не _____.
10.	П-20	Настойникът някога свързвал ли се е с органа по настойничеството за разрешение за предприемането на никакви действия относно лицето под запрещение: да _____ не _____. Ако да, какво е било естеството на запитването му (т.е. финансово, медицинско и др.):
11.	П-27	Била ли е преценявана нуждата от запрещение от органа по настойничеството: да _____ не _____. Ако да, преди колко време: _____. Ако не, каква причина е посочена (ако въобще е посочена) за това:

Въпросник за събиране на статистическа информация

Обща статистика за хората с увреждания в страната (по райони, ако е възможно):

Моля уточнете (избройте) каква статистическа информация относно запрещенията/умствените увреждания е достъпна и обяснете начина, по който се съхранява.

Обща статистика за страната (района)

1.	Брой на лицата под запрещение в страната (по райони, ако е възможно): Мъже _____ Жени _____ Общо _____.
2.	Средна възраст на лицата под запрещение в страната (по райони, ако е възможно): Мъже _____ Жени _____
3.	Брой на лицата под запрещение в страната, които са под: Ограничено запрещение _____ Пълно запрещение _____ Общо _____.
4.	Настоящо местожителство (общ брой случаи) на хора под запрещение в страната (по райони, ако е възможно): Социални домове _____ Психиатрични болници _____ Други институции _____ Живеещи сами _____ Живеещи със семейство _____ Живеещи с приятели _____ Живеещи с роднина настойник _____ Бездомни _____ Други _____
5.	Общ брой на лицата под запрещение с роднина настойник: _____. Общ брой на лицата под запрещение с професионален настойник: _____. Общ брой на лицата под запрещение, които живеят в общността: _____ Общ брой на лицата под запрещение, които живеят в институции: _____. Общ брой на лицата под запрещение с настойници/попечители директорите или персонала на институцията: _____.
6.	Брой на настойниците/попечителите, отговарящи за: 1 лице: _____ 2-5 лица: _____ 6-10 лица: _____ 10-30 лица: _____ Над 30 лица: _____ Среден брой лица под запрещение, за които всеки професионален настойник е отговорен: _____.

7.	Брой на исквите молби за поставяне под запрещение: 2005 г. (посочете брой по месеци): ограничено _____ пълно _____ 2004 г.: ограничено _____ пълно _____ 1999 г.: ограничено _____ пълно _____ 1994 г.: ограничено _____ пълно _____ В страните, където директори на институции се назначават обикновено за настойници на домуващите, трябва да се събере статистическа/бюджетна информация относно финансирането на институциите, така че да се покаже дали/къде има финансов конфликт на интереси и т.н. Заплаща ли се на настойниците за тяхната дейност? Това важи ли за всички настойници/попечители? Как се заплаща на настойниците? (средно) Кой им заплаща?
8.	Има ли някаква “официална” статистика за това колко дела за поставяне под запрещение се образуват всяка година? Ако да, тя разбива ли се на по-малки категории, като на брой дела за пълно или ограничено запрещение? Или по райони, пол, диагнози, възраст?
9.	Брой на прекратените запрещения поради причина различна от смърт на лицето под запрещение: 2005 г. (по месеци) пълно (мъже) _____ пълно (жени) _____ ограничено (мъже) _____ ограничено (жени) _____ общо _____. 2004 г. пълно (мъже) _____ пълно (жени) _____ ограничено (мъже) _____ ограничено (жени) _____ общо _____.
Статистика на изследването на запрещението, отнасяща се до всички прегледани дела по време на втория етап	
10.	Брой на всички прегледани дела общо _____ Брой мъже _____ Брой жени _____.
11.	Средна възраст на лицата, чиито дела са прегледани: мъже _____ жени _____
12.	Брой прегледани дела, по които лицето е било под: Ограничено запрещение _____ пълно запрещение _____

13.	Настоящо местоживее (от всички прегледани дела) на лицата под запрещение: Социални домове _____ Психиатрични болници _____ Други институции _____ Живеещи сами _____ Живеещи със семейство _____ Живеещи с приятели _____ Живеещи с роднина настойник _____ Бездомни _____ Други _____
14.	Общ брой прегледани дела, по които лицата под запрещение имат за настойник роднина/член на семейството _____ Общ брой прегледани дела, по които лицата под запрещение имат професионален настойник: _____. Общ брой прегледани дела, по които лицата под запрещение живеят в общността: _____ Общ брой прегледани дела, по които лицата под запрещение живеят в институции: _____. Общ брой прегледани дела, по които лицата под запрещение имат настойници/попечители директорите или персонала на институцията: _____.

Интервюта с професионалисти и лица, поставяни под запрещение	
Много от въпросите, предложени за квазиформално интервю са с отворен край, което означава, че са така съставени, за да допускат обяснителен отговор. Слушайте и записвайте отговорите внимателно (като използвате записващо устройство, ако е възможно) и питайте за примери или разясняване на мнения, когато е възможно.	
Интервюта с професионалисти: Дата, време и място на интервюто: _____ Код на интервюирания: _____ Роля на интервюирания в процеса на поставяне под запрещение (т.е. “съдия,” “прокурор,” “настойник”): _____ От колко години се занимава с дела по запрещение: _____ В колко дела по негови сведения е участвал: _____ Обучение/образование на интервюирания: _____	
Интервюта с лица, поставяни под запрещение: Дата, време и място на интервюто: _____ Код на интервюирания: _____ Опит на интервюирания в процеса на поставяне под запрещение – е под запрещение, е бил под запрещение, субект е на производство: _____ Живее в: Дом _____, Общността _____, Друго _____ От колко години е под запрещение: _____ История на психичното заболяване, диагноза, минало на интервюирания: _____	
Съответстваш ли показател	„Примерни въпроси при интервюирането на участници в процедурата по поставяне под запрещение.”
Показател 1	(Професионалисти) Какво е мнението Ви за съществуващата система за запрещение в страната? Адаптирана/адекватна ли е тази система в необходимата степен – да се използва само когато е необходимо? Справедливи ли са процедурите за определяне на способността на лицето да се справя със собствените си дела за човека, поставян под запрещение? (обяснете) (Лицето) Какво е мнението Ви за съществуващата система за запрещение в страната? Адаптирана/адекватна ли е тази система в необходимата степен – да се използва само когато е необходимо? Справедливи ли са процедурите за определяне на способността на лицето да се справя със собствените си дела за човека, поставян под запрещение?

Показател 2	(Професионалисти) Каква е целта/важността на оценката на способностите (експертизата) в процеса за поставяне под запрещение? Има ли винаги тест на способността на лицето да се справя със собствените си дела, когато се оценява тя? (защо и защо не) При какви обстоятелства се задържа лицето (в институция), за да му се направи оценка на способностите? (Лицето) Имаше ли някакъв тест на способностите Ви (експертиза) по време на Вашето дело? (защо и защо не) Бяхте ли питан/а дали искате да участвате в тест?
Показател 3	(Професионалисти) Смята ли се присъствието на лицето за важно или необходимо във всяко заседание по делото? (защо и защо не) (Лицето) Знаехте ли, че ще има заседание, на което се решава дали Вие сте способен да се справяте със собствените си дела и дали се нуждаете от настойник? Ако да, как разбрахте? Знаехте ли, че имате право да присъствате на всяко съдебно заседание, което Ви касае? Искахте ли да присъствате в съда? (защо и защо не) Каза ли Ви някой, че трябва да дойдете в съда или да не идвате в съда? Ако да, кой и какво точно Ви казаха?
Показатели 4 и 5	(Професионалисти) Важно/необходимо ли е лицето, чието поставяне под запрещение се иска да бъде представлявано от адвокат по време на делото? (защо и защо не) Колко често във Вашия опит лицето е имало адвокат, който да го представлява по време на делото? Има ли и трябва ли да има система, която да предоставя служебни адвокати на поставяните под запрещение лица? Често срещано ли е лицето само да представи “случая си”? Какви доказателства е най-вероятно да бъдат представяни от лицето, поставяно под запрещение (или неговия представител), т.е. друг тест на способностите, свидетели като приятели, семейство? (Лицето) Знаехте ли, че имате право на адвокат, който да Ви представлява? Имахте ли адвокат по време на делото? (защо и защо не) Ако не, имаште ли някого (като особен представител) да защитава Вашите интереси по време на делото? Бихте ли искали/а да имате адвокат? Ако някой Ви представляваше по време на делото, той срещна ли се с Вас предварително? Представи ли Вашият представител някакви доказателства, документи, свидетели, доклади на съда във Ваша полза? Бяхте ли доволен/на от помощта, представителството, които сте ползвал/а по време на заседанията? (защо и защо не) Някой попита ли Ви какъв е желаният от Вас резултат от делото? (Вие възразихте ли на поставянето Ви под запрещение или назначаването на настойник?)

Показател 6	(Професионалисти) Знаете ли дела, по които лицето, поставяно под запрещение, е обжалвало решението на съда за поставяне под запрещение? <i>Ако да:</i> Колко и колко често се обжалват решения? Самите лица ли обжалват или адвокатът им? Защо не се подават повече жалби според Вас? (Лицето) Знаехте ли, че имате право да обжалвате? Ако да, как научихте за това си право? Получихте ли копие от решението на съда? Ако да, как и кога го получихте? Подадохте ли жалба? (защо и защо не) Ако Ви е бил назначен настойник, съгласен ли бяхте с избора му?
Показател 7	(Професионалисти) Какво според Вас е най-важното доказателство за определяне на способността на едно лице да се справя с дела си (с какво аргументира най-често съдията своето решение, на какво разчита най-много при вземане на решението)? Освен “оценка на способностите” има ли друга информация, която би била полезна за съдията при решаване на въпроса с поставяне под запрещение? Ако да, каква е тази информация? Вие или служители във Вашата позиция били ли сте обучавани как да ползвате и тъкувате медицинска и друга информация относно умствените увреждания? (Лицето)
Показател 8	(Професионалисти) Как се определя връзката между диагнозата на лицето и неговите способности? (Изисква ли съдът доклад на социалните служби, който да илюстрира как е увредена способността на лицето във връзка с неговото умствено състояние?) Имате ли усещането, че повечето адвокати и съдии имат адекватна информация и обучение, за да могат да установят как диагнозата е свързана със способността на лицето да се грижи за собствените си работи? (Лицето)
Показател 9	(Професионалисти) Коя е най-често срещаната причина по Ваше мнение ищците да подават искова молба за поставяне под запрещение (финансови причини, защита на лицето или на другите)? Кой мислите е най-важният резултат от назначаването на настойник/ попечител? (Лицето) Защо по Ваше мнение е започнало производство за поставянето Ви под запрещение?

Показател 10	(Професионалисти) (Съдии) Как решавате дали едно лице трябва да бъде поставено под запрещение? (За други) Как би трябвало съдиите да решават дали да поставят едно лице под запрещение? Какво трябва да преценяват, за да вземат такова решение? (Смятате ли, че съдиите обикновено получават адекватна информация, за да вземат най-доброто решение? Кой печели най-много от поставяне под запрещение на едно лице и назначаването на настойник на лицето? Колко често се прекратяват дела, без да се решава лицето да се постави под запрещение? Каква обикновено е причината за прекратяването? Какви рискове се поемат, като не се постави лице с психично заболяване под запрещение? Когато решават, съдиите вземат ли предвид какво ще загуби лицето, поставяно под запрещение, по отношение на неговите индивидуални права, когато бъде поставено под запрещение? (Лицето) Във Вашия случай имаше ли информация, която мислите, че съдията трябваше да знае, преди да вземе решение? Ако да, дайте примери: Защо съдията нямаше тази информация?
Показател 11	(Професионалисти) Какви качества мислите, че трябва да има добрият/подходящият настойник? Ако повече от едно лице иска да бъде настойник на едно лице, на какво трябва да е основано решението? Трябва ли лицето, поставяно под запрещение да има правото да избира кой да бъде настойник? Защо и защо не? (Лицето) Бил ли сте питан кой да бъде Ваш настойник? Ако да, беше ли назначен за Ваш настойник лицето, което искахте? Защо и защо не? Какви качества мислите, че трябва да има добрият настойник?
Показател 12	(Професионалисти) Какво представлява конфликт на интереси, който би попречил или би трябвало да попречи на едно лице да бъде настойник? Примери: (Лицето)

Показател 13	(Професионалисти) (Настойници) Бихте ли се съгласили или съгласявали ли сте се лице, на което сте настойник, да упражни свое гражданско или политическо право, което може да се упражнява само със съгласие на настойника? Ако да, моля пояснете: Ако не, защо? (Лицето) Искал ли сте и опитвал ли сте да упражните права, които Ви е забранено на упражнявате, защото сте под запрещение? Ако да, какво искахте да направите? Кой Ви попречи?
Показател 14	(Професионалисти) (Настойници) Бихте ли се съгласили или съгласявали ли сте се лице, на което сте настойник, да упражни свое социално или културно право, което може да се упражнява само със съгласие на настойника? Ако да, моля пояснете: Ако не, защо? (Лицето) Искал ли сте и опитвал ли сте да упражните права, които Ви е забранено на упражнявате, защото сте под запрещение? Ако да, какво искахте да направите? Кой Ви попречи?
Показател 15	(Професионалисти) Има ли решения, които лице под запрещение трябва да може да взима само? Ако да, какви решения? Ако не, защо? (Лицето) Какво от живота Ви бихте искали да си остане сфера, в която само Вие да взимате решения? Има ли решения, които мислите, че трябва да можете да взимате сам/а, а не Вашият настойник? Ако да, кои са те? Някога бил ли сте несъгласен с решение, което е взето от Вашия настойник за Вас?
Показател 16	(Професионалисти) Мислите ли, че лицето под запрещение трябва да се консултира за някои решения, преди настойникът да вземе решение? Ако да, за какви решения трябва да се консултира поставеният под запрещение? Каква тежест трябва да се дава на мнението на поставения под запрещение? Ако лицето под запрещение не трябва да се консултира по Ваше мнение, защо не? (За настойници) Вие питате ли поставения под запрещение, когато взимате решение за него? Защо и защо не?

Показател 16	(Лицето) Пита ли Ви някога настойникът какво искате или мислите? Ако да, за какво Ви е питал? Мислите ли, че настойникът Ви чува Вашите желания или мнения?
Показател 17	(Професионалисти) (Лицето) Знаете ли за някакъв начин, по който да можете да обжалвате решението, взето от Вашия настойник за Вас? Ако да, какво можете да направите?
Показател 18	(Професионалисти) Приемате ли, че настойникът е отговорен за задоволяването на всички основни нужди на поставения под запрещение? Какво се случва на настойник, който не може да прави това? Как се получава така, че настойникът да бъде разкрит? (Лицето) Какво е разбирането Ви за това какво трябва да прави Вашият настойник? Кой е отговорен за това да набавя дрехи и храна за Вас? Какво се случва, ако нямате всичко, от което се нуждаете?
Показател 19	(Професионалисти) Има ли механизъм за обжалване на действията на настойниците? Ако да, как се извършва разследване по жалбите? (Кой е отговорен за разследването и как се прави то?) (Лицето)
Показател 20	(Професионалисти) Опишете степеня на власт на настойника Има ли някакви решения, които настойникът не бива да взема по отношение на поставения под запрещение? Ако да, какви? Колко често се преглеждат решенията на настойника от някой друг? Общината? (Лицето) Някой някога питал ли Ви е дали настойникът Ви върши добре работата си? Ако да, кой Ви е питал?
Показател 21	(Професионалисти) Мислите ли, че е важно настойникът да посещава лицето под запрещение редовно? Защо и защо не? Колко често повечето от настойниците посещават поднастойните и говорят с тях? (Лицето) Виждате ли се с настойника си редовно? Колко често? Ако да, пита ли Ви настойникът от какво се нуждаете или искате? Имате ли чувството, че настойникът Ви слуша?

Показател 22	(Професионалисти) Кой решава къде да живее лицето под запрещение – настойник, семейството, психиатър? Познавате ли настойник, който да е преместил поднастойният от дом в общността? (Лицето) (За домакущи) Откакто имате настойник, живял ли сте извън институция/дом?
Показател 23	(Професионалисти) Как се ползват имуществото и спестяванията на поставения под запрещение? Трябва ли настойникът да отчита как се разходват /ползват спестяванията? Ако да, колко често става това? (Лицето) Имате ли някакви пари или имущество? Ако да, който ги управлява? Знаете ли как се харчат парите Ви? Някой някога показвал ли Ви е сметки или отчет за това как се ползват Вашите спестявания или имущество?
Показател 24	Ограничено запрещение Всички настойници ли имат една и съща власт да взимат решения за поставените под запрещение? Ако не, как се определя степента на власт на настойниците и попечителите? Как се различават случаите на ограничено от тези на пълно запрещение? Какви са разликите на практика между двата вида запрещения? (Лицето) (Лица под ограничено запрещение) Какви решения можете да взимате сам за себе си без съгласието на Вашия попечител?
Показател 25	(Професионалисти) Какви алтернативи на запрещението съществуват във Вашия район? Колко често се ползват те? (Лицето) Мислите ли, че има форма на подкрепа, която ще Ви помогне да живеете без Вашия настойник? Ако да, каква трябва да е тя?
Показател 26	(Професионалисти) Трябва ли запрещението да бъде първият отговор или последна възможност за хора с психични увреждания? (Лицето)

Показател 27	(Професионалисти) Колко често случаите на запрещение трябва/се преразглеждат от органа по настойничество и попечителство? Каква е целта на проверката? (Лицето) Доколкото сте запознат, има ли решения, които настойникът Ви взема от Ваше име, които да са някога проверявани от някого, за да се установи дали са били добри за Вас? Доколкото сте запознат/а, Вашият случай бил ли е проверяван някога, за да се установи дали имате нужда от настойник или не? Ако да, колко често?
Показател 28	(Професионалисти) Колко често се прекратяват запрещения и на лицата под запрещение им е вдигано изцяло запрещението? Кой обикновено подава молби за прекратяване на запрещението? Колко често се сменят запрещения от пълни на ограничени и обратно? (Лицето) Някога искал ли сте да си смените запрещението или да Ви се вдигне въобще? Ако да, какво точно искахте да се смени? Как бихте подходил, за да се осъществи промяната?

ТАБЛИЦА 1 НАБЛЮДАВАНИ СЪДЕБНИ ЗАСЕДАНИЯ

Съд	Номер на делото	I-во заседание	II-ро заседание	Експертиза	Адвокат за ищеца	Адвокат за лице то
Варненски окръжен съд	411/05	посетено 6 юни 2005 г.	непосетено 29 септември 2005 г.	Няма данни	не	не
Варненски окръжен съд	675/05	посетено 6 юни 2005 г.	непосетено 29 септември 2005 г.	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	714/05	посетено 6 юни 2005 г.	делото е решено на първо заседание	Няма експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	311/05	непосетено 25 май 2005 г.	посетено 6 юни 5, последно заседание	има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	660/05	посетено 6 юни 2005 г.	делото е решено на първо заседание	Няма експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	693/05	посетено 6 юни 2005 г.	непосетено 29 септември 2005 г.	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	774/05	посетено 6 юни 2005 г.	делото е решено на първо заседание	Няма експертиза	не	не
Варненски окръжен съд	425/05	непосетено 22 май 2005 г.	посетено 6 юни 2005 г.	Има експертиза	не	не
Варненски окръжен съд	670/05	посетено 6 юни 2005 г.	непосетено 8 юли 2005 г.	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	711/05	посетено 6 юни 202005 г. не се провежда, лицето не може да се движи	непосетено 10 юни 2005 г., провежда се в дома на лицето	Няма данни	да	не

Варненски окръжен съд	771/05	посетено 6 юни 2005 г. не се провежда, лицето не е призовано	непосетено 29 септември 2005 г.	Няма данни	да	Да, службен
Варненски окръжен съд	45/05	непосетено, разпит на лицето в болница	посетено 6 юни 2005 г. последно заседание	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	817/05	посетено 6 юни 2005 г.	непосетено 29 септември 2005 г.	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	694/05	посетено 6 юни 2005 г. не се провежда, никой от страните не идва	непосетено	Няма данни	Няма данни	Няма данни
Варненски окръжен съд	78/06 за вангане на разрешение на жена от социален дом	посетено 21 юли 2006 г.	непосетено	Има експертиза	не	не
Варненски окръжен съд	148/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. последно	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	499/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. последно	Има експертиза	не	не
Варненски окръжен съд	950/06	посетено 21 юли 2006 г.	непосетено 15 септември 2006 г.	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	386/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. последно	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	448/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. последно	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	484/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. последно	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	951/06	посетено 16 юни 2006 г.	посетено 21 юли 2006 г.	Има експертиза	да	не

Варненски окръжен съд	510/06, в дом	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. посладо	Има експертиза	не	не
Варненски окръжен съд	512/06, в дом	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. посладо	Има експертиза	не	не
Варненски окръжен съд	797/06	посетено 16 юни 2006 г.	посетено 21 юли 2006 г.	Има експертиза	да	да
Варненски окръжен съд	840/06	посетено 16 юни 2006 г. нарушение на закона, заседание преди разпит на лицето	непосетено, проведено в дома на лицето	Няма данни	да	не
Варненски окръжен съд	844/06	посетено 21 юли 2006 г.	непосетено 8 септември 2006 г.	Няма данни	да	не
Варненски окръжен съд	1706/05	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. посладо	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	2192/05	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. и трето на 21 юли 2006 г.	Невъзможна експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	210/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. лицето не може да бъде намерено	Няма данни	да	не
Варненски окръжен съд	553/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. посладо	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	724/06	непосетено	посетено 16 юни 2006 г. и трето заседа- ние на 21 юли 2006 г. посладо	Има експертиза	да	не
Варненски окръжен съд	797/06	непосетено	посетено 21 юли 2006 г.	Не е изготвена експертиза, няма достъп до лицето	да	да

запрещението и правата на човека в България

Варненски окръжен съд	1121/06	посетено 21 ноември 2006 г.	непосетено 15 септември 2006 г.	Има експертиза	да	не
Пловдивски окръжен съд	461/06	непосетено	посетено, 18 май 2006 г.	Изготвена е експертиза преди разпита	да	не
Пловдивски окръжен съд	821/06	непосетено	посетено, 18 май 2006 г.	Изготвена е експертиза преди разпита	да	не
Пловдивски окръжен съд	488/06	непосетено	посетено, 18 май 2006 г.	Има експертиза	да	не
Пловдивски окръжен съд	1038/06	непосетено	посетено, 18 май 2006 г.	Има експертиза	да	не
Пловдивски окръжен съд	290/06	непосетено	посетено, 18 май 2006 г.	Има експертиза	да	не
Ловешки окръжен съд	75/06	посетено 22 май 2006 г.	непосетено 26 юни 2006 г.	Назначена експертиза преди разпита	да	не
Ловешки окръжен съд	78/06	посетено 22 май 2006 г.	непосетено 26 юни 2006 г.	Има експертиза	да	не
Ловешки окръжен съд	52/06	непосетено	посетено, 22 май 2006 г.	Има експертиза	да	не
Старозагорски окръжен съд	135/05	посетено 31 май 2005 г.	посетено 29 юни 2005 г.	Има експертиза	да	не
Старозагорски окръжен съд	136/05	непосетено	посетено 31 май 2005 г.	Има експертиза	да	не
Старозагорски окръжен съд	292/05	непосетено	посетено 31 май 2005 г. послано	Има експертиза	да	не

Старозагорски окръжен съд	356/06	посетено 31 май 2006 г.	посетено 21 юни 2006 г.	Невъзможна експертиза	да	не
Старозагорски окръжен съд	357/06	посетено 31 май 2006 г.	посетено 21 юни 2006 г. последано	Има експертиза	да	не
Старозагорски окръжен съд	359/06	посетено 31 май 2006 г.	посетено 21 юни 2006 г. последано	Има експертиза	да	не
Старозагорски окръжен съд	399/06	посетено 31 май 2006 г.	посетено 21 юни 2006 г. последано	Има експертиза	не	не

ТАБЛИЦА 2 ПРЕГЛЕДАНИ АРХИВИРАНИ ДЕЛА ЗА ЗАПРЕЩЕНИЕ

Съд	Номер на дело	Брой заседания и резултат	Експертиза	Адвокат за ищеца	Адвокат за лицето
Старозагорски окръжен съд	“888/05, прегледано” на 23 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“915/05 прегледано” на 23 май 2006 г.	2 заседания, 2 лица, поставени под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“944/05 прегледано” на 23 май 2006 г.	1 заседание, 2 лица, поставени под пълно запрещение	не	да	не
Старозагорски окръжен съд	“713/05 прегледано” на 23 май 2006 г.	3 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“686/05 прегледано” на 23 май 2006 г.	3 заседания, ишецът оттеглял исковата молба	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“135/05 прегледано” на 31 май 2006 г.	4 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“838/04 прегледано” на 31 май 2006 г.	2 заседания, делото е спряно	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“534/05 прегледано” на 31 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“585/05, прегледано” на 31 май 2006 г.	3 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“512/05 прегледано” на 31 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Старозагорски окръжен съд	“364/05 прегледано” на 31 Май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	не	не

Старозагорски окръжен съд	“728/05 претегляно” на 31 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Пловдивски окръжен съд	“2960/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Пловдивски окръжен съд	“2991/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Пловдивски окръжен съд	“3014/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	5 заседания, 1 лице НЕ е поставено под запрещение	да	да	да
Пловдивски окръжен съд	“3045/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	3 заседания, 1 лице НЕ е поставено под запрещение	да	да	да
Пловдивски окръжен съд	“3094/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	1 заседание, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	не	не
Пловдивски окръжен съд	“3157/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	1 заседание, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	да	не
Пловдивски окръжен съд	“3288/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	не	не
Пловдивски окръжен съд	“3352/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	не	не
Пловдивски окръжен съд	“3387/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	да	не
Пловдивски окръжен съд	“3485/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	да	не
Пловдивски окръжен съд	“185/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	1 заседание, 1 лице, поставено под пълно запрещение	да	не	не
Пловдивски окръжен съд	“237/05 претегляно” на 18 май 2006 г.	2 заседания, 1 лице, поставено под пълно запрещение	не	да	не

Интервюта:

1. Съдия в Старозагорски окръжен съд през май 2005 г. (дело 135/05).
2. Съдия в Старозагорски окръжен съд през май 2006 г. (дела 356/05, 357/05, 359/05, 399/05).
3. Прокурор в Старозагорски окръжен съд през май 2006 г. (дела 356/05, 357/05, 359/05, 399/05).
4. Прокурор във Варненски окръжен съд през юни 2006 г.
5. Съдия във Варненски окръжен съд през юни 2006 г. (дела 951/06, 510/06, 512/06, т.н.).
6. Адвокат на ищеца в Ловешки окръжен съд през май 2006 г. (дела 75/06, 78/06).
7. Адвокат на ответника в София през юни 2006 (само дела за вдигане/смяна на запрещението).
8. Вещо лице в Старозагорски окръжен съд през юни 2006 г.
9. Вещо лице във Варненски окръжен съд през юни 2006 г.
10. 2 лица, които бяха поставяни под запрещение в Старозагорски окръжен съд, 2005 г. и 2006 г.
11. 4 роднини на лица, които се поставяха под запрещение в Старозагорски и Варненски окръжни съдилища.
12. 5 настойника.

ТАБЛИЦА 3 ОРГАНИ ПО НАСТОЙНИЧЕСТВО И ПОПЕЧИТЕЛСТВО (ОБЩИНИ)

Община	Брой лица под запрещение	Брой лица под пълно запрещение	Брой лица под ортанено запрещение	Брой лица под запрещение с постоянни или свързани постоянни лица	Брой лица под запрещение, живеещи в институции	Брой лица под запрещение, живеещи в общността	Наличност на настоящически дела	Сигнали за злоупотреби и жабди от лица под запрещение	Кани ли се лица под запрещение при назначаване на настояник	Данни за възрастта на лицата под запрещение	Наличност на отчети за дейността на нас-тойниците/попечителите
Берковица ¹	12	11	1	12	7	5	да	не	да	Да, повечето под 50 г.	Част от тях се отчетат
Благоевград ²	33	24	9	33	2	31	да	1	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
Бургас ³	147	117	30	146, 145, назначени от органа	16	130	не	не	Зависи от случая	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени, няма образец
Бяла ⁴	2	2	0	2	Няма данни	Няма данни	да	не	не	Да, над 50 г.	Да, писмени
Димитровград ⁵	16	16	0	7, 9, назначени от органа	2	14	да	не	да	Да, под 50 г.	Да, писмени

¹ Писмо 4800-35/15 февруари 2007 г., кмет на община Берковица.

² Писмо 53-00-28/26 февруари 2007 г., кмет на община Благоевград.

³ Писмо 92Б-3/9 февруари 2007 г., служител по административно обслужване, община Бургас.

⁴ Писмо РД-92.00-14/5 февруари 2007 г., кмет на община Бяла.

⁵ Писмо 05-02-1/6 февруари 2007 г., кмет на община Димитровград.

Добрич ⁶	140	125	15	140, 79 от органа	15	125	да	1	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
Дулово ⁷	74	65	8	74 от органа	61	13	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Не, образец има
Габрово ⁸	50	39	11	25, 25 от органа	3, няма данни за ограничено запр.	36	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
Кюстендил ⁹	85	83	2	85 от органа	53	32	да	не	не	не	Да, писмени
Кърджали ¹⁰	13	10	3	13, 13 от органа	1	12	да	не	не	Да, повечето над 50 г.	Не, някои се считат, настоящи не се считат
Ловеч ¹¹	81	68	13	81	0	81	да	1	да	Няма данни	Когато е необходимо
Лъки ¹²	38	38	0	2, 36 от органа, настоящият е социалният работник	38	0	да	не	да	Да, повечето под 30 г.	Не още
Пазарджик ¹³	48	43	5	38, 41 от органа	14	34	да	1	Различна практика	Да, повечето над 40 г.	Да, писмени

⁶ Писмо 5-00-1/29 януари 2007 г., кмет на община Добрич.

⁷ Писмо 92-К-02/5 март 2007 г., кмет на община Дулово

⁸ Писмо 92-146/1 февруари 2007 г., кмет на община Габрово.

⁹ Писмо 05-00-01/31 януари 2007 г., кмет на община Кюстендил.

¹⁰ Писмо 92-00-174/19 февруари 2007 г., кмет на община Кърджали

¹¹ Писмо ХП 363/31 януари 2007 г., кмет на община Ловеч.

¹² Писмо 120/12 февруари 2007 г., кмет на община Лъки.

¹³ Писмо 05-00-1/21 февруари 2007 г., орган по настойничество и попечителство, Пазарджик.

Перник¹⁴	70	62	8	50, 58 от органа	18	52	да	не	да	Да, 20 до 85 г.	Да, писмени
Плевен¹⁵	54	46	8	35 по закон, 19 от органа	0	54	да	не	не	Да, повечето над 40 г.	Да, писмени
Пловдив, район Централен¹⁶	28	22	6	3 по закон, 25 от органа	0	28	да	не	не	да, 23 до 82	Да, финансов отчет
Пловдив, район Изток¹⁷	7	4	3	7	0	7	да	не	Среща в дома	Да, финансов отчет	Да, финансов отчет
Пловдив, район Тракия¹⁸	63	56	7	6 по закон, 46 от органа	43	20	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, финансов отчет
Разград¹⁹	47	34	13	39, 47 от органа	8	39	не	не	да	Да, повечето над 50 г	Да, няма данни
Раднево²⁰	6	5	1	6 от органа	2	4	Няма данни	не	не	Да, повечето под 50	Да, но не е ясно как
Русе²¹	66	54	12	66, 66 от органа	3	63	да	не	Да, някои случаи	Да, повечето под 50	Да, писмени, копия на финансови документи
Севлиево²²	91	80	11	59 от органа	82	9	да	не	Няма данни	Няма данни	Да, писмени
Септември²³	41	39	2	10, 41 от органа	31	10	да	не	да	Да, повечето под 50	Да, писмени

¹⁴ Писмо 07/СПУ 530/22 февруари 2007 г., кмет на община Перник.

¹⁵ Писмо РД-92-42/14 февруари 2007 г., кмет на община Плевен.

¹⁶ Писмо ОП10-4865/8 февруари 2007 г., кмет на район Централен, община Пловдив.

¹⁷ Писмо И70800-92/14 февруари 2007 г., кмет на район Изток, община Пловдив.

¹⁸ Писмо Р7080072/20 март 2007 г., орган по настойничество и попечителство, район Тракия, община Пловдив.

¹⁹ Писмо 40-00-5-7/31 януари 2007 г., кмет на община Разград.

²⁰ Писмо 05001(1)/21 февруари 2007 г., кмет на община Раднево.

²¹ Писмо 48/2/12 февруари 2007 г., секретар на община Русе.

²² Писмо 92.29/13 февруари 2007 г., кмет на община Севлиево.

²³ Писмо 05-00-1-1/15 февруари 2007 г., кмет на община Септември.

Силистра ²⁴	36	35	1	28, 35 от органа	7	29	да	1	Да, някои случаи	Няма данни	Да, писмени
София, район Изгрев ²⁵	34	25	9	34, 34 от органа	5	29	да	не	Не, за цялото да за органично запрети	Да, повечето под 50	Да, писмени
София, район Красна поляна ²⁶	65	54	11	65, 63 от органа	Не е ясно	Не е ясно	да	не	не	да, 22 до 80	Да, но не е ясно как
София, район Кремиковци ²⁷	16	11	5	16	0	16	не	не	Някои случаи	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени
София, район Лозенец ²⁸	38	28	5	25, 33 от органа	7	31	да	2	Не, възрастни хора	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
София, район Младост ²⁹	57	50	7	40 от органа	7	50	да	да	да	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени
София, район Надежда ³⁰	38	31	7	38 от органа	3	35	да	не	не	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени
София, район Нови Искър ³¹	59	58	1	33, 59 деца	40	19	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени

²⁴ Писмо 506/7 март 2007 г., секретар на община Силистра.

²⁵ Писмо 07-01-29/20 февруари 2007 г., кмет на район Изгрев.

²⁶ Писмо РД-07-00-20/8 февруари 2007 г., кмет на район Красна поляна.

²⁷ Писмо 0700-74/6 март 2007 г., кмет на район Кремиковци.

²⁸ Писмо 0700-86/12 февруари 2007 г., кмет на район Лозенец.

²⁹ Писмо ПО-07-00-3/21 февруари 2007 г., кмет на район Младост.

³⁰ Писмо РД070093/19 февруари 2007 г., кмет на район Надежда.

³¹ Писмо 0700-81/14 февруари 2007 г., кмет на район Нови Искър

София, район Оборище ³²	54	48	6	54, 50 от органа	4	50	да	не	не	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени
София, район Овча купел ³³	42	40	2	31, 42 от органа	14	28	да	не	да	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
София, район Панчарево ³⁴	15	11	4	14, 15 от органа	1	14	да	не	не	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени
София, район Подуяне ³⁵	49	44	5	44, 44 от органа	3	46	да	не	не	Да, повечето над 50 г.	Да, но не писмени
София, район Сердика ³⁶	17	16	1	17, 17 от органа	6	11	да	не	В някои случаи да	Да, повечето над 50 г.	Да, писмени
София, район Средец ³⁷	31	21	10	Няма данни	Няма данни	Няма данни	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, но настоящите не се отчитат
София, район Витоша ³⁸	30	27	3	30	няколко	повечето	да	не	не	Няма данни	Да, писмени
София, район Връбница ³⁹	22	19	3	22, 22 от органа	3	19	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
София, район Възраждане	40	34	6	21, 40 от органа	4	36	да	не	не	да, 19 до 85	Да, но неясно как

³² Писмо ПО 070010/13 февруари 2007 г., кмет на район Оборище.

³³ Писмо РД 0700-39/6 март 2007 г., кмет на район Овча купел.

³⁴ Писмо 0700106/9 февруари 2007 г., кмет на район Панчарево.

³⁵ Писмо 070069/27 февруари 2007 г., кмет на район Подуяне.

³⁶ Писмо РД 0700120/6 февруари 2007 г., кмет на район Сердика.

³⁷ Писмо ПО07002087/14 март 2007 г., кмет на район Средец.

³⁸ Писмо 070098/21 февруари 2007 г., кмет на район Витоша.

³⁹ Писмо РД 070030/12 февруари 2007 г., кмет на район Връбница.

Сливен ⁴⁰	88	77	11	82, 1 от органа	6	82	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
Смолян ⁴¹	155	145	10	58, 155 от органа	113	42	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, не писмени
Шумен ⁴²	133	113	20	93, 40 от органа	73	60	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени
Търговище ⁴³	34	32	2	34, 3 - директор	11	23	да	не	не	Да, повечето над 50 г.	да
Велико Търново ⁴⁴	214	191	23	37, 13 без настойник/попечител	168	48	да	не	не	Да, повечето под 50 г.	да
Враца ⁴⁵	83	69	14	39, 74 от органа	43	39	да	не	Някои случаи	Да, повечето под 50 г.	Да, не писмени
Ямбол ⁴⁶	42	36	6	42, 41 от органа	няколко	повечето	да	да	да	Да, повечето под 50 г.	Да, писмени

⁴⁰ Писмо 05002/13 февруари 2007 г., заместник-кмет на община Сливен.

⁴¹ Писмо 05461/13 февруари 2007 г., кмет на община Смолян.

⁴² Писмо 05003/1 март 2007 г., орган по настойничество и попечителство, Шумен.

⁴³ Писмо К480012(1)/2 февруари 2007 г., кмет на община Търговище.

⁴⁴ Писмо 48-11/2 март 2007 г., кмет на община Велико Търново.

⁴⁵ Писмо 91000166/8 февруари 2007 г., орган по настойничество и попечителство, Враца.

⁴⁶ Писмо 530325/8 февруари 2007 г., кмет на община Ямбол.

